॥ श्रीमद् भगवद्गीता ॥

|| śrīmad bhagavadgītā ||

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

|| om śrī paramātmane namaḥ ||

॥ अथ श्रीमद् भगवद्गीता ॥

|| atha śrīmad bhagavadgītā ||

अथ प्रथमोऽध्यायः । अर्जुनविषादयोगः

atha prathamo'dhyāyaḥ| (arjunaviṣādayogaḥ)

धृतराष्ट्र उवाच ।

dhṛtarāṣṭra uvāca |

धर्मक्शेत्रे कुरुक्शेत्रे समवेता युयुत्सवः ।

dharmakśetre kurukśetre samavetā yuyutsavaḥ |

मामकाः पाण्डवाश्चैव किमकुर्वत संजय ॥ १ ॥

māmakāḥ pāṇḍavāścaiva kimakurvata sañjaya || 1||

संजय उवाच ।

sañjaya uvāca |

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं व्यूढं दुर्योधनस्तदा ।

dṛṣṭvā tu pāṇḍavānīkaṁ vyūḍhaṁ duryodhanastadā |

आचार्यमुपसंगम्य राजा वचनमब्रवीत् ॥ २ ॥

ācāryamupasaṅgamya rājā vacanamabravīt || 2||

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणामाचार्य महतीं चमूम् ।

paśyaitāṁ pāṇḍuputrāṇāmācārya mahatīṁ camūm ।

व्यूढां द्रुपदपुत्रेण तव शिष्येण धीमता ॥ ३ ॥

vyūḍhāṁ drupadaputreṇa tava śiṣyeṇa dhīmatā ।। 3।।

अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि ।

atra śūrā maheṣvāsā bhīmārjunasamā yudhi ।

युयुधानो विराटश्च द्रुपदश्च महारथः ॥ ४ ॥

yuyudhāno virāṭaśca drupadaśca mahārathaḥ ।। 4।।

धृष्टकेतुश्चेकितानः काशिराजश्च वीर्यवान् ।

dhṛṣṭaketuścekitānaḥ kāśirājaśca vīryavān ।

पुरुजित्कुन्तिभोजश्च शैब्यश्च नरपुंगवः ॥ ५ ॥

purujitkuntibhojaśca śaibyaśca narapuṅgavaḥ ।। 5।।

युधामन्युश्च विक्रान्त उत्तमौजाश्च वीर्यवान् ।

yudhāmanyuśca vikrānta uttamaujāśca vīryavān ।

सौभद्रो द्रौपदेयाश्च सर्व एव महारथाः ॥ ६ ॥

saubhadro draupadeyāśca sarva eva mahārathāḥ ।। 6।।

अस्माकं तु विशिष्टा ये तान्निबोध द्विजोत्तम ।

asmākaṁ tu viśiṣṭā ye tānnibodha dvijottama ।

नायका मम सैन्यस्य संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ॥ ७ ॥

nāyakā mama sainyasya sañjñārthaṁ tānbravīmi te ।। 7।।

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च कृपश्च समितिंजयः ।

bhavānbhīṣmaśca karṇaśca kṛpaśca samitiñjayaḥ ।

अश्वत्थामा विकर्णश्च सौमदत्तिस्तथैव च ॥ ८ ॥

aśvatthāmā vikarṇaśca saumadattistathaiva ca || 8||

अन्ये च बहवः शूरा मदर्थे त्यक्तजीविताः ।

anye ca bahavaḥ śūrā madarthe tyaktajīvitāḥ |

नानाशस्त्रप्रहरणाः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ९ ॥

nānāśastrapraharaṇāḥ sarve yuddhaviśāradāḥ || 9||

अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्शितम् ।

aparyāptaṁ tadasmākaṁ balaṁ bhīṣmābhirakśitam |

पर्याप्तं त्विदमेतेषां बलं भीमाभिरक्शितम् ॥ १० ॥

paryāptaṁ tvidameteṣāṁ balaṁ bhīmābhirakśitam || 10||

अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः ।

ayaneṣu ca sarveṣu yathābhāgamavasthitāḥ |

भीष्ममेवाभिरक्शन्तु भवन्तः सर्व एव हि ॥ ११ ॥

bhīṣmamevābhirakśantu bhavantaḥ sarva eva hi || 11||

तस्य संजनयन्हर्षं कुरुवृद्धः पितामहः ।

tasya sañjanayanharṣaṁ kuruvṛddhaḥ pitāmahaḥ |

सिंहनादं विनद्योच्चैः शङ्खं दध्मौ प्रतापवान् ॥ १२ ॥

siṁhanādaṁ vinadyoccaiḥ śaṅkhaṁ dadhmau pratāpavān || 12||

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च पणवानकगोमुखाः ।

tataḥ śaṅkhāśca bheryaśca paṇavānakagomukhāḥ |

सहसैवाभ्यहन्यन्त स शब्दस्तुमुलोऽभवत् ॥ १३ ॥

sahasaivābhyahanyanta sa śabdastumulo'bhavat || 13||

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते महति स्यन्दने स्थितौ ।

tataḥ śvetairhayairyukte mahati syandane sthitau ।

माधवः पाण्डवश्चैव दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः ॥ १४ ॥

mādhavaḥ pāṇḍavaścaiva divyau śaṅkhau pradaghmatuḥ ।। 14।।

पांचजन्यं हृषीकेशो देवदत्तं धनंजयः ।

pāñcajanyaṁ hṛṣīkeśo devadattaṁ dhanañjayaḥ ।

पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं भीमकर्मा वृकोदरः ॥ १५ ॥

pauṇḍraṁ dadhmau mahāśaṅkhaṁ bhīmakarmā vṛkodaraḥ ।। 15।।

अनंतविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

anantavijayaṁ rājā kuntīputro yudhiṣṭhiraḥ ।

नकुलः सहदेवश्च सुघोषमणिपुष्पकौ ॥ १६ ॥

nakulaḥ sahadevaśca sughoṣamaṇipuṣpakau ।। 16।।

काश्यश्च परमेष्वासः शिखण्डी च महारथः ।

kāśyaśca parameṣvāsaḥ śikhaṇḍī ca mahārathaḥ ।

धृष्टद्युम्नो विराटश्च सात्यकिश्चापराजितः ॥ १७ ॥

dhṛṣṭadyumno virāṭaśca sātyakiścāparājitaḥ ।। 17।।

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च सर्वशः पृथिवीपते ।

drupado draupadeyāśca sarvaśaḥ pṛthivīpate ।

सौभद्रश्च महाबाहुः शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक् ॥ १८ ॥

saubhadraśca mahābāhuḥ śaṅkhāndadhmuḥ pṛthakpṛthak ।। 18।।

स घोषो धार्तराष्ट्राणां हृदयानि व्यदारयत् ।

sa ghoṣo dhārtarāṣṭrāṇāṁ hṛdayāni vyadārayat ।

नभश्च पृथिवीं चैव तुमुलोऽभ्यनुनादयन्॥ १९॥

nabhaśca pṛthivīṁ caiva tumulo'bhyanunādayan || 19||

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा धार्तराष्ट्रान् कपिध्वजः।

atha vyavasthitāndṛṣṭvā dhārtarāṣṭrān kapidhvajaḥ |

प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते धनुरुद्यम्य पाण्डवः॥ २०॥

pravṛtte śastrasampāte dhanurudyamya pāṇḍavaḥ || 20||

हृषीकेशं तदा वाक्यमिदमाह महीपते।

hṛṣīkeśaṁ tadā vākyamidamāha mahīpate |

अर्जुन उवाच।

arjuna uvāca |

सेनयोरुभयोर्मध्ये रथं स्थापय मेऽच्युत॥ २१॥

senayorubhayormadhye rathaṁ sthāpaya me'cyuta || 21||

यावदेतान्निरिक्शेऽहं योद्धुकामानवस्थितान्।

yāvadetānnirikśe'haṁ yoddhukāmānavasthitān |

कैर्मया सह योद्धव्यमस्मिन्रणसमुद्यमे॥ २२॥

kairmayā saha yoddhavyamasminraṇasamudyame || 22||

योत्स्यमानानवेक्शेऽहं य एतेऽत्र समागताः।

yotsyamānānavekśe'haṁ ya ete'tra samāgatāḥ |

धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्युद्धे प्रियचिकीर्षवः॥ २३॥

dhārtarāṣṭrasya durbuddheryuddhe priyacikīrṣavaḥ || 23||

संजय उवाच।

sañjaya uvāca |

एवमुक्तो हृषीकेशो गुडाकेशेन भारत ।

evamukto hṛṣīkeśo guḍākeśena bhārata |

सेनयोरुभयोर्मध्ये स्थापयित्वा रथोत्तमम् ॥ २४ ॥

senayorubhayormadhye sthāpayitvā rathottamam || 24||

भीष्मद्रोणप्रमुखतः सर्वेषां च महीक्षिताम् ।

bhīṣmadroṇapramukhataḥ sarveṣāṁ ca mahīkśitām |

उवाच पार्थ पश्यैतान्समवेतान्कुरूनिति ॥ २५ ॥

uvāca pārtha paśyaitānsamavetānkurūniti || 25||

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः पितृनथ पितामहान् ।

tatrāpaśyatsthitānpārthaḥ pitṛnatha pitāmahān |

आचार्यान्मातुलान्भ्रातृन्पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा ॥ २६ ॥

ācāryānmātulānbhrātṛnputrānpautrānsakhīṁstathā || 26||

श्वशुरान्सुहृदश्चैव सेनयोरुभयोरपि ।

śvaśurānsuhṛdaścaiva senayorubhayorapi |

तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः सर्वान्बन्धूनवस्थितान् ॥ २७ ॥

tānsamīkśya sa kaunteyaḥ sarvānbandhūnavasthitān || 27||

कृपया परयाविष्टो विषीदन्निदमब्रवीत् ।

kṛpayā parayāviṣṭo viṣīdannidamabravīt |

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण युयुत्सुं समुपस्थितम् ॥ २८ ॥

dṛṣṭvemaṁ svajanaṁ kṛṣṇa yuyutsuṁ samupasthitam || 28||

सीदन्ति मम गात्राणि मुखं च परिशुष्यति ।

sīdanti mama gātrāṇi mukhaṁ ca pariśuṣyati |

वेपथुश्च शरीरे मे रोमहर्षश्च जायते ॥ २९ ॥

vepathuśca śarīre me romaharṣaśca jāyate || 29||

गाण्डीवं स्रंसते हस्तात्त्वक्चैव परिदह्यते ।

gāṇḍīvaṁ straṁsate hastāttvakcaiva paridahyate |

न च शक्नोम्यवस्थातुं भ्रमतीव च मे मनः ॥ ३० ॥

na ca śaknomyavasthātuṁ bhramatīva ca me manaḥ || 30||

निमित्तानि च पश्यामि विपरीतानि केशव ।

nimittāni ca paśyāmi viparītāni keśava |

न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे ॥ ३१ ॥

na ca śreyo'nupaśyāmi hatvā svajanamāhave || 31||

न काङ्क्शे विजयं कृष्ण न च राज्यं सुखानि च ।

na kāṅkśe vijayaṁ kṛṣṇa na ca rājyaṁ sukhāni ca |

किं नो राज्येन गोविन्द किं भोगैर्जीवितेन वा ॥ ३२ ॥

kiṁ no rājyena govinda kiṁ bhogairjīvitena vā || 32||

येषामर्थे काङ्क्शितं नो राज्यं भोगाः सुखानि च ।

yeṣāmarthe kāṅkśitaṁ no rājyaṁ bhogāḥ sukhāni ca |

त इमेऽवस्थिता युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च ॥ ३३ ॥

ta ime'vasthitā yuddhe prāṇāṁstyaktvā dhanāni ca || 33||

आचार्याः पितरः पुत्रास्तथैव च पितामहाः ।

ācāryāḥ pitaraḥ putrāstathaiva ca pitāmahāḥ ।

मातुलाः श्वशुराः पौत्राः श्यालाः सम्बन्धिनस्तथा ॥ ३४ ॥

mātulāḥ śvaśurāḥ pautrāḥ śyālāḥ sambandhinastathā ।। 34।।

एतान्न हन्तुमिच्छामि घ्नतोऽपि मधुसूदन ।

etānna hantumicchāmi ghnato'pi madhusūdana ।

अपि त्रैलोक्यराज्यस्य हेतोः किं नु महीकृते ॥ ३५ ॥

api trailokyarājyasya hetoḥ kiṁ nu mahīkṛte ।। 35।।

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः का प्रीतिः स्याजनार्दन ।

nihatya dhārtarāṣṭrānnaḥ kā prītiḥ syājanārdana ।

पापमेवाश्रयेदस्मान्हत्वैतानाततायिनः ॥ ३६ ॥

pāpamevāśrayedasmānhatvaitānātatāyinaḥ ।। 36।।

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान् ।

tasmānnārhā vayaṁ hantuṁ dhārtarāṣṭrānsvabāndhavān ।

स्वजनं हि कथं हत्वा सुखिनः स्याम माधव ॥ ३७ ॥

svajanaṁ hi kathaṁ hatvā sukhinaḥ syāma mādhava ।। 37।।

यद्यप्येते न पश्यन्ति लोभोपहतचेतसः ।

yadyapyete na paśyanti lobhopahatacetasaḥ ।

कुलक्शयकृतं दोषं मित्रद्रोहे च पातकम् ॥ ३८ ॥

kulakśayakṛtaṁ doṣaṁ mitradrohe ca pātakam ।। 38।।

कथं न ज्ञेयमस्माभिः पापादस्मान्निवर्तितुम् ।

kathaṁ na jñeyamasmābhiḥ pāpādasmānnivartitum ।

कुलक्शयकृतं दोषं प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ॥ ३९ ॥

kulakśayakṛtaṁ doṣaṁ prapaśyadbhirjanārdana || 39||

कुलक्शये प्रणश्यन्ति कुलधर्माः सनातनाः ।

kulakśaye praṇaśyanti kuladharmāḥ sanātanāḥ |

धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नमधर्मोऽभिभवत्युत ॥ ४० ॥

dharme naṣṭe kulaṁ kṛtsnamadharmo'bhibhavatyuta || 40||

अधर्माभिभवात्कृष्ण प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः ।

adharmābhibhavātkṛṣṇa praduṣyanti kulastriyaḥ |

स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय जायते वर्णसङ्करः ॥ ४१ ॥

strīṣu duṣṭāsu vārṣṇeya jāyate varṇasaṅkaraḥ || 41||

सङ्करो नरकायैव कुलघ्नानां कुलस्य च ।

saṅkaro narakāyaiva kulaghnānāṁ kulasya ca |

पतन्ति पितरो ह्येषां लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ॥ ४२ ॥

patanti pitaro hyeṣāṁ luptapiṇḍodakakriyāḥ || 42||

दोषैरेतैः कुलघ्नानां वर्णसङ्करकारकैः ।

doṣairetaiḥ kulaghnānāṁ varṇasaṅkarakārakaiḥ |

उत्साद्यन्ते जातिधर्माः कुलधर्माश्च शाश्वताः ॥ ४३ ॥

utsādyante jātidharmāḥ kuladharmāśca śāśvatāḥ || 43||

उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्याणां जनार्दन ।

utsannakuladharmāṇāṁ manuṣyāṇāṁ janārdana |

नरके नियतं वासो भवतीत्यनुशुश्रुम ॥ ४४ ॥

narake niyataṁ vāso bhavatītyanuśuśruma || 44||

अहो बत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम् ।

aho bata mahatpāpaṁ kartuṁ vyavasitā vayam ।

यद्राज्यसुखलोभेन हन्तुं स्वजनमुद्यताः ॥ ४५ ॥

yadrājyasukhalobhena hantuṁ svajanamudyatāḥ ।। 45।।

यदि मामप्रतीकारमशस्त्रं शस्त्रपाणयः ।

yadi māmapratīkāramaśastraṁ śastrapāṇayaḥ ।

धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्तन्मे क्षेमतरं भवेत् ॥ ४६ ॥

dhārtarāṣṭrā raṇe hanyustanme kśemataraṁ bhavet ।। 46।।

संजय उवाच ।

sañjaya uvāca ।

एवमुक्त्वार्जुनः सङ्ख्ये रथोपस्थ उपाविशत् ।

evamuktvārjunaḥ saṅkhye rathopastha upāviśat ।

विसृज्य सशरं चापं शोकसंविग्नमानसः ॥ ४७ ॥

visṛjya saśaraṁ cāpaṁ śokasaṁvignamānasaḥ ।। 47।।

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

arjunaviṣādayogo nāma prathamo'dhyāyaḥ ।। 1।।

।०इन् ।०इन्

।0in ।0in

अथ द्वितीयोऽध्यायः। साङ्ख्ययोगः

atha dvitīyo'dhyāyaḥ| (sāṅkhyayogaḥ)

संजय उवाच।

sañjaya uvāca |

तं तथा कृपयाविष्टमश्रुपूर्णाकुलेक्शणम्।

taṁ tathā kṛpayāviṣṭamaśrupūrṇākulekśaṇam |

विषीदन्तमिदं वाक्यमुवाच मधुसूदनः॥ १॥

viṣīdantamidaṁ vākyamuvāca madhusūdanaḥ || 1||

श्रीभगवानुवाच।

śrībhagavānuvāca |

कुतस्त्वा कश्मलमिदं विषमे समुपस्थितम्।

kutastvā kaśmalamidaṁ viṣame samupasthitam |

अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यमकीर्तिकरमर्जुन॥ २॥

anāryajuṣṭamasvargyamakīrtikaramarjuna || 2||

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ नैतत्त्वय्युपपद्यते।

klaibyaṁ mā sma gamaḥ pārtha naitattvayyupapadyate |

क्शुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप॥ ३॥

kśudraṁ hṛdayadaurbalyaṁ tyaktvottiṣṭha parantapa || 3||

अर्जुन उवाच।

arjuna uvāca |

कथं भीष्ममहं साङ्ख्ये द्रोणं च मधुसूदन।

kathaṁ bhīṣmamahaṁ sāṅkhye droṇaṁ ca madhusūdana ।

इषुभिः प्रतियोत्स्यामि पूजार्हावरिसूदन ॥ ४ ॥

iṣubhiḥ pratiyotsyāmi pūjārhāvarisūdana ।। 4।।

गुरूनहत्वा हि महानुभावान्

gurūnahatvā hi mahānubhāvān

श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके ।

śreyo bhoktuṁ bhaikśyamapīha loke ।

हत्वार्थकामांस्तु गुरुनिहैव

hatvārthakāmāṁstu gurunihaiva

भुञ्जीय भोगान्ऽरुधिरप्रदिग्धान् ॥ ५ ॥

bhuñjīya bhogān'rudhirapradigdhān ।। 5।।

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो

na caitadvidmaḥ kataranno garīyo

यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः ।

yadvā jayema yadi vā no jayeyuḥ ।

यानेव हत्वा न जिजीविषामः

yāneva hatvā na jijīviṣāmaḥ

तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ॥ ६ ॥

te'vasthitāḥ pramukhe dhārtarāṣṭrāḥ ।। 6।।

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः

kārpaṇyadoṣopahatasvabhāvaḥ

पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः ।

pṛcchāmi tvāṁ dharmasammūḍhacetāḥ ।

यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे

yacchreyaḥ syānniścitaṁ brūhi tanme

शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्॥ ७॥

śiṣyaste'haṁ śādhi māṁ tvāṁ prapannam ।। 7।।

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्

na hi prapaśyāmi mamāpanudyād

यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम्।

yacchokamucchoṣaṇamindriyāṇām ।

अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं

avāpya bhūmāvasapatnamṛddhaṁ

राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम्॥ ८॥

rājyaṁ surāṇāmapi cādhipatyam ।। 8।।

संजय उवाच।

sañjaya uvāca ।

एवमुक्त्वा हृषीकेशं गुडाकेशः परंतपः।

evamuktvā hṛṣīkeśaṁ guḍākeśaḥ parantapaḥ ।

न योत्स्य इति गोविन्दमुक्त्वा तूष्णीं बभूव ह॥ ९॥

na yotsya iti govindamuktvā tūṣṇīṁ babhūva ha ।। 9।।

तमुवाच हृषीकेशः प्रहसन्निव भारत।

tamuvāca hṛṣīkeśaḥ prahasanniva bhārata ।

सेनयोरुभयोर्मध्ये विषीदन्तमिदं वचः॥ १०॥

senayorubhayormadhye viṣīdantamidaṁ vacaḥ ।। 10।।

श्रीभगवानुवाच।

śrībhagavānuvāca ।

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे ।

aśocyānanvaśocastvaṁ prajñāvādāṁśca bhāṣase ।

गतासूनगतासूंश्च नानुशोचन्ति पण्डिताः ॥ ११ ॥

gatāsūnagatāsūṁśca nānuśocanti paṇḍitāḥ ।। 11।।

नत्वेवाहं जातु नासं न त्वं नेमे जनाधिपाः ।

natvevāhaṁ jātu nāsaṁ na tvaṁ neme janādhipāḥ ।

न चैव न भविष्यामः सर्वे वयमतः परम् ॥ १२ ॥

na caiva na bhaviṣyāmaḥ sarve vayamataḥ param ।। 12।।

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।

dehino'sminyathā dehe kaumāraṁ yauvanaṁ jarā ।

तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥ १३ ॥

tathā dehāntaraprāptirdhīrastatra na muhyati ।। 13।।

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय शीतोष्णसुखदुःखदाः ।

mātrāsparśāstu kaunteya śītoṣṇasukhaduḥkhadāḥ ।

आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्शस्व भारत ॥ १४ ॥

āgamāpāyino'nityāstāṁstitikśasva bhārata ।। 14।।

यं हि न व्यथयन्त्येते पुरुषं पुरुषर्षभ ।

yaṁ hi na vyathayantyete puruṣaṁ puruṣarṣabha ।

समदुःखसुखं धीरं सोऽमृतत्वाय कल्पते ॥ १५ ॥

samaduḥkhasukhaṁ dhīraṁ so'mṛtatvāya kalpate ।। 15।।

नासतो विद्यते भावो नाभावो विद्यते सतः ।

nāsato vidyate bhāvo nābhāvo vidyate sataḥ ।

उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः ॥ १६ ॥

ubhayorapi dṛṣṭo'ntastvanayostattvadarśibhiḥ || 16||

अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम्।

avināśi tu tadviddhi yena sarvamidaṁ tatam |

विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति ॥ १७ ॥

vināśamavyayasyāsya na kaścitkartumarhati || 17||

अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः।

antavanta ime dehā nityasyoktāḥ śarīriṇaḥ |

अनाशिनोऽप्रमेयस्य तस्माद्युध्यस्व भारत ॥ १८ ॥

anāśino'prameyasya tasmādyudhyasva bhārata || 18||

य एनं वेत्ति हन्तारं यश्चैनं मन्यते हतम्

ya enaṁ vetti hantāraṁ yaścainaṁ manyate hatam

उभौ तौ न विजानीतो नायं हन्ति न हन्यते ॥ १९ ॥

ubhau tau na vijānīto nāyaṁ hanti na hanyate || 19||

न जायते म्रियते वा कदाचिन्

na jāyate mriyate vā kadācin

नायं भूत्वा भविता वा न भूयः।

nāyaṁ bhūtvā bhavitā vā na bhūyaḥ |

अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो

ajo nityaḥ śāśvato'yaṁ purāṇo

न हन्यते हन्यमाने शरीरे ॥ २० ॥

na hanyate hanyamāne śarīre || 20||

वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम् ।

vedāvināśinaṁ nityaṁ ya enamajamavyayam ।

कथं स पुरुषः पार्थ कं घातयति हन्ति कम् ॥ २१ ॥

kathaṁ sa puruṣaḥ pārtha kaṁ ghātayati hanti kam ।। 21।।

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय

vāsāṁsi jīrṇāni yathā vihāya

नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि ।

navāni gṛhṇāti naro'parāṇi ।

तथा शरीराणि विहाय जीर्णानि

tathā śarīrāṇi vihāya jīrṇāni

अन्यानि संयाति नवानि देही ॥ २२ ॥

anyāni saṁyāti navāni dehī ।। 22।।

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः ।

nainaṁ chindanti śastrāṇi nainaṁ dahati pāvakaḥ ।

न चैनं क्लेदयन्त्यापो न शोषयति मारुतः ॥ २३ ॥

na cainaṁ kledayantyāpo na śoṣayati mārutaḥ ।। 23।।

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च ।

acchedyo'yamadāhyo'yamakledyo'śoṣya eva ca ।

नित्यः सर्वगतः स्थाणुरचलोऽयं सनातनः ॥ २४ ॥

nityaḥ sarvagataḥ sthāṇuracalo'yaṁ sanātanaḥ ।। 24।।

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते ।

avyakto'yamacintyo'yamavikāryo'yamucyate ।

तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि ॥ २५ ॥

tasmādevaṁ viditvainaṁ nānuśocitumarhasi || 25||

अथ चैनं नित्यजातं नित्यं वा मन्यसे मृतम् ।

atha cainaṁ nityajātaṁ nityaṁ vā manyase mṛtam |

तथापि त्वं महाबाहो नैवं शोचितुमर्हसि ॥ २६ ॥

tathāpi tvaṁ mahābāho naivaṁ śocitumarhasi || 26||

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।

jātasya hi dhruvo mṛtyurdhru|vaṁ janma mṛtasya ca |

तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ २७ ॥

tasmādaparihārye'rthe na tvaṁ śocitumarhasi || 27||

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।

avyaktādīni bhūtāni vyaktamadhyāni bhārata |

अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥ २८ ॥

avyaktanidhanānyeva tatra kā paridevanā || 28||

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनम्

āścaryavatpaśyati kaścidenam

आश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः ।

āścaryavadvadati tathaiva cānyaḥ |

आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति

āścaryavaccainamanyaḥ śṛṇoti

श्रुत्वाऽप्येनं वेद न चैव कश्चित् ॥ २९ ॥

śrutvā'pyenaṁ veda na caiva kaścit || 29||

देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत ।

dehī nityamavadhyo'yaṁ dehe sarvasya bhārata |

तस्मात्सर्वाणि भूतानि न त्वं शोचितुमर्हसि ॥ ३० ॥

tasmātsarvāṇi bhūtāni na tvaṁ śocitumarhasi || 30||

स्वधर्ममपि चावेक्श्य न विकम्पितुमर्हसि ।

svadharmamapi cāvekśya na vikampitumarhasi |

धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्क्शत्रियस्य न विद्यते ॥ ३१ ॥

dharmyāa|ddhi yuddhācchreyo'nyatkśatriyasya na vidyate || 31||

यदृच्छया चोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम् ।

yadṛcchayā copapannaṁ svargadvāramapāvṛtam |

सुखिनः क्शत्रियाः पार्थ लभन्ते युद्धमीदृशम् ॥ ३२ ॥

sukhinaḥ kśatriyāḥ pārtha labhante yuddhamīdṛśam || 32||

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं संग्रामं न करिष्यसि ।

atha cettvamimaṁ dharmya|ṁ saṅgrāmaṁ na kariṣyasi |

ततः स्वधर्मं कीर्तिं च हित्वा पापमवाप्स्यसि ॥ ३३ ॥

tataḥ svadharmaṁ kīrtiṁ ca hitvā pāpamavāpsyasi || 33||

अकीर्तिं चापि भूतानि कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम् ।

akīrtiṁ cāpi bhūtāni kathayiṣyanti te'vyayām |

संभावितस्य चाकीर्तिर्मरणादतिरिच्यते ॥ ३४ ॥

sambhāvitasya cākīrtirmaraṇādatiricyate || 34||

भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः ।

bhayādraṇāduparataṁ maṁsyante tvāṁ mahārathāḥ |

येषां च त्वं बहुमतो भूत्वा यास्यसि लाघवम् ॥ ३५ ॥

yeṣāṁ ca tvaṁ bahumato bhūtvā yāsyasi lāghavam || 35||

अवाच्यवादांश्च बहून्वदिष्यन्ति तवाहिताः ।

avācyavādāṁśca bahūnvadiṣyanti tavāhitāḥ |

निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं ततो दुःखतरं नु किम् ॥ ३६ ॥

nindantastava sāmarthya|ṁ tato duḥkhataraṁ nu kim || 36||

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं जित्वा वा भोक्श्यसे महीम् ।

hato vā prāpsyasi svargaṁ jitvā vā bhokśyase mahīm |

तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय युद्धाय कृतनिश्चयः ॥ ३७ ॥

tasmāduttiṣṭha kaunteya yuddhāya kṛtaniścayaḥ || 37||

सुखदुःखे समे कृत्वा लाभालाभौ जयाजयौ ।

sukhaduḥkhe same kṛtvā lābhālābhau jayājayau |

ततो युद्धाय युज्यस्व नैवं पापमवाप्स्यसि ॥ ३८ ॥

tato yuddhāya yujyasva naivaṁ pāpamavāpsyasi || 38||

एषा तेऽभिहिता साङ्ख्ये बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु ।

eṣā te'bhihitā sāṅkhye buddhiryoge tvimāṁ śṛṇu |

बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ कर्मबन्धं प्रहास्यसि ॥ ३९ ॥

buddhyā yukto yayā pārtha karmabandhaṁ prahāsyasi || 39||

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते ।

nehābhikramanāśo'sti pratyavāyo na vidyate |

स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य त्रायते महतो भयात् ॥ ४० ॥

svalpamapyasya dharmasya trāyate mahato bhayāt || 40||

व्यवसायात्मिका बुद्धिरेकेह कुरुनन्दन ।

vyavasāyātmikā buddhirekeha kurunandana |

बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्॥ ४१ ॥

bahuśākhā hyanantāśca buddhayo'vyavasāyinām ।। 41।।

यामिमां पुष्पितां वाचं प्रवदन्त्यविपश्चितः ।

yāmimāṁ puṣpitāṁ vācaṁ pravadantyavipaścitaḥ ।

वेदवादरताः पार्थ नान्यदस्तीति वादिनः ॥ ४२ ॥

vedavādaratāḥ pārtha nānyadastīti vādinaḥ ।। 42।।

कामात्मानः स्वर्गपरा जन्मकर्मफलप्रदाम् ।

kāmātmānaḥ svargaparā janmakarmaphalapradām ।

क्रियाविशेषबहुलां भोगैश्वर्यगतिं प्रति ॥ ४३ ॥

kriyāviśeṣabahulāṁ bhogaiśvaryagatiṁ prati ।। 43।।

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां तयापहृतचेतसाम् ।

bhogaiśvaryaprasaktānāṁ tayāpahṛtacetasām ।

व्यवसायात्मिका बुद्धिः समाधौ न विधीयते ॥ ४४ ॥

vyavasāyātmikā buddhiḥ samādhau na vidhīyate ।। 44।।

त्रैगुण्यविषया वेदा निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन ।

traiguṇyaviṣayā vedā nistraiguṇyo bhavārjuna ।

निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो निर्योगक्षेम आत्मवान्॥ ४५ ॥

nirdvandvo nityasattvastho niryogakśema ātmavān ।। 45।।

यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके ।

yāvānartha udapāne sarvataḥ samplutodake ।

तावान्सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः ॥ ४६ ॥

tāvānsarveṣu vedeṣu brāhmaṇasya vijānataḥ ।। 46।।

कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ।

karmaṇyevādhikāraste mā phaleṣu kadācana ।

मा कर्मफलहेतुर्भूर्मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ॥ ४७ ॥

mā karmaphalaheturbhūrmā te saṅgo'stvakarmaṇi ।। 47।।

योगस्थः कुरु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय ।

yogasthaḥ kuru karmāṇi saṅgaṁ tyaktvā dhanañjaya ।

सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा समत्वं योग उच्यते ॥ ४८ ॥

siddhyasiddhyoḥ samo bhūtvā samatvaṁ yoga ucyate ।। 48।।

दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनंजय ।

dūreṇa hyavaraṁ karma buddhiyogāddhanañjaya ।

बुद्धौ शरणमन्विच्छ कृपणाः फलहेतवः ॥ ४९ ॥

buddhau śaraṇamanviccha kṛpaṇāḥ phalahetavaḥ ।। 49।।

बुद्धियुक्तो जहातीह उभे सुकृतदुष्कृते ।

buddhiyukto jahātīha ubhe sukṛtaduṣkṛte ।

तस्माद्योगाय युज्यस्व योगः कर्मसु कौशलम् ॥ ५० ॥

tasmādyogāya yujyasva yogaḥ karmasu kauśalam ।। 50।।

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि फलं त्यक्त्वा मनीषिणः ।

karmajaṁ buddhiyuktā hi phalaṁ tyaktvā manīṣiṇaḥ ।

जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम् ॥ ५१ ॥

janmabandhavinirmuktāḥ padaṁ gacchantyanāmayam ।। 51।।

यदा ते मोहकलिलं बुद्धिर्व्यतितरिष्यति ।

yadā te mohakalilaṁ buddhirvya।titariṣyati ।

तदा गन्तासि निर्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च ॥ ५२ ॥

tadā gantāsi nirvedaṁ śrotavyasya śrutasya ca || 52||

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते यदा स्थास्यति निश्चला ।

śrutivipratipannā te yadā sthāsyati niścalā |

समाधावचला बुद्धिस्तदा योगमवाप्स्यसि ॥ ५३ ॥

samādhāvacalā buddhistadā yogamavāpsyasi || 53||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा समाधिस्थस्य केशव ।

sthitaprajñasya kā bhāṣā samādhisthasya keśava |

स्थितधीः किं प्रभाषेत किमासीत व्रजेत किम्॥ ५४ ॥

sthitadhīḥ kiṁ prabhāṣeta kimāsīta vrajeta kim || 54||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

प्रजहाति यदा कामान्सर्वान्पार्थ मनोगतान् ।

prajahāti yadā kāmānsarvānpārtha manogatān |

आत्मन्येवात्मना तुष्टः स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ॥ ५५ ॥

ātmanyevātmanā tuṣṭaḥ sthitaprajñastadocyate || 55||

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृहः ।

duḥkheṣvanudvignamanāḥ sukheṣu vigataspṛhaḥ |

वीतरागभयक्रोधः स्थितधीर्मुनिरुच्यते ॥ ५६ ॥

vītarāgabhayakrodhaḥ sthitadhīrmunirucyate || 56||

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम् ।

yaḥ sarvatrānabhisnehastattatprāpya śubhāśubham |

नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५७ ॥

nābhinandati na dveṣṭi tasya prajñā pratiṣṭhitā || 57||

यदा संहरते चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः ।

yadā saṁharate cāyaṁ kūrmo'ṅgānīva sarvaśaḥ |

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ५८ ॥

indriyāṇīndriyārthe'bhyastasya prajñā pratiṣṭhitā || 58||

विषया विनिवर्तन्ते निराहारस्य देहिनः ।

viṣayā vinivartante nirāhārasya dehinaḥ |

रसवर्जं रसोऽप्यस्य परं दृष्ट्वा निवर्तते ॥ ५९ ॥

rasavarjaṁ raso'pyasya paraṁ dṛṣṭvā nivartate || 59||

यततो ह्यपि कौन्तेय पुरुषस्य विपश्चितः ।

yatato hyapi kaunteya puruṣasya vipaścitaḥ |

इन्द्रियाणि प्रमाथीनि हरन्ति प्रसभं मनः ॥ ६० ॥

indriyāṇi pramāthīni haranti prasabhaṁ manaḥ || 60||

तानि सर्वाणि संयम्य युक्त आसीत मत्परः ।

tāni sarvāṇi saṁyamya yukta āsīta matparaḥ |

वशे हि यस्येन्द्रियाणि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६१ ॥

vaśe hi yasyendriyāṇi tasya prajñā pratiṣṭhitā || 61||

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।

dhyāyato viṣayānpuṁsaḥ saṅgasteṣūpajāyate |

सङ्गात्संजायते कामः कामात्क्रोधोऽभिजायते ॥ ६२ ॥

saṅgātsañjāyate kāmaḥ kāmātkrodho'bhijāyate || 62||

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।

krodhādbhavati sammohaḥ sammohātsmṛtivibhramaḥ |

स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥ ६३ ॥

smṛtibhraṁśād buddhināśo buddhināśātpraṇaśyati || 63||

रागद्वेषविमुक्तैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।

rāgadveṣavimuktaistu viṣayānindriyaiścaran |

आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥ ६४ ॥

ātmavaśyairvidheyātmā prasādamadhigacchati || 64||

प्रसादे सर्वदुःखानां हानिरस्योपजायते ।

prasāde sarvaduḥkhānāṁ hānirasyopajāyate |

प्रसन्नचेतसो ह्याशु बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ॥ ६५ ॥

prasannacetaso hyāśu buddhiḥ paryavatiṣṭhate || 65||

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना ।

nāsti buddhirayuktasya na cāyuktasya bhāvanā |

न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम् ॥ ६६ ।

na cābhāvayataḥ śāntiraśāntasya kutaḥ sukham || 66|

इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते ।

indriyāṇāṁ hi caratāṁ yanmano'nuvidhīyate |

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि ॥ ६७ ॥

tadasya harati prajñāṁ vāyurnāvamivāmbhasi || 67||

तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः ।

tasmādyasya mahābāho nigṛhītāni sarvaśaḥ ।

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ ६८ ॥

indriyāṇīndriyārthebhyastasya prajñā pratiṣṭhitā ।। 68।।

या निशा सर्वभूतानां तस्यां जागर्ति संयमी ।

yā niśā sarvabhūtānāṁ tasyāṁ jāgarti saṁyamī ।

यस्यां जाग्रति भूतानि सा निशा पश्यतो मुनेः ॥ ६९ ॥

yasyāṁ jāgrati bhūtāni sā niśā paśyato muneḥ ।। 69।।

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं

āpūryamāṇamacalapratiṣṭhaṁ

समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत् ।

samudramāpaḥ praviśanti yadvat ।

तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे

tadvatkāmā yaṁ praviśanti sarve

स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ॥ ७० ॥

sa śāntimāpnoti na kāmakāmī ।। 70।।

विहाय कामान्यः सर्वान्पुमांश्चरति निःस्पृहः ।

vihāya kāmānyaḥ sarvānpumāṁścarati niḥspṛhaḥ ।

निर्ममो निरहङ्कारः स शान्तिमधिगच्छति ॥ ७१ ॥

nirmamo nirahaṅkāraḥ sa śāntimadhigacchati ।। 71।।

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ नैनां प्राप्य विमुह्यति ।

eṣā brāhmī sthitiḥ pārtha naināṁ prāpya vimuhyati ।

स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ ७२ ॥

sthitvāsyāmantakāle'pi brahmanirvāṇamṛcchati || 72||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

साङ्ख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

sāṅkhyayogo nāma dvitīyo'dhyāyaḥ || 2||

।०इन ।०इन

|0in |0in

अथ तृतीयोऽध्यायः । कर्मयोगः

atha tṛtīyo'dhyāyaḥ| (karmayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्दन ।

jyāyasī cetkarmaṇaste matā buddhirjanārdana |

तत्किं कर्मणि घोरे मां नियोजयसि केशव ॥ १ ॥

tatkiṁ karmaṇi ghore māṁ niyojayasi keśava || 1||

व्यामिश्रेणेव वाक्येन बुद्धिं मोहयसीव मे ।

vyāmiśreṇeva vākyena buddhiṁ mohayasīva me |

तदेकं वद निश्चित्य येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥ २ ॥

tadekaṁ vada niścitya yena śreyo'hamāpnuyām || 2||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

लोकेऽस्मिन् द्विविधा निष्ठा पुरा प्रोक्ता मयानघ ।

loke'smin dvividhā niṣṭhā purā proktā mayānagha ।

ज्ञानयोगेन साङ्ख्यानां कर्मयोगेन योगिनाम् ॥ ३ ॥

jñānayogena sāṅkhyānāṁ karmayogena yoginām ।। 3।।

न कर्मणामनारम्भान्नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते ।

na karmaṇāmanārambhānnaiṣkarmya|ṁ puruṣo'śnute ।

न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति ॥ ४ ॥

na ca sannyasanādeva siddhiṁ samadhigacchati ।। 4।।

न हि कश्चित्क्शणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

na hi kaścitkṡaṇamapi jātu tiṣṭhatyakarmakṛt ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥ ५ ॥

kāryate hyavaśaḥ karma sarvaḥ prakṛtijairguṇaiḥ ।। 5।।

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन् ।

karmendriyāṇi saṁyamya ya āste manasā smaran ।

इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा मिथ्याचारः स उच्यते ॥ ६ ॥

indriyārthānvimūḍhātmā mithyācāraḥ sa ucyate ।। 6।।

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा नियम्यारभतेऽर्जुन ।

yastvindriyāṇi manasā niyamyārabhate'rjuna ।

कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगमसक्तः स विशिष्यते ॥ ७ ॥

karmendriyaiḥ karmayogamasaktaḥ sa viśiṣyate ।। 7।।

नियतं कुरु कर्म त्वं कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः ।

niyataṁ kuru karma tvaṁ karma jyāyo hyakarmaṇaḥ ।

शरीरयात्रापि च ते न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ॥ ८ ॥

śarīrayātrāpi ca te na prasiddhyedakarmaṇaḥ ।। 8।।

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र लोकोऽयं कर्मबन्धनः ।

yajñārthātkarmaṇo'nyatra loko'yaṁ karmabandhanaḥ ।

तदर्थं कर्म कौन्तेय मुक्तसङ्गः समाचर ॥ ९ ॥

tadarthaṁ karma kaunteya muktasaṅgaḥ samācara ।। 9।।

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा पुरोवाच प्रजापतिः ।

sahayajñāḥ prajāḥ sṛṣṭvā purovāca prajāpatiḥ ।

अनेन प्रसविष्यध्वमेष वोऽस्त्विष्टकामधुक् ॥ १० ॥

anena prasaviṣyadhvameṣa vo'stviṣṭakāmadhuk ।। 10।।

देवान्भावयतानेन ते देवा भावयन्तु वः ।

devānbhāvayatānena te devā bhāvayantu vaḥ ।

परस्परं भावयन्तः श्रेयः परमवाप्स्यथ ॥ ११ ॥

parasparaṁ bhāvayantaḥ śreyaḥ paramavāpsyatha ।। 11।।

इष्टान्भोगान्हि वो देवा दास्यन्ते यज्ञभाविताः ।

iṣṭānbhogānhi vo devā dāsyante yajñabhāvitāḥ ।

तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः ॥ १२ ॥

tairdattānapradāyaibhyo yo bhuṅkte stena eva saḥ ।। 12।।

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः ।

yajñaśiṣṭāśinaḥ santo mucyante sarvakilbiṣaiḥ ।

भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्॥ १३॥

bhuñjate te tvaghaṁ pāpā ye pacantyātmakāraṇāt ||13||

अन्नाद्भवन्ति भूतानि पर्जन्यादन्नसंभवः।

annādbhavanti bhūtāni parjanyādannasambhavaḥ |

यज्ञाद्भवति पर्जन्यो यज्ञः कर्मसमुद्भवः॥ १४॥

yajñādbhavati parjanyo yajñaḥ karmasamudbhavaḥ ||14||

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि ब्रह्माक्शरसमुद्भवम्।

karma brahmodbhavaṁ viddhi brahmākśarasamudbhavam |

तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्॥ १५॥

tasmātsarvagataṁ brahma nityaṁ yajñe pratiṣṭhitam ||15||

एवं प्रवर्तितं चक्रं नानुवर्तयतीह यः।

evaṁ pravartitaṁ cakraṁ nānuvartayatīha yaḥ |

अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति॥ १६॥

aghāyurindriyārāmo moghaṁ pārtha sa jīvati ||16||

यस्त्वात्मरतिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः।

yastvātmaratireva syādātmatṛptaśca mānavaḥ |

आत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य कार्यं न विद्यते॥ १७॥

ātmanyeva ca santuṣṭastasya kāryaṁ na vidyate ||17||

नैव तस्य कृतेनार्थो नाकृतेनेह कश्चन।

naiva tasya kṛtenārtho nākṛteneha kaścana |

न चास्य सर्वभूतेषु कश्चिदर्थव्यपाश्रयः॥ १८॥

na cāsya sarvabhūteṣu kaścidarthavyapāśrayaḥ ||18||

तस्मादसक्तः सततं कार्यं कर्म समाचर ।

tasmādasaktaḥ satataṁ kāryaṁ karma samācara ।

असक्तो ह्याचरन्कर्म परमाप्नोति पूरुषः ॥ १९ ॥

asakto hyācarankarma paramāpnoti pūruṣaḥ ।। 19।।

कर्मणैव हि संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ।

karmaṇaiva hi saṁsiddhimāsthitā janakādayaḥ ।

लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन्कर्तुमर्हसि ॥ २० ॥

lokasaṅgrahamevāpi sampaśyankartumarhasi ।। 20।।

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः ।

yadyadācarati śreṣṭhastattadevetaro janaḥ ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥ २१ ॥

sa yatpramāṇaṁ kurute lokastadanuvartate ।। 21।।

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।

na me pārthāsti kartavyaṁ triṣu lokeṣu kiñcana ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि ॥ २२ ॥

nānavāptamavāptavyaṁ varta eva ca karmaṇi ।। 22।।

यदि ह्यहं न वर्तेयं जातु कर्मण्यतन्द्रितः ।

yadi hyahaṁ na varteyaṁ jātu karmaṇyatandritaḥ ।

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ २३ ॥

mama vartmāamuvartante manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ ।। 23।।

उत्सीदेयुरिमे लोका न कुर्यां कर्म चेदहम् ।

utsīdeyurime lokā na kuryāṁ karma cedaham ।

सङ्करस्य च कर्ता स्यामुपहन्यामिमाः प्रजाः ॥ २४ ॥

saṅkarasya ca kartā syāmupahanyāmimāḥ prajāḥ ||24||

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो यथा कुर्वन्ति भारत ।

saktāḥ karmaṇyavidvāṁso yathā kurvanti bhārata |

कुर्याद्विद्वांस्तथाऽसक्तश्चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम् ॥ २५ ॥

kuryādvidvāṁstathā'saktaścikīrṣurlokasaṅgraham ||25||

न बुद्धिभेदं जनयेदज्ञानां कर्मसङ्गिनाम् ।

na buddhibhedaṁ janayedajñānāṁ karmasaṅginām |

जोषयेत्सर्वकर्माणि विद्वान्युक्तः समाचरन् ॥ २६ ॥

joṣayetsarvakarmāṇi vidvānyuktaḥ samācaran ||26||

प्रकृतेः क्रियमाणानि गुणैः कर्माणि सर्वशः ।

prakṛteḥ kriyamāṇāni guṇaiḥ karmāṇi sarvaśaḥ |

अहङ्कारविमूढात्मा कर्ताहमिति मन्यते ॥ २७ ॥

ahaṅkāravimūḍhātmā kartāhamiti manyate ||27||

तत्त्ववित्तु महाबाहो गुणकर्मविभागयोः ।

tattvavittu mahābāho guṇakarmavibhāgayoḥ |

गुणा गुणेषु वर्तन्त इति मत्वा न सज्जते ॥ २८ ॥

guṇā guṇeṣu vartanta iti matvā na sajjate ||28||

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः सज्जन्ते गुणकर्मसु ।

prakṛterguṇasammūḍhāḥ sajjante guṇakarmasu |

तानकृत्स्नविदो मन्दान्कृत्स्नविन्न विचालयेत् ॥ २९ ॥

tānakṛtsnavido mandānkṛtsnavinna vicālayet ||29||

मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा ।

mayi sarvāṇi karmāṇi sannyasyādhyātmacetasā |

निराशीर्निर्ममो भूत्वा युध्यस्व विगतज्वरः ॥ ३० ॥

nirāśīrnirmamo bhūtvā yudhyasva vigatajvaraḥ || 30||

ये मे मतमिदं नित्यमनुतिष्ठन्ति मानवाः ।

ye me matamidaṁ nityamanutiṣṭhanti mānavāḥ |

श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ॥ ३१ ॥

śraddhāvanto'nasūyanto mucyante te'pi karmabhiḥ || 31||

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो नानुतिष्ठन्ति मे मतम् ।

ye tvetadabhyasūyanto nānutiṣṭhanti me matam |

सर्वज्ञानविमूढांस्तान्विद्धि नष्टानचेतसः ॥ ३२ ॥

sarvajñānavimūḍhāṁstānviddhi naṣṭānacetasaḥ || 32||

सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवानपि ।

sadṛśaṁ ceṣṭate svasyāḥ prakṛterjñānavānapi |

प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्यति ॥ ३३ ॥

prakṛtiṁ yānti bhūtāni nigrahaḥ kiṁ kariṣyati || 33||

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे रागद्वेषौ व्यवस्थितौ ।

indriyasyendriyasyārthe rāgadveṣau vyavasthitau |

तयोर्न वशमागच्छेत्तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ॥ ३४ ॥

tayorna vaśamāgacchettau hyasya paripanthinau || 34||

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।

śreyānsvadharmo viguṇaḥ paradharmātsvanuṣṭhitāt |

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥ ३५ ॥

svadharme nidhanaṁ śreyaḥ paradharmo bhayāvahaḥ || 35||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

अथ केन प्रयुक्तोऽयं पापं चरति पूरुषः ।

atha kena prayukto'yaṁ pāpaṁ carati pūruṣaḥ |

अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय बलादिव नियोजितः ॥ ३६ ॥

anicchannapi vārṣṇeya balādiva niyojitaḥ || 36||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

काम एष क्रोध एष रजोगुणसमुद्भवः ।

kāma eṣa krodha eṣa rajoguṇasamudbhavaḥ |

महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ३७ ॥

mahāśano mahāpāpmā viddhyenamiha vairiṇam || 37||

धूमेनाव्रियते वन्हिर्यथादर्शो मलेन च ।

dhūmenāvriyate vanhiryathādarśo malena ca |

यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम् ॥ ३८ ॥

yatholbenāvṛto garbhastathā tenedamāvṛtam || 38||

आवृतं ज्ञानमेतेन ज्ञानिनो नित्यवैरिणा ।

āvṛtaṁ jñānametena jñānino nityavairiṇā |

कामरूपेण कौन्तेय दुष्पूरेणानलेन च ॥ ३९ ॥

kāmarūpeṇa kaunteya duṣpūreṇānalena ca || 39||

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिरस्याधिष्ठानमुच्यते ।

indriyāṇi mano buddhirasyādhiṣṭhānamucyate |

एतैर्विमोहयत्येष ज्ञानमावृत्य देहिनम् ॥ ४० ॥

etairvimohayatyeṣa jñānamāvṛtya dehinam || 40||

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ नियम्य भरतर्षभ ।

tasmāttvamindriyāṇyādau niyamya bharatarṣabha |

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं ज्ञानविज्ञाननाशनम् ॥ ४१ ॥

pāpmānaṁ prajahi hyenaṁ jñānavijñānanāśanam || 41||

इन्द्रियाणि पराण्याहुरिन्द्रियेभ्यः परं मनः ।

indriyāṇi parāṇyāhurindriyebhyaḥ paraṁ manaḥ |

मनसस्तु परा बुद्धिर्यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥ ४२ ॥

manasastu parā buddhiryo buddheḥ paratastu saḥ || 42||

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।

evaṁ buddheḥ paraṁ buddhvā saṁstabhyātmānamātmanā |

जहि शत्रुं महाबाहो कामरूपं दुरासदम् ॥ ४३ ॥

jahi śatruṁ mahābāho kāmarūpaṁ durāsadam || 43||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

karmayogo nāma tṛtīyo'dhyāyaḥ || 3||

।०इन् ।०इन्

|0in |0in

अथ चतुर्थोऽध्यायः । ज्ञानकर्मसंन्यासयोगः

atha caturtho'dhyāyaḥ| (jñānakarmasannyāsayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

इमं विवस्वते योगं प्रोक्तवानहमव्ययम् ।

imaṁ vivasvate yogaṁ proktavānahamavyayam |

विवस्वान्मनवे प्राह मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत् ॥ १ ॥

vivasvānmanave prāha manurikśvākave'bravīt || 1||

एवं परम्पराप्राप्तमिमं राजर्षयो विदुः ।

evaṁ paramparāprāptamimaṁ rājarṣayo viduḥ |

स कालेनेह महता योगो नष्टः परंतप ॥ २ ॥

sa kāleneha mahatā yogo naṣṭaḥ parantapa || 2||

स एवायं मया तेऽद्य योगः प्रोक्तः पुरातनः ।

sa evāyaṁ mayā te'dya yogaḥ proktaḥ purātanaḥ |

भक्तोऽसि मे सखा चेति रहस्यं ह्येतदुत्तमम् ॥ ३ ॥

bhakto'si me sakhā ceti rahasyaṁ hyetaduttamam || 3||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः ।

aparaṁ bhavato janma paraṁ janma vivasvataḥ |

कथमेतद्विजानीयां त्वमादौ प्रोक्तवानिति ॥ ४ ॥

kathametadvijānīyāṁ tvamādau proktavāniti || 4||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

बहूनि मे व्यतीतानि जन्मानि तव चार्जुन ।

bahūni me vyatītāni janmāni tava cārjuna |

तान्यहं वेद सर्वाणि न त्वं वेत्थ परंतप ॥ ५ ॥

tānyahaṁ veda sarvāṇi na tvaṁ vettha parantapa || 5||

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा भूतानामीश्वरोऽपि सन् ।

ajo'pi sannavyayātmā bhūtānāmīśvaro'pi san |

प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय संभवाम्यात्ममायया ॥ ६ ॥

prakṛtiṁ svāmadhiṣṭhāya sambhavāmyātmamāyayā || 6||

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।

yadā yadā hi dharmasya glānirbhavati bhārata |

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

abhyutthānamadharmasya tadātmānaṁ sṛjāmyaham || 7||

परित्राणाय साधूनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।

paritrāṇāya sādhūnāṁ vināśāya ca duṣkṛtām |

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥ ८ ॥

dharmasaṁsthāpanārthāya sambhavāmi yuge yuge || 8||

जन्म कर्म च मे दिव्यमेवं यो वेत्ति तत्त्वतः ।

janma karma ca me divyamevaṁ yo vetti tattvataḥ |

त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म नैति मामेति सोऽर्जुन ॥ ९॥

tyaktvā dehaṁ punarjanma naiti māmeti so'rjuna || 9||

वीतरागभयक्रोधा मन्मया मामुपाश्रिताः ।

vītarāgabhayakrodhā manmayā māmupāśritāḥ |

बहवो ज्ञानतपसा पूता मद्भावमागताः ॥ १० ॥

bahavo jñānatapasā pūtā madbhāvamāgatāḥ || 10||

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।

ye yathā māṁ prapadyante tāṁstathaiva bhajāmyaham |

मम वर्त्मानुवर्तन्ते मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥ ११ ॥

mama vartmāamuvartante manuṣyāḥ pārtha sarvaśaḥ || 11||

काङ्क्शन्तः कर्मणां सिद्धिं यजन्त इह देवताः ।

kāṅkśantaḥ karmaṇāṁ siddhiṁ yajanta iha devatāḥ |

क्शिप्रं हि मानुषे लोके सिद्धिर्भवति कर्मजा ॥ १२ ॥

kśipraṁ hi mānuṣe loke siddhirbhavati karmajā || 12||

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं गुणकर्मविभागशः ।

cāturvarṇya|ṁ mayā sṛṣṭaṁ guṇakarmavibhāgaśaḥ |

तस्य कर्तारमपि मां विद्ध्यकर्तारमव्ययम् ॥ १३ ॥

tasya kartāramapi māṁ viddhyakartāramavyayam || 13||

न मां कर्माणि लिम्पन्ति न मे कर्मफले स्पृहा ।

na māṁ karmāṇi limpanti na me karmaphale spṛhā |

इति मां योऽभिजानाति कर्मभिर्न स बध्यते ॥ १४ ॥

iti māṁ yo'bhijānāti karmabhirna sa badhyate || 14||

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः ।

evaṁ jñātvā kṛtaṁ karma pūrvairapi mumukśubhiḥ ।

कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वैः पूर्वतरं कृतम् ॥ १५ ॥

kuru karmaiva tasmāttvaṁ pūrvaiḥ pūrvataraṁ kṛtam ।। 15।।

किं कर्म किमकर्मेति कवयोऽप्यत्र मोहिताः ।

kiṁ karma kimakarmeti kavayo'pyatra mohitāḥ ।

तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १६ ॥

tatte karma pravakśyāmi yajjñātvā mokśyase'śubhāt ।। 16।।

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं बोद्धव्यं च विकर्मणः ।

karmaṇo hyapi boddhavyaṁ boddhavyaṁ ca vikarmaṇaḥ ।

अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः ॥ १७ ॥

akarmaṇaśca boddhavyaṁ gahanā karmaṇo gatiḥ ।। 17।।

कर्मण्यकर्म यः पश्येदकर्मणि च कर्म यः ।

karmaṇyakarma yaḥ paśyedakarmaṇi ca karma yaḥ ।

स बुद्धिमान्मनुष्येषु स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् ॥ १८ ॥

sa buddhimānmanuṣyeṣu sa yuktaḥ kṛtsnakarmakṛt ।। 18।।

यस्य सर्वे समारम्भाः कामसङ्कल्पवर्जिताः ।

yasya sarve samārambhāḥ kāmasaṅkalpavarjitāḥ ।

ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं तमाहुः पण्डितं बुधाः ॥ १९ ॥

jñānāgnidagdhakarmāṇaṁ tamāhuḥ paṇḍitaṁ budhāḥ ।। 19।।

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं नित्यतृप्तो निराश्रयः ।

tyaktvā karmaphalāsaṅgaṁ nityatṛpto nirāśrayaḥ ।

कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि नैव किंचित्करोति सः ॥ २० ॥

karmaṇyabhipravṛtto'pi naiva kiñcitkaroti saḥ || 20||

निराशीर्यतचित्तात्मा त्यक्तसर्वपरिग्रहः ।

nirāśīryatacittātmā tyaktasarvaparigrahaḥ |

शारीरं केवलं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ २१ ॥

śārīraṁ kevalaṁ karma kurvannāpnoti kilbiṣam || 21||

यदृच्छालाभसंतुष्टो द्वन्द्वातीतो विमत्सरः ।

yadṛcchālābhasantuṣṭo dvandvātīto vimatsaraḥ |

समः सिद्धावसिद्धौ च कृत्वापि न निबध्यते ॥ २२ ॥

samaḥ siddhāvasiddhau ca kṛtvāpi na nibadhyate || 22||

गतसङ्गस्य मुक्तस्य ज्ञानावस्थितचेतसः ।

gatasaṅgasya muktasya jñānāvasthitacetasaḥ |

यज्ञायाचरतः कर्म समग्रं प्रविलीयते ॥ २३ ॥

yajñāyācarataḥ karma samagraṁ pravilīyate || 23||

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

brahmārpaṇaṁ brahma haviḥ brahmāgnau brahmaṇā hutam |

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्म कर्म समाधिना ॥ २४ ॥

brahmaiva tena gantavyaṁ brahma karma samādhinā || 24||

दैवमेवापरे यज्ञं योगिनः पर्युपासते ।

daivamevāpare yajñaṁ yoginaḥ paryupāsate |

ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं यज्ञेनैवोपजुव्हति ॥ २५ ॥

brahmāgnāvapare yajñaṁ yajñenaivopajuvhati || 25||

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये संयमाग्निषु जुव्हति ।

śrotrādīnīndriyāṇyanye saṁyamāgniṣu juvhati ।

शब्दादीन्विषयानन्य इन्द्रियाग्निषु जुव्हति ॥ २६ ॥

śabdādīnviṣayānanya indriyāgniṣu juvhati ।। 26।।

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माणि चापरे ।

sarvāṇīndriyakarmāṇi prāṇakarmāṇi cāpare ।

आत्मसंयमयोगाग्नौ जुव्हति ज्ञानदीपिते ॥ २७ ॥

ātmasaṁyamayogāgnau juvhati jñānadīpite ।। 27।।

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।

dravyayajñāstapoyajñā yogayajñāstathāpare ।

स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च यतयः संशितव्रताः ॥ २८ ॥

svādhyāyajñānayajñāśca yatayaḥ saṁśitavratāḥ ।। 28।।

अपाने जुव्हति प्राणं प्राणेऽपानं तथापरे ।

apāne juvhati prāṇaṁ prāṇe'pānaṁ tathāpare ।

प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः ॥ २९ ॥

prāṇāpānagatī ruddhvā prāṇāyāmaparāyaṇāḥ ।। 29।।

अपरे नियताहाराः प्राणान्प्राणेषु जुव्हति ।

apare niyatāhārāḥ prāṇānprāṇeṣu juvhati ।

सर्वेऽप्येते यज्ञविदो यज्ञक्शपितकल्मषाः ॥ ३० ॥

sarve'pyete yajñavido yajñakśapitakalmaṣāḥ ।। 30।।

यज्ञशिष्टामृतभुजो यान्ति ब्रह्म सनातनम् ।

yajñaśiṣṭāmṛtabhujo yānti brahma sanātanam ।

नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य कुतोऽन्यः कुरुसत्तम ॥ ३१ ॥

nāyaṁ loko'styayajñasya kuto'nyaḥ kurusattama ।। 31।।

एवं बहुविधा यज्ञा वितता ब्रह्मणो मुखे ।

evaṁ bahuvidhā yajñā vitatā brahmaṇo mukhe ।

कर्मजान्विद्धि तान्सर्वानेवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे ॥ ३२ ॥

karmajānviddhi tānsarvānevaṁ jñātvā vimokśyase ।। 32।।

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्ज्ञानयज्ञः परंतप ।

śreyāndravyamayādyajñājjñānayajñaḥ parantapa ।

सर्वं कर्माखिलं पार्थ ज्ञाने परिसमाप्यते ॥ ३३ ॥

sarvaṁ karmākhilaṁ pārtha jñāne parisamāpyate ।। 33।।

तद्विद्धि प्रणिपातेन परिप्रश्नेन सेवया ।

tadviddhi praṇipātena paripraśnena sevayā ।

उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ॥ ३४ ॥

upadekśyanti te jñānaṁ jñāninastattvadarśinaḥ ।। 34।।

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहमेवं यास्यसि पाण्डव ।

yajjñātvā na punarmohamevaṁ yāsyasi pāṇḍava ।

येन भूतान्यशेषाणि द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ॥ ३५ ॥

yena bhūtānyaśeṣāṇi drakśyasyātmanyatho mayi ।। 35।।

अपि चेदसि पापेभ्यः सर्वेभ्यः पापकृत्तमः ।

api cedasi pāpebhyaḥ sarvebhyaḥ pāpakṛttamaḥ ।

सर्वं ज्ञानप्लवेनैव वृजिनं संतरिष्यसि ॥ ३६ ॥

sarvaṁ jñānaplavenaiva vṛjinaṁ santariṣyasi ।। 36।।

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन ।

yathaidhāṁsi samiddho'gnirbhasmasātkurute'rjuna ।

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुते तथा ॥ ३७ ॥

jñānāgniḥ sarvakarmāṇi bhasmasātkurute tathā ।। 37।।

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

na hi jñānena sadṛśaṁ pavitramiha vidyate ।

तत्स्वयं योगसंसिद्धः कालेनात्मनि विन्दति ॥ ३८ ॥

tatsvayaṁ yogasaṁsiddhaḥ kālenātmani vindati ।। 38।।

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं तत्परः संयतेन्द्रियः ।

śraddhāvām̐llabhate jñānaṁ tatparaḥ saṁyatendriyaḥ ।

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिमचिरेणाधिगच्छति ॥ ३९ ॥

jñānaṁ labdhvā parāṁ śāntimacireṇādhigacchati ।। 39।।

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च संशयात्मा विनश्यति ।

ajñaścāśraddadhānaśca saṁśayātmā vinaśyati ।

नायं लोकोऽस्ति न परो न सुखं संशयात्मनः ॥ ४० ॥

nāyaṁ loko'sti na paro na sukhaṁ saṁśayātmanaḥ ।। 40।।

योगसंन्यस्तकर्माणं ज्ञानसंछिन्नसंशयम् ।

yogasannyastakarmāṇaṁ jñānasañchinnasaṁśayam ।

आत्मवन्तं न कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ॥ ४१ ॥

ātmavantaṁ na karmāṇi nibadhnanti dhanañjaya ।। 41।।

तस्मादज्ञानसंभूतं हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः ।

tasmādajñānasambhūtaṁ hṛtsthaṁ jñānāsinātmanaḥ ।

छित्त्वैनं संशयं योगमातिष्ठोत्तिष्ठ भारत ॥ ४२ ॥

chittvainaṁ saṁśayaṁ yogamātiṣṭhottiṣṭha bhārata || 42||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

ज्ञानकर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

jñānakarmasannyāsayogo nāma caturtho'dhyāyaḥ || 4||

।०इन ।०इन

|0in |0in

अथ पंचमोऽध्यायः । संन्यासयोगः

atha pañcamo'dhyāyaḥ| (sannyāsayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

संन्यासं कर्मणां कृष्ण पुनर्योगं च शंससि ।

sannyāsaṁ karmaṇāṁ kṛṣṇa punaryogaṁ ca śaṁsasi |

यच्छ्रेय एतयोरेकं तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम् ॥ १ ॥

yacchreya etayorekaṁ tanme brūhi suniścitam || 1||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

संन्यासः कर्मयोगश्च निःश्रेयसकरावुभौ ।

sannyāsaḥ karmayogaśca niḥśreyasakarāvubhau |

तयोस्तु कर्मसंन्यासात्कर्मयोगो विशिष्यते ॥ २ ॥

tayostu karmasannyāsātkarmayogo viśiṣyate || 2||

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी यो न द्वेष्टि न काङ्क्शति ।

jñeyaḥ sa nityasannyāsī yo na dveṣṭi na kāṅkśati |

निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो सुखं बन्धात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥

nirdvandvo hi mahābāho sukhaṁ bandhātpramucyate || 3||

साङ्ख्ययोगौ पृथग्बालाः प्रवदन्ति न पण्डिताः ।

sāṅkhyayogau pṛthagbālāḥ pravadanti na paṇḍitāḥ |

एकमप्यास्थितः सम्यगुभयोर्विन्दते फलम् ॥ ४ ॥

ekamapyāsthitaḥ samyagubhayorvindate phalam || 4||

यत्साङ्ख्यैः प्राप्यते स्थानं तद्योगैरपि गम्यते ।

yatsāṅkhyaiḥ prāpyate sthānaṁ tadyogairapi gamyate |

एकं साङ्ख्यं च योगं च यः पश्यति स पश्यति ॥ ५ ॥

ekaṁ sāṅkhyaṁ ca yogaṁ ca yaḥ paśyati sa paśyati || 5||

संन्यासस्तु महाबाहो दुःखमाप्तुमयोगतः ।

sannyāsastu mahābāho duḥkhamāptumayogataḥ |

योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म नचिरेणाधिगच्छति ॥ ६ ॥

yogayukto munirbrama nacireṇādhigacchati || 6||

योगयुक्तो विशुद्धात्मा विजितात्मा जितेन्द्रियः ।

yogayukto viśuddhātmā vijitātmā jitendriyaḥ |

सर्वभूतात्मभूतात्मा कुर्वन्नपि न लिप्यते ॥ ७ ॥

sarvabhūtātmabhūtātmā kurvannapi na lipyate || 7||

नैव किंचित्करोमीति युक्तो मन्येत तत्त्ववित्।

naiva kiñcitkaromīti yukto manyeta tattvavit ǀ

पश्यञ्श्रुण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्नश्नंगच्छन्स्वपन्श्वसन्॥ ८ ॥

paśyañśruṇvanspṛśañjighrannaśnaṅgacchansvapanśvasan ǀǀ 8ǀǀ

प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्नुन्मिषन्निमिषन्नपि ।

pralapanvisṛjangṛhṇannunmiṣannimiṣannapi ǀ

इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु वर्तन्त इति धारयन्॥ ९ ॥

indriyāṇīndriyārtheṣu vartanta iti dhārayan ǀǀ 9ǀǀ

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः ।

brahmaṇyādhāya karmāṇi saṅgaṁ tyaktvā karoti yaḥ ǀ

लिप्यते न स पापेन पद्मपत्रमिवाम्भसा ॥ १० ॥

lipyate na sa pāpena padmapatramivāmbhasā ǀǀ 10ǀǀ

कायेन मनसा बुद्ध्या केवलैरिन्द्रियैरपि ।

kāyena manasā buddhyā kevalairindriyairapi ǀ

योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ॥ ११ ॥

yoginaḥ karma kurvanti saṅgaṁ tyaktvātmaśuddhaye ǀǀ 11ǀǀ

युक्तःकर्मफलं त्यक्त्वा शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्।

yuktaḥkarmaphalaṁ tyaktvā śāntimāpnoti naiṣṭhikīm ǀ

अयुक्तः कामकारेण फले सक्तो निबध्यते ॥ १२ ॥

ayuktaḥ kāmakāreṇa phale sakto nibadhyate ǀǀ 12ǀǀ

सर्वकर्माणि मनसा संन्यस्यास्ते सुखं वशी ।

sarvakarmāṇi manasā sannyasyāste sukhaṁ vaśī ǀ

नवद्वारे पुरे देही नैव कुर्वन्न कारयन् ॥ १३ ॥

navadvāre pure dehī naiva kurvanna kārayan || 13||

न कर्तृत्वं न कर्माणि लोकस्य सृजति प्रभुः ।

na kartṛtvaṁ na karmāṇi lokasya sṛjati prabhuḥ |

न कर्मफलसंयोगं स्वभावस्तु प्रवर्तते ॥ १४ ॥

na karmaphalasaṁyogaṁ svabhāvastu pravartate || 14||

नादत्ते कस्यचित्पापं न चैव सुकृतं विभुः ।

nādatte kasyacitpāpaṁ na caiva sukṛtaṁ vibhuḥ |

अज्ञानेनावृतं ज्ञानं तेन मुह्यन्ति जन्तवः ॥ १५ ॥

ajñānenāvṛtaṁ jñānaṁ tena muhyanti jantavaḥ || 15||

ज्ञानेन तु तदज्ञानं येषां नाशितमात्मनः ।

jñānena tu tadajñānaṁ yeṣāṁ nāśitamātmanaḥ |

तेषामादित्यवज्ज्ञानं प्रकाशयति तत्परम् ॥ १६ ॥

teṣāmādityavajjñānaṁ prakāśayati tatparam || 16||

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्तन्निष्ठास्तत्परायणाः ।

tadbuddhayastadātmānastanniṣṭhāstatparāyaṇāḥ |

गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ॥ १७ ॥

gacchantyapunarāvṛttiṁ jñānanirdhūtakalmaṣāḥ || 17||

विद्याविनयसंपन्ने ब्राह्मणे गवि हस्तिनि ।

vidyāvinayasampanne brāhmaṇe gavi hastini |

शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः ॥ १८ ॥

śuni caiva śvapāke ca paṇḍitāḥ samadarśinaḥ || 18||

इहैव तैर्जितः सर्गो येषां साम्ये स्थितं मनः ।
ihaiva tairjitaḥ sargo yeṣāṁ sāmye sthitaṁ manaḥ |
निर्दोषं हि समं ब्रह्म तस्माद् ब्रह्मणि ते स्थिताः ॥ १९ ॥
nirdoṣaṁ hi samaṁ brahma tasmād brahmaṇi te sthitāḥ || 19||

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम् ।
na prahṛṣyetpriyaṁ prāpya nodvijetprāpya cāpriyam |
स्थिरबुद्धिरसंमूढो ब्रह्मविद् ब्रह्मणि स्थितः ॥ २० ॥
sthirabuddhirasammūḍho brahmavid brahmaṇi sthitaḥ || 20||

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा विन्दत्यात्मनि यत्सुखम् ।
bāhyasparśeṣvasaktātmā vindatyātmani yatsukham |
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा सुखमक्शयमश्नुते ॥ २१ ॥
sa brahmayogayuktātmā sukhamakśayamaśnute || 21||

ये हि संस्पर्शजा भोगा दुःखयोनय एव ते ।
ye hi saṁsparśajā bhogā duḥkhayonaya eva te |
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय न तेषु रमते बुधः ॥ २२ ॥
ādyantavantaḥ kaunteya na teṣu ramate budhaḥ || 22||

शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक्शरीरविमोक्शणात् ।
śaknotīhaiva yaḥ soḍhuṁ prākśarīravimokśaṇāt |
कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ॥ २३ ॥
kāmakrodhodbhavaṁ vegaṁ sa yuktaḥ sa sukhī naraḥ || 23||

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्तथान्तर्ज्योतिरेव यः ।
yo'ntaḥsukho'ntarārāmastathāntarjyo|tireva yaḥ |

स योगी ब्रह्मनिर्वाणं ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति ॥ २४ ॥

sa yogī brahmanirvāṇaṁ brahmabhūto'dhigacchati || 24||

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणमृषयः क्शीणकल्मषाः ।

labhante brahmanirvāṇamṛṣayaḥ kśīṇakalmaṣāḥ |

छिन्नद्वैधा यतात्मानः सर्वभूतहिते रताः ॥ २५ ॥

chinnadvaidhā yatātmānaḥ sarvabhūtahite ratāḥ || 25||

कामक्रोधवियुक्तानां यतीनां यतचेतसाम् ।

kāmakrodhaviyuktānāṁ yatīnāṁ yatacetasām |

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं वर्तते विदितात्मनाम् ॥ २६ ॥

abhito brahmanirvāṇaṁ vartate viditātmanām || 26||

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्चक्शुश्चैवान्तरे भ्रुवोः ।

sparśānkṛtvā bahirbāhyāṁścakśuścaivāntare bhruvoḥ |

प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणौ ॥ २७ ॥

prāṇāpānau samau kṛtvā nāsābhyantaracāriṇau || 27||

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्मुनिर्मोक्शपरायणः ।

yatendriyamanobuddhirmunirmokśaparāyaṇaḥ |

विगतेच्छाभयक्रोधो यः सदा मुक्त एव सः ॥ २८ ॥

vigatecchābhayakrodho yaḥ sadā mukta eva saḥ || 28||

भोक्तारं यज्ञतपसां सर्वलोकमहेश्वरम् ।

bhoktāraṁ yajñatapasāṁ sarvalokamaheśvaram |

सुहृदं सर्वभूतानां ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति ॥ २९ ॥

suhṛdaṁ sarvabhūtānāṁ jñātvā māṁ śāntimṛcchati || 29||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

संन्यासयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

sannyāsayogo nāma pañcamo'dhyāyaḥ || 5||

।०इन् ।०इन्

|0in |0in

अथ षष्ठोऽध्यायः । अत्मसंयमयोगः

atha ṣaṣṭho'dhyāyaḥ| (ātmasaṁyamayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः ।

anāśritaḥ karmaphalaṁ kāryaṁ karma karoti yaḥ |

स संन्यासी च योगी च न निरग्निर्न चाक्रियः ॥ १ ॥

sa sannyāsī ca yogī ca na niragnirna cākriyaḥ || 1||

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगं तं विद्धि पाण्डव ।

yaṁ sannyāsamiti prāhuryogaṁ taṁ viddhi pāṇḍava |

न ह्यसंन्यस्तसङ्कल्पो योगी भवति कश्चन ॥ २ ॥

na hyasannyastasaṅkalpo yogī bhavati kaścana || 2||

आरुरुक्शोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते ।

ārurukśormuneryogaṁ karma kāraṇamucyate |

योगारूढस्य तस्यैव शमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

yogārūḍhasya tasyaiva śamaḥ kāraṇamucyate || 3||

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते ।

yadā hi nendriyārtheṣu na karmasvanuṣajjate |

सर्वसङ्कल्पसंन्यासी योगारूढस्तदोच्यते ॥ ४ ॥

sarvasaṅkalpasannyāsī yogārūḍhastadocyate || 4||

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

uddharedātmanātmānaṁ nātmānamavasādayet |

आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

ātmaiva hyātmano bandhurātmaiva ripurātmanaḥ || 5||

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मना जितः ।

bandhurātmātmanastasya yenātmaivātmanā jitaḥ |

अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ॥ ६ ॥

anātmanastu śatrutve vartetātmaiva śatruvat || 6||

जितात्मनः प्रशान्तस्य परमात्मा समाहितः ।

jitātmanaḥ praśāntasya paramātmā samāhitaḥ |

शीतोष्णसुखदुःखेषु तथा मानापमानयोः ॥ ७ ॥

śītoṣṇasukhaduḥkheṣu tathā mānāpamānayoḥ || 7||

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा कूटस्थो विजितेन्द्रियः ।

jñānavijñānatṛptātmā kūṭastho vijitendriyaḥ |

युक्त इत्युच्यते योगी समलोष्टाश्मकांचनः ॥ ८ ॥

yukta ityucyate yogī samaloṣṭāśmakāñcanaḥ || 8||

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु ।

suhṛnmitrāryudāsīnamadhyasthadveṣyabandhuṣu ।

साधुष्वपि च पापेषु समबुद्धिर्विशिष्यते ॥ ९ ॥

sādhuṣvapi ca pāpeṣu samabuddhirviśiṣyate ।। 9।।

योगी युञ्जीत सततमात्मानं रहसि स्थितः ।

yogī yuñjīta satatamātmānaṁ rahasi sthitaḥ ।

एकाकी यतचित्तात्मा निराशीरपरिग्रहः ॥ १० ॥

ekākī yatacittātmā nirāśīraparigrahaḥ ।। 10।।

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य स्थिरमासनमात्मनः ।

śucau deśe pratiṣṭhāpya sthiramāsanamātmanaḥ ।

नात्युच्छ्रितं नातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

nātyucchritaṁ nātinīcaṁ cailājinakuśottaram ।। 11।।

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा यतचित्तेन्द्रियक्रियाः ।

tatraikāgraṁ manaḥ kṛtvā yatacittendriyakriyāḥ ।

उपविश्यासने युञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

upaviśyāsane yuñjyādyogamātmaviśuddhaye ।। 12।।

समं कायशिरोग्रीवं धारयन्नचलं स्थिरः ।

samaṁ kāyaśirogrīvaṁ dhārayannacalaṁ sthiraḥ ।

संप्रेक्श्य नासिकाग्रं स्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

samprekśya nāsikāgraṁ svaṁ diśaścānavalokayan ।। 13।।

प्रशान्तात्मा विगतभीर्ब्रह्मचारिव्रते स्थितः ।

praśāntātmā vigatabhīrbramacārivrate sthitaḥ ।

मनः संयम्य मच्चित्तो युक्त आसीत मत्परः ॥ १४ ॥

manaḥ saṁyamya maccitto yukta āsīta matparaḥ || 14||

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी नियतमानसः ।

yuñjannevaṁ sadātmānaṁ yogī niyatamānasaḥ |

शान्तिं निर्वाणपरमां मत्संस्थामधिगच्छति ॥ १५ ॥

śāntiṁ nirvāṇaparamāṁ matsaṁsthāmadhigacchati || 15||

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति न चैकान्तमनश्नतः ।

nātyaśnatastu yogo'sti na caikāntamanaśnataḥ |

न चातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥ १६ ॥

na cātisvapnaśīlasya jāgrato naiva cārjuna || 16||

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु ।

yuktāhāravihārasya yuktaceṣṭasya karmasu |

युक्तस्वप्नावबोधस्य योगो भवति दुःखहा ॥ १७ ॥

yuktasvapnāvabodhasya yogo bhavati duḥkhahā || 17||

यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठते ।

yadā viniyataṁ cittamātmanyevāvatiṣṭhate |

निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ १८ ॥

niḥspṛhaḥ sarvakāmebhyo yukta ityucyate tadā || 18||

यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता ।

yathā dīpo nivātastho neṅgate sopamā smṛtā |

योगिनो यतचित्तस्य युञ्जतो योगमात्मनः ॥ १९ ॥

yogino yatacittasya yuñjato yogamātmanaḥ || 19||

यत्रोपरमते चित्तं निरुद्धं योगसेवया ।

yatroparamate cittaṁ niruddhaṁ yogasevayā |

यत्र चैवात्मनात्मानं पश्यन्नात्मनि तुष्यति ॥ २० ॥

yatra caivātmanātmānaṁ paśyannātmani tuṣyati || 20||

सुखमात्यन्तिकं यत्तद् बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम् ।

sukhamātyantikaṁ yattad buddhigrāhyamatīndriyam |

वेत्ति यत्र न चैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

vetti yatra na caivāyaṁ sthitaścalati tattvataḥ || 21||

यं लब्ध्वा चापरं लाभं मन्यते नाधिकं ततः ।

yaṁ labdhvā cāparaṁ lābhaṁ manyate nādhikaṁ tataḥ |

यस्मिन्स्थितो न दुःखेन गुरुणापि विचाल्यते ॥ २२ ॥

yasminsthito na duḥkhena guruṇāpi vicālyate || 22||

तं विद्याद् दुःखसंयोगवियोगं योगसंज्ञितम् ।

taṁ vidyād duḥkhasaṁyogaviyogaṁ yogasañjñitam |

स निश्चयेन योक्तव्यो योगोऽनिर्विण्णचेतसा ॥ २३ ॥

sa niścayena yoktavyo yogo'nirviṇṇacetasā || 23||

सङ्कल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वानशेषतः ।

saṅkalpaprabhavānkāmāṁstyaktvā sarvānaśeṣataḥ |

मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः ॥ २४ ॥

manasaivendriyagrāmaṁ viniyamya samantataḥ || 24||

शनैः शनैरुपरमेद् बुद्ध्या धृतिगृहीतया ।

śanaiḥ śanairuparamed buddhyā dhṛtigṛhītayā |

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिन्तयेत्॥ २५॥

ātmasaṁsthaṁ manaḥ kṛtvā na kiñcidapi cintayet || 25||

यतो यतो निश्चरति मनश्चंचलमस्थिरम्।

yato yato niścarati manaścañcalamasthiram |

ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत्॥ २६॥

tatastato niyamyaitadātmanyeva vaśaṁ nayet || 26||

प्रशान्तमनसं ह्येनं योगिनं सुखमुत्तमम्।

praśāntamanasaṁ hyenaṁ yoginaṁ sukhamuttamam |

उपैति शान्तरजसं ब्रह्मभूतमकल्मषम्॥ २७॥

upaiti śāntarajasaṁ brahmabhūtamakalmaṣam || 27||

युञ्जन्नेवं सदात्मानं योगी विगतकल्मषः।

yuñjannevaṁ sadātmānaṁ yogī vigatakalmaṣaḥ |

सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तं सुखमश्नुते॥ २८॥

sukhena brahmasaṁsparśamatyantaṁ sukhamaśnute || 28||

सर्वभूतस्थमात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि।

sarvabhūtasthamātmānaṁ sarvabhūtāni cātmani |

ईक्शते योगयुक्तात्मा सर्वत्र समदर्शनः॥ २९॥

īkśate yogayuktātmā sarvatra samadarśanaḥ || 29||

यो मां पश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति।

yo māṁ paśyati sarvatra sarvaṁ ca mayi paśyati |

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति॥ ३०॥

tasyāhaṁ na praṇaśyāmi sa ca me na praṇaśyati || 30||

सर्वभूतस्थितं यो मां भजत्येकत्वमास्थितः ।

sarvabhūtasthitaṁ yo māṁ bhajatyekatvamāsthitaḥ ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि स योगी मयि वर्तते ॥ ३१ ॥

sarvathā vartamāno'pi sa yogī mayi vartate ।। 31।।

आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन ।

ātmaupamyena sarvatra samaṁ paśyati yo'rjuna ।

सुखं वा यदि वा दुःखं स योगी परमो मतः ॥ ३२ ॥

sukhaṁ vā yadi vā duḥkhaṁ sa yogī paramo mataḥ ।। 32।।

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca ।

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः साम्येन मधुसूदन ।

yo'yaṁ yogastvayā proktaḥ sāmyena madhusūdana ।

एतस्याहं न पश्यामि चंचलत्वात्स्थितिं स्थिराम् ॥ ३३ ॥

etasyāhaṁ na paśyāmi cañcalatvātsthitiṁ sthirām ।। 33।।

चंचलं हि मनः कृष्ण प्रमाथि बलवद् दृढम् ।

cañcalaṁ hi manaḥ kṛṣṇa pramāthi balavad dṛḍham ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ॥ ३४ ॥

tasyāhaṁ nigrahaṁ manye vāyoriva suduṣkaram ।। 34।।

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम् ।

asaṁśayaṁ mahābāho mano durnigrahaṁ calam ।

अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते ॥ ३५ ॥

abhyāsena tu kaunteya vairāgyeṇa ca gṛhyate || 35||

असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः ।

asaṁyatātmanā yogo duṣprāpa iti me matiḥ |

वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः ॥ ३६ ॥

vaśyātmanā tu yatatā śakyo'vāptumupāyataḥ || 36||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

अयतिः श्रद्धयोपेतो योगाच्चलितमानसः ।

ayatiḥ śraddhayopeto yogāccalitamānasaḥ |

अप्राप्य योगसंसिद्धिं कां गतिं कृष्ण गच्छति ॥ ३७ ॥

aprāpya yogasaṁsiddhiṁ kāṁ gatiṁ kṛṣṇa gacchati || 37||

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिव नश्यति ।

kaccinnobhayavibhraṣṭaśchinnābhramiva naśyati |

अप्रतिष्ठो महाबाहो विमूढो ब्रह्मणः पथि ॥ ३८ ॥

apratiṣṭho mahābāho vimūḍho brahmaṇaḥ pathi || 38||

एतन्मे संशयं कृष्ण छेत्तुमर्हस्यशेषतः ।

etanme saṁśayaṁ kṛṣṇa chettumarhasyaśeṣataḥ |

त्वदन्यः संशयस्यास्य छेत्ता न ह्युपपद्यते ॥ ३९ ॥

tvadanyaḥ saṁśayasyāsya chettā na hyupapadyate || 39||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

पार्थ नैवेह नामुत्र विनाशस्तस्य विद्यते ।

pārtha naiveha nāmutra vināśastasya vidyate ।

न हि कल्याणकृत्कश्चिद् दुर्गतिं तात गच्छति ॥ ४० ॥

na hi kalyāṇakṛtkaścid durgatiṁ tāta gacchati ।। 40।।

प्राप्य पुण्यकृतां लोकानुषित्वा शाश्वतीः समाः ।

prāpya puṇyakṛtāṁ lokānuṣitvā śāśvatīḥ samāḥ ।

शुचीनां श्रीमतां गेहे योगभ्रष्टोऽभिजायते ॥ ४१ ॥

śucīnāṁ śrīmatāṁ gehe yogabhraṣṭo'bhijāyate ।। 41।।

अथवा योगिनामेव कुले भवति धीमताम् ।

athavā yogināmeva kule bhavati dhīmatām ।

एतद्धि दुर्लभतरं लोके जन्म यदीदृशम् ॥ ४२ ॥

etaddhi durlabhataraṁ loke janma yadīdṛśam ।। 42।।

तत्र तं बुद्धिसंयोगं लभते पौर्वदेहिकम् ।

tatra taṁ buddhisaṁyogaṁ labhate paurvadehikam ।

यतते च ततो भूयः संसिद्धौ कुरुनन्दन ॥ ४३ ॥

yatate ca tato bhūyaḥ saṁsiddhau kurunandana ।। 43।।

पूर्वाभ्यासेन तेनैव ह्रियते ह्यवशोऽपि सः ।

pūrvābhyāsena tenaiva hriyate hyavaśo'pi saḥ ।

जिज्ञासुरपि योगस्य शब्दब्रह्मातिवर्तते ॥ ४४ ॥

jijñāsurapi yogasya śabdabrahmātivartate ।। 44।।

प्रयत्नाद्यतमानस्तु योगी संशुद्धकिल्बिषः ।

prayatnādyatamānastu yogī saṁśuddhakilbiṣaḥ ।

अनेकजन्मसंसिद्धस्ततो याति परां गतिम् ॥ ४५ ॥

anekajanmasaṁsiddhastato yāti parāṁ gatim || 45||

तपस्विभ्योऽधिको योगी ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः ।

tapasvibhyo'dhiko yogī jñānibhyo'pi mato'dhikaḥ |

कर्मिभ्यश्चाधिको योगी तस्माद्योगी भवार्जुन ॥ ४६ ॥

karmibhyaścādhiko yogī tasmādyogī bhavārjuna || 46||

योगिनामपि सर्वेषां मद्गतेनान्तरात्मना ।

yogināmapi sarveṣāṁ madgatenāntarātmanā |

श्रद्धावान्भजते यो मां स मे युक्ततमो मतः ॥ ४७ ॥

śraddhāvānbhajate yo māṁ sa me yuktatamo mataḥ || 47||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

ātmasaṁyamayogo nāma ṣaṣṭho'dhyāyaḥ || 6||

।०इन ।०इन

|0in |0in

अथ सप्तमोऽध्यायः । ज्ञानविज्ञानयोगः

atha saptamo'dhyāyaḥ| (jñānavijñānayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

मय्यासक्तमनाः पार्थ योगं युञ्जन्मदाश्रयः ।

mayyāsaktamanāḥ pārtha yogaṁ yuñjanmadāśrayaḥ ।

असंशयं समग्रं मां यथा ज्ञास्यसि तच्छृणु ॥ १ ॥

asaṁśayaṁ samagraṁ māṁ yathā jñāsyasi tacchṛṇu || 1||

ज्ञानं तेऽहं सविज्ञानमिदं वक्ष्याम्यशेषतः ।

jñānaṁ te'haṁ savijñānamidaṁ vakśyāmyaśeṣataḥ ।

यज्ज्ञात्वा नेह भूयोऽन्यज्ज्ञातव्यमवशिष्यते ॥ २ ॥

yajjñātvā neha bhūyo'nyajjñātavyamavaśiṣyate || 2||

मनुष्याणां सहस्रेषु कश्चिद्यतति सिद्धये ।

manuṣyāṇāṁ sahasreṣu kaścidyatati siddhaye ।

यततामपि सिद्धानां कश्चिन्मां वेत्ति तत्त्वतः ॥ ३ ॥

yatatāmapi siddhānāṁ kaścinmāṁ vetti tattvataḥ || 3||

भूमिरापोऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च ।

bhūmirāpo'nalo vāyuḥ khaṁ mano buddhireva ca ।

अहंकार इतीयं मे भिन्ना प्रकृतिरष्टधा ॥ ४ ॥

ahaṅkāra itīyaṁ me bhinnā prakṛtiraṣṭadhā || 4||

अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम् ।

apareyamitastvanyāṁ prakṛtiṁ viddhi me parām ।

जीवभूतां महाबाहो ययेदं धार्यते जगत् ॥ ५ ॥

jīvabhūtāṁ mahābāho yayedaṁ dhāryate jagat || 5||

एतद्योनीनि भूतानि सर्वाणीत्युपधारय ।

etadyonīni bhūtāni sarvāṇītyupadhāraya ।

अहं कृत्स्नस्य जगतः प्रभवः प्रलयस्तथा ॥ ६ ॥

ahaṁ kṛtsnasya jagataḥ prabhavaḥ pralayastathā || 6||

मत्तः परतरं नान्यत्किंचिदस्ति धनंजय ।

mattaḥ parataraṁ nānyatkiñcidasti dhanañjaya |

मयि सर्वमिदं प्रोतं सूत्रे मणिगणा इव ॥ ७ ॥

mayi sarvamidaṁ protaṁ sūtre maṇigaṇā iva || 7||

रसोऽहमप्सु कौन्तेय प्रभास्मि शशिसूर्ययोः ।

raso'hamapsu kaunteya prabhāsmi śaśisūryayoḥ |

प्रणवः सर्ववेदेषु शब्दः खे पौरुषं नृषु ॥ ८ ॥

praṇavaḥ sarvavedeṣu śabdaḥ khe pauruṣaṁ nṛṣu || 8||

पुण्यो गन्धः पृथिव्यां च तेजश्चास्मि विभावसौ ।

puṇyo gandhaḥ pṛthivyāṁ ca tejaścāsmi vibhāvasau |

जीवनं सर्वभूतेषु तपश्चास्मि तपस्विषु ॥ ९ ॥

jīvanaṁ sarvabhūteṣu tapaścāsmi tapasviṣu || 9||

बीजं मां सर्वभूतानां विद्धि पार्थ सनातनम् ।

bījaṁ māṁ sarvabhūtānāṁ viddhi pārtha sanātanam |

बुद्धिर्बुद्धिमतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ॥ १० ॥

buddhirbuddhimatāmasmi tejastejasvināmaham || 10||

बलं बलवतां चाहं कामरागविवर्जितम् ।

balaṁ balavatāṁ cāhaṁ kāmarāgavivarjitam |

धर्माविरुद्धो भूतेषु कामोऽस्मि भरतर्षभ ॥ ११ ।

dharmāviruddho bhūteṣu kāmo'smi bharatarṣabha || 11|

ये चैव सात्त्विका भावा राजसास्तामसाश्च ये ।

ye caiva sāttvikā bhāvā rājasāstāmasāśca ye |

मत्त एवेति तान्विद्धि न त्वहं तेषु ते मयि ॥ १२ ॥

matta eveti tānviddhi na tvahaṁ teṣu te mayi || 12||

त्रिभिर्गुणमयैर्भावैरेभिः सर्वमिदं जगत् ।

tribhirguṇamayairbhāvairebhiḥ sarvamidaṁ jagat |

मोहितं नाभिजानाति मामेभ्यः परमव्ययम् ॥ १३ ॥

mohitaṁ nābhijānāti māmebhyaḥ paramavyayam || 13||

दैवी ह्येषा गुणमयी मम माया दुरत्यया ।

daivī hyeṣā guṇamayī mama māyā duratyayā |

मामेव ये प्रपद्यन्ते मायामेतां तरन्ति ते ॥ १४ ॥

māmeva ye prapadyante māyāmetāṁ taranti te || 14||

न मां दुष्कृतिनो मूढाः प्रपद्यन्ते नराधमाः ।

na māṁ duṣkṛtino mūḍhāḥ prapadyante narādhamāḥ |

माययापहृतज्ञाना आसुरं भावमाश्रिताः ॥ १५ ॥

māyayāpahṛtajñānā āsuraṁ bhāvamāśritāḥ || 15||

चतुर्विधा भजन्ते मां जनाः सुकृतिनोऽर्जुन ।

caturvidhā bhajante māṁ janāḥ sukṛtino'rjuna |

आर्तो जिज्ञासुरर्थार्थी ज्ञानी च भरतर्षभ ॥ १६ ॥

ārto jijñāsurarthārthī jñānī ca bharatarṣabha || 16||

तेषां ज्ञानी नित्ययुक्त एकभक्तिर्विशिष्यते ।

teṣāṁ jñānī nityayukta ekabhaktirviśiṣyate |

प्रियो हि ज्ञानिनोऽत्यर्थमहं स च मम प्रियः ॥ १७ ॥

priyo hi jñānino'tyarthamahaṁ sa ca mama priyaḥ || 17||

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वात्मैव मे मतम् ।

udārāḥ sarva evaite jñānī tvātmaiva me matam |

आस्थितः स हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥ १८ ॥

āsthitaḥ sa hi yuktātmā māmevānuttamāṁ gatim || 18||

बहूनां जन्मनामन्ते ज्ञानवान्मां प्रपद्यते ।

bahūnāṁ janmanāmante jñānavānmāṁ prapadyate |

वासुदेवः सर्वमिति स महात्मा सुदुर्लभः ॥ १९ ॥

vāsudevaḥ sarvamiti sa mahātmā sudurlabhaḥ || 19||

कामैस्तैस्तैर्हृतज्ञानाः प्रपद्यन्तेऽन्यदेवताः ।

kāmaistaistairhṛtajñānāḥ prapadyante'nyadevatāḥ |

तं तं नियममास्थाय प्रकृत्या नियताः स्वया ॥ २० ॥

taṁ taṁ niyamamāsthāya prakṛtyā niyatāḥ svayā || 20||

यो यो यां यां तनुं भक्तः श्रद्धयार्चितुमिच्छति ।

yo yo yāṁ yāṁ tanuṁ bhaktaḥ śraddhayārcitumicchati |

तस्य तस्याचलां श्रद्धां तामेव विदधाम्यहम् ॥ २१ ॥

tasya tasyācalāṁ śraddhāṁ tāmeva vidadhāmyaham || 21||

स तया श्रद्धया युक्तस्तस्याराधनमीहते ।

sa tayā śraddhayā yuktastasyārādhanamīhate |

लभते च ततः कामान्मयैव विहितान्हितान् ॥ २२ ॥

labhate ca tataḥ kāmānmayaivaḥ vihitānhitān || 22||

अन्तवत्तु फलं तेषां तद्भवत्यल्पमेधसाम् ।

antavattu phalaṁ teṣāṁ tadbhavatyalpamedhasām ǀ

देवान्देवयजो यान्ति मद्भक्ता यान्ति मामपि ॥ २३ ॥

devāndevayajo yānti madbhaktā yānti māmapi ǀǀ 23ǀǀ

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं मन्यन्ते मामबुद्धयः ।

avyaktaṁ vyaktimāpannaṁ manyante māmabuddhayaḥ ǀ

परं भावमजानन्तो ममाव्ययमनुत्तमम् ॥ २४ ॥

paraṁ bhāvamajānanto mamāvyayamanuttamam ǀǀ 24ǀǀ

नाहं प्रकाशः सर्वस्य योगमायासमावृतः ।

nāhaṁ prakāśaḥ sarvasya yogamāyāsamāvṛtaḥ ǀ

मूढोऽयं नाभिजानाति लोको मामजमव्ययम् ॥ २५ ॥

mūḍho'yaṁ nābhijānāti loko māmajamavyayam ǀǀ 25ǀǀ

वेदाहं समतीतानि वर्तमानानि चार्जुन ।

vedāhaṁ samatītāni vartamānāni cārjuna ǀ

भविष्याणि च भूतानि मां तु वेद न कश्चन ॥ २६ ॥

bhaviṣyāṇi ca bhūtāni māṁ tu veda na kaścana ǀǀ 26ǀǀ

इच्छाद्वेषसमुत्थेन द्वन्द्वमोहेन भारत ।

icchādveṣasamutthena dvandvamohena bhārata ǀ

सर्वभूतानि संमोहं सर्गे यान्ति परंतप ॥ २७ ॥

sarvabhūtāni sammohaṁ sarge yānti parantapa ǀǀ 27ǀǀ

येषां त्वन्तगतं पापं जनानां पुण्यकर्मणाम् ।

yeṣāṁ tvantagataṁ pāpaṁ janānāṁ puṇyakarmaṇām ǀ

ते द्वन्द्वमोहनिर्मुक्ता भजन्ते मां दृढव्रताः ॥ २८ ॥

te dvandvamohanirmuktā bhajante māṁ dṛḍhavratāḥ || 28||

जरामरणमोक्शाय मामाश्रित्य यतन्ति ये ।

jarāmaraṇamokśāya māmāśritya yatanti ye |

ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नमध्यात्मं कर्म चाखिलम् ॥ २९ ॥

te brahma tadviduḥ kṛtsnamadhyātmaṁ karma cākhilam || 29||

साधिभूताधिदैवं मां साधियज्ञं च ये विदुः ।

sādhibhūtādhidaivaṁ māṁ sādhiyajñaṁ ca ye viduḥ |

प्रयाणकालेऽपि च मां ते विदुर्युक्तचेतसः ॥ ३० ॥

prayāṇakāle'pi ca māṁ te viduryuktacetasaḥ || 30||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

ज्ञानविज्ञानयोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

jñānavijñānayogo nāma saptamo'dhyāyaḥ || 7||

।०इन ।०इन

|0in |0in

अथ अष्टमोऽध्यायः । अक्शरब्रह्मयोगः

atha aṣṭamo'dhyāyaḥ| (akśarabrahmayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

किं तद् ब्रह्म किमध्यात्मं किं कर्म पुरुषोत्तम ।

kiṁ tad brahma kimadhyātmaṁ kiṁ karma puruṣottama ।

अधिभूतं च किं प्रोक्तमधिदैवं किमुच्यते ॥ १ ॥

adhibhūtaṁ ca kiṁ proktamadhidaivaṁ kimucyate ।। 1।।

अधियज्ञः कथं कोऽत्र देहेऽस्मिन्मधुसूदन ।

adhiyajñaḥ kathaṁ ko'tra dehe'sminmadhusūdana ।

प्रयाणकाले च कथं ज्ञेयोऽसि नियतात्मभिः ॥ २ ॥

prayāṇakāle ca kathaṁ jñeyo'si niyatātmabhiḥ ।। 2।।

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

अक्शरं ब्रह्म परमं स्वभावोऽध्यात्ममुच्यते ।

akśaraṁ brahma paramaṁ svabhāvo'dhyātmamucyate ।

भूतभावोद्भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ॥ ३ ॥

bhūtabhāvodbhavakaro visargaḥ karmasañjñitaḥ ।। 3।।

अधिभूतं क्शरो भावः पुरुषश्चाधिदैवतम् ।

adhibhūtaṁ kśaro bhāvaḥ puruṣaścādhidaivatam ।

अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर ॥ ४ ॥

adhiyajño'hamevātra dehe dehabhṛtāṁ vara ।। 4।।

अन्तकाले च मामेव स्मरन्मुक्त्वा कलेवरम् ।

antakāle ca māmeva smaranmuktvā kalevaram ।

यः प्रयाति स मद्भावं याति नास्त्यत्र संशयः ॥ ५ ॥

yaḥ prayāti sa madbhāvaṁ yāti nāstyatra saṁśayaḥ ।। 5।।

यं यं वाऽपि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।

yaṁ yaṁ vā'pi smaranbhāvaṁ tyajatyante kalevaram ।

तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥ ६ ॥

taṁ tamevaiti kaunteya sadā tadbhāvabhāvitaḥ ।। 6।।

तस्मात्सर्वेषु कालेषु मामनुस्मर युध्य च ।

tasmātsarveṣu kāleṣu māmanusmara yudhya ca ।

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्मामेवैष्यस्यसंशयः ॥ ७ ॥

mayyarpitamanobuddhirmāmevaiṣyasyasaṁśayaḥ ।। 7।।

अभ्यासयोगयुक्तेन चेतसा नान्यगामिना ।

abhyāsayogayuktena cetasā nānyagāminā ।

परमं पुरुषं दिव्यं याति पार्थानुचिन्तयन् ॥ ८ ॥

paramaṁ puruṣaṁ divyaṁ yāti pārthānucintayan ।। 8।।

कविं पुराणमनुशासितारं

kaviṁ purāṇamanuśāsitāraṁ

अणोरणीयंसमनुस्मरेद्यः ।

aṇoraṇīyaṁsamanusmaredyaḥ ।

सर्वस्य धातारमचिन्त्यरूपं

sarvasya dhātāramacintyarūpaṁ

आदित्यवर्णं तमसः परस्तात् ॥ ९ ॥

ādityavarṇaṁ tamasaḥ parastāt ।। 9।।

प्रयाणकाले मनसाऽचलेन

prayāṇakāle manasā'calena

भक्त्या युक्तो योगबलेन चैव ।

bhaktyā yukto yogabalena caiva ।

भ्रुवोर्मध्ये प्राणमावेश्य सम्यक्

bhruvormadhye prāṇamāveśya samyak

स तं परं पुरुषमुपैति दिव्यम् ॥ १० ॥

sa taṁ paraṁ puruṣamupaiti divyam ।। 10।।

यदक्षरं वेदविदो वदन्ति

yadakśaraṁ vedavido vadanti

विशन्ति यद्यतयो वीतरागाः ।

viśanti yadyatayo vītarāgāḥ ।

यदिच्छन्तो ब्रह्मचर्यं चरन्ति

yadicchanto brahmacaryaṁ caranti

तत्ते पदं संग्रहेण प्रवक्ष्ये ॥ ११ ॥

tatte padaṁ saṅgraheṇa pravakśye ।। 11।।

सर्वद्वाराणि संयम्य मनो हृदि निरुध्य च ।

sarvadvārāṇi saṁyamya mano hṛdi nirudhya ca ।

मूर्ध्न्याधायात्मनः प्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥ १२ ॥

mūdhrnyāa।dhāyātmanaḥ prāṇamāsthito yogadhāraṇām ।। 12।।

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन् ।

omityekākśaraṁ brahma vyāharanmāmanusmaran ।

यः प्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥ १३ ॥

yaḥ prayāti tyajandehaṁ sa yāti paramāṁ gatim ।। 13।।

अनन्यचेताः सततं यो मां स्मरति नित्यशः ।

ananyacetāḥ satataṁ yo māṁ smarati nityaśaḥ ।

तस्याहं सुलभः पार्थ नित्ययुक्तस्य योगिनः ॥ १४ ॥

tasyāhaṁ sulabhaḥ pārtha nityayuktasya yoginaḥ ।। 14।।

मामुपेत्य पुनर्जन्म दुःखालयमशाश्वतम् ।

māmupetya punarjanma duḥkhālayamaśāśvatam ।

नाप्नुवन्ति महात्मानः संसिद्धिं परमां गताः ॥ १५ ॥

nāpnuvanti mahātmānaḥ saṁsiddhiṁ paramāṁ gatāḥ ।। 15।।

आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन ।

ābrahmabhuvanāllokāḥ punarāvartino'rjuna ।

मामुपेत्य तु कौन्तेय पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १६ ॥

māmupetya tu kaunteya punarjanma na vidyate ।। 16।।

सहस्रयुगपर्यन्तमहर्यद् ब्रह्मणो विदुः ।

sahasrayugaparyantamaharyad brahmaṇo viduḥ ।

रात्रिं युगसहस्रान्तां तेऽहोरात्रविदो जनाः ॥ १७ ॥

rātriṁ yugasahasrāntāṁ te'horātravido janāḥ ।। 17।।

अव्यक्ताद् व्यक्तयः सर्वाः प्रभवन्त्यहरागमे ।

avyaktād vyaktayaḥ sarvāḥ prabhavantyaharāgame ।

रात्र्यागमे प्रलीयन्ते तत्रैवाव्यक्तसंज्ञके ॥ १८ ॥

rātryāgame pralīyante tatraivāvyaktasañjñake ।। 18।।

भूतग्रामः स एवायं भूत्वा भूत्वा प्रलीयते ।

bhūtagrāmaḥ sa evāyaṁ bhūtvā bhūtvā pralīyate ।

रात्र्यागमेऽवशः पार्थ प्रभवत्यहरागमे ॥ १९ ॥

rātryāgame'vaśaḥ pārtha prabhavatyaharāgame ।। 19।।

परस्तस्मात्तु भावोऽन्योऽव्यक्तोऽव्यक्तात्सनातनः ।

parastasmāttu bhāvo'nyo'vyakto'vyaktātsanātanaḥ ।

यः स सर्वेषु भूतेषु नश्यत्सु न विनश्यति ॥ २० ॥

yaḥ sa sarveṣu bhūteṣu naśyatsu na vinaśyati ।। 20।।

अव्यक्तोऽक्शर इत्युक्तस्तमाहुः परमां गतिम् ।

avyakto'kśara ityuktastamāhuḥ paramāṁ gatim ।

यं प्राप्य न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ २१ ॥

yaṁ prāpya na nivartante taddhāma paramaṁ mama ।। 21।।

पुरुषः स परः पार्थ भक्त्या लभ्यस्त्वनन्यया ।

puruṣaḥ sa paraḥ pārtha bhaktyā labhyastvananyayā ।

यस्यान्तःस्थानि भूतानि येन सर्वमिदं ततम् ॥ २२ ॥

yasyāntaḥsthāni bhūtāni yena sarvamidaṁ tatam ।। 22।।

यत्र काले त्वनावृत्तिमावृत्तिं चैव योगिनः ।

yatra kāle tvanāvṛttimāvṛttiṁ caiva yoginaḥ ।

प्रयाता यान्ति तं कालं वक्श्यामि भरतर्षभ ॥ २३ ॥

prayātā yānti taṁ kālaṁ vakśyāmi bharatarṣabha ।। 23।।

अग्निर्जोतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम् ।

agnirjotirahaḥ śuklaḥ ṣaṇmāsā uttarāyaṇam ।

तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः ॥ २४ ॥

tatra prayātā gacchanti brahma brahmavido janāḥ ।। 24।।

धूमो रात्रिस्तथा कृष्णः षण्मासा दक्शिणायनम् ।

dhūmo rātristathā kṛṣṇaḥ ṣaṇmāsā dakśiṇāyanam ।

तत्र चान्द्रमसं ज्योतिर्योगी प्राप्य निवर्तते ॥ २५ ॥

tatra cāndramasaṁ jyotiryogī prāpya nivartate || 25||

शुक्लकृष्णे गती ह्येते जगतः शाश्वते मते ।

śuklakṛṣṇe gatī hyete jagataḥ śāśvate mate |

एकया यात्यनावृत्तिमन्ययावर्तते पुनः ॥ २६ ॥

ekayā yātyanāvṛttimanyayāvartate punaḥ || 26||

नैते सृती पार्थ जानन्योगी मुह्यति कश्चन ।

naite sṛtī pārtha jānanyogī muhyati kaścana |

तस्मात्सर्वेषु कालेषु योगयुक्तो भवार्जुन ॥ २७ ॥

tasmātsarveṣu kāleṣu yogayukto bhavārjuna || 27||

वेदेषु यज्ञेषु तपःसु चैव

vedeṣu yajñeṣu tapaḥsu caiva

दानेषु यत्पुण्यफलं प्रदिष्टम् ।

dāneṣu yatpuṇyaphalaṁ pradiṣṭam |

अत्येति तत्सर्वमिदं विदित्वा

atyeti tatsarvamidaṁ viditvā

योगी परं स्थानमुपैति चाद्यम् ॥ २८ ॥

yogī paraṁ sthānamupaiti cādyam || 28 ||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

अक्शरब्रह्मयोगो नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

akśarabrahmayogo nāmāṣṭamo'dhyāyaḥ || 8||

|०इन |०इन

|0in |0in

अथ नवमोऽध्यायः । राजविद्याराजगुह्ययोगः

atha navamo'dhyāyaḥ| (rājavidyārājaguhyayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे ।

idaṁ tu te guhyatamaṁ pravakśyāmyanasūyave |

ज्ञानं विज्ञानसहितं यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् ॥ १ ॥

jñānaṁ vijñānasahitaṁ yajjñātvā mokśyase'śubhāt || 1||

राजविद्या राजगुह्यं पवित्रमिदमुत्तमम् ।

rājavidyā rājaguhyaṁ pavitramidamuttamam |

प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम् ॥ २ ॥

pratyakśāvagamaṁ dharmya|ṁ susukhaṁ kartumavyayam || 2||

अश्रद्दधानाः पुरुषा धर्मस्यास्य परंतप ।

aśraddadhānāḥ puruṣā dharmasyāsya parantapa |

अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि ॥ ३ ॥

aprāpya māṁ nivartante mṛtyusaṁsāravartmami || 3||

मया ततमिदं सर्वं जगदव्यक्तमूर्तिना ।

mayā tatamidaṁ sarvaṁ jagadavyaktamūrtinā |

मत्स्थानि सर्वभूतानि न चाहं तेष्ववस्थितः ॥ ४ ॥

matsthāni sarvabhūtāni na cāhaṁ teṣvavasthitaḥ || 4||

न च मत्स्थानि भूतानि पश्य मे योगमैश्वरम् ।

na ca matsthāni bhūtāni paśya me yogamaiśvaram |

भूतभृन्न च भूतस्थो ममात्मा भूतभावनः ॥ ५ ॥

bhūtabhṛnna ca bhūtastho mamātmā bhūtabhāvanaḥ || 5||

यथाकाशस्थितो नित्यं वायुः सर्वत्रगो महान् ।

yathākāśasthito nityaṁ vāyuḥ sarvatrago mahān |

तथा सर्वाणि भूतानि मत्स्थानीत्युपधारय ॥ ६ ॥

tathā sarvāṇi bhūtāni matsthānītyupadhāraya || 6||

सर्वभूतानि कौन्तेय प्रकृतिं यान्ति मामिकाम् ।

sarvabhūtāni kaunteya prakṛtiṁ yānti māmikām |

कल्पक्शये पुनस्तानि कल्पादौ विसृजाम्यहम् ॥ ७ ॥

kalpakśaye punastāni kalpādau visṛjāmyaham || 7||

प्रकृतिं स्वामवष्टभ्य विसृजामि पुनः पुनः ।

prakṛtiṁ svāmavaṣṭabhya visṛjāmi punaḥ punaḥ |

भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात् ॥ ८ ॥

bhūtagrāmamimaṁ kṛtsnamavaśaṁ prakṛtervaśāt || 8||

न च मां तानि कर्माणि निबध्नन्ति धनंजय ।

na ca māṁ tāni karmāṇi nibadhnanti dhanañjaya |

उदासीनवदासीनमसक्तं तेषु कर्मसु ॥ ९ ॥

udāsīnavadāsīnamasaktaṁ teṣu karmasu || 9||

मयाध्यक्शेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ।

mayādhyakśeṇa prakṛtiḥ sūyate sacarācaram ।

हेतुनानेन कौन्तेय जगद्विपरिवर्तते ॥ १० ॥

hetunānena kaunteya jagadviparivartate ।। 10।।

अवजानन्ति मां मूढा मानुषीं तनुमाश्रितम् ।

avajānanti māṁ mūḍhā mānuṣīṁ tanumāśritam ।

परं भावमजानन्तो मम भूतमहेश्वरम् ॥ ११ ॥

paraṁ bhāvamajānanto mama bhūtamaheśvaram ।। 11।।

मोघाशा मोघकर्माणो मोघज्ञाना विचेतसः ।

moghāśā moghakarmāṇo moghajñānā vicetasaḥ ।

राक्शसीमासुरीं चैव प्रकृतिं मोहिनीं श्रिताः ॥ १२ ॥

rākśasīmāsurīṁ caiva prakṛtiṁ mohinīṁ śritāḥ ।। 12।।

महात्मानस्तु मां पार्थ दैवीं प्रकृतिमाश्रिताः ।

mahātmānastu māṁ pārtha daivīṁ prakṛtimāśritāḥ ।

भजन्त्यनन्यमनसो ज्ञात्वा भूतादिमव्ययम् ॥ १३ ॥

bhajantyananyamanaso jñātvā bhūtādimavyayam ।। 13।।

सततं कीर्तयन्तो मां यतन्तश्च दृढव्रताः ।

satataṁ kīrtayanto māṁ yatantaśca dṛḍhavratāḥ ।

नमस्यन्तश्च मां भक्त्या नित्ययुक्ता उपासते ॥ १४ ॥

namasyantaśca māṁ bhaktyā nityayuktā upāsate ।। 14।।

ज्ञानयज्ञेन चाप्यन्ये यजन्तो मामुपासते ।

jñānayajñena cāpyanye yajanto māmupāsate ।

एकत्वेन पृथक्त्वेन बहुधा विश्वतोमुखम् ॥ १५ ॥

ekatvena pṛthaktvena bahudhā viśvatomukham || 15||

अहं क्रतुरहं यज्ञः स्वधाहमहमौषधम् ।

ahaṁ kraturahaṁ yajñaḥ svadhāhamahamauṣadham |

मन्त्रोऽहमहमेवाज्यमहमग्निरहं हुतम् ॥ १६ ॥

mantro'hamahamevājyamahamagniraham hutam || 16||

पिताहमस्य जगतो माता धाता पितामहः ।

pitāhamasya jagato mātā dhātā pitāmahaḥ |

वेद्यं पवित्रमोंकार ऋक्साम यजुरेव च ॥ १७ ॥

vedyaṁ pavitramoṅkāra ṛksāma yajureva ca || 17||

गतिर्भर्ता प्रभुः साक्शी निवासः शरणं सुहृत् ।

gatirbhartā prabhuḥ sākśī nivāsaḥ śaraṇaṁ suhṛt |

प्रभवः प्रलयः स्थानं निधानं बीजमव्ययम् ॥ १८ ॥

prabhavaḥ pralayaḥ sthānaṁ nidhānaṁ bījamavyayam || 18||

तपाम्यहमहं वर्षं निगृण्हाम्युत्सृजामि च ।

tapāmyahamahaṁ varṣaṁ nigṛṇhāmyutsṛjāmi ca |

अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन ॥ १९ ॥

amṛtaṁ caiva mṛtyuśca sadasaccāhamarjuna || 19||

त्रैविद्या मां सोमपाः पूतपापा

traividyā māṁ somapāḥ pūtapāpā

यज्ञैरिष्ट्वा स्वर्गतिं प्रार्थयन्ते ।

yajñairiṣṭvā svargatiṁ prārthayante |

ते पुण्यमासाद्य सुरेन्द्रलोकं

te puṇyamāsādya surendralokaṁ

अश्नन्ति दिव्यान्दिवि देवभोगान् ॥ २० ॥

aśnanti divyāndivi devabhogān || 20||

ते तं भुक्त्वा स्वर्गलोकं विशालं

te taṁ bhuktvā svargalokaṁ viśālaṁ

क्शीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति ।

kśīṇe puṇye martya|lokaṁ viśanti |

एवं त्रयीधर्ममनुप्रपन्ना

evaṁ trayīdharmamanuprapannā

गतागतं कामकामा लभन्ते ॥ २१ ॥

gatāgataṁ kāmakāmā labhante || 21||

अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते ।

ananyāścintayanto māṁ ye janāḥ paryupāsate |

तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्शेमं वहाम्यहम् ॥ २२ ॥

teṣāṁ nityābhiyuktānāṁ yogakśemaṁ vahāmyaham || 22||

येऽप्यन्यदेवताभक्ता यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

ye'pyanyadevatābhaktā yajante śraddhayānvitāḥ |

तेऽपि मामेव कौन्तेय यजन्त्यविधिपूर्वकम् ॥ २३ ॥

te'pi māmeva kaunteya yajantyavidhipūrvakam || 23||

अहं हि सर्वयज्ञानां भोक्ता च प्रभुरेव च ।

ahaṁ hi sarvayajñānāṁ bhoktā ca prabhureva ca |

न तु मामभिजानन्ति तत्त्वेनातश्च्यवन्ति ते ॥ २४ ॥

na tu māmabhijānanti tattvenātaścyavanti te || 24||

यान्ति देवव्रता देवान्पितृन्यान्ति पितृव्रताः ।

yānti devavratā devānpitṛnyānti pitṛvratāḥ |

भूतानि यान्ति भूतेज्या यान्ति मद्याजिनोऽपि माम् ॥ २५ ॥

bhūtāni yānti bhūtejyā yānti madyājino'pi mām || 25||

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति ।

patraṁ puṣpaṁ phalaṁ toyaṁ yo me bhaktyā prayacchati |

तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥ २६ ॥

tadahaṁ bhaktyupahṛtamaśnāmi prayatātmanaḥ || 26||

यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् ।

yatkaroṣi yadaśnāsi yajjuhoṣi dadāsi yat |

यत्तपस्यसि कौन्तेय तत्कुरुष्व मदर्पणम् ॥ २७ ॥

yattapasyasi kaunteya tatkuruṣva madarpaṇam || 27||

शुभाशुभफलैरेवं मोक्ष्यसे कर्मबन्धनैः ।

śubhāśubhaphalairevaṁ mokśyase karmabandhanaiḥ |

संन्यासयोगयुक्तात्मा विमुक्तो मामुपैष्यसि ॥ २८ ॥

sannyāsayogayuktātmā vimukto māmupaiṣyasi || 28||

समोऽहं सर्वभूतेषु न मे द्वेष्योऽस्ति न प्रियः ।

samo'haṁ sarvabhūteṣu na me dveṣyo'sti na priyaḥ |

ये भजन्ति तु मां भक्त्या मयि ते तेषु चाप्यहम् ॥ २९ ॥

ye bhajanti tu māṁ bhaktyā mayi te teṣu cāpyaham || 29||

अपि चेत्सुदुराचारो भजते मामनन्यभाक् ।

api cetsudurācāro bhajate māmananyabhāk |

साधुरेव स मन्तव्यः सम्यग्व्यवसितो हि सः ॥ ३० ॥

sādhureva sa mantavyaḥ samyagvyavasito hi saḥ || 30||

क्षिप्रं भवति धर्मात्मा शश्वच्छान्तिं निगच्छति ।

kśipraṁ bhavati dharmātmā śaśvacchāntiṁ nigacchati |

कौन्तेय प्रतिजानीहि न मे भक्तः प्रणश्यति ॥ ३१ ॥

kaunteya pratijānīhi na me bhaktaḥ praṇaśyati || 31||

मां हि पार्थ व्यपाश्रित्य येऽपि स्युः पापयोनयः ।

māṁ hi pārtha vyapāśritya ye'pi syuḥ pāpayonayaḥ |

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपि यान्ति परां गतिम् ॥ ३२ ॥

striyo vaiśyāstathā śūdrāste'pi yānti parāṁ gatim || 32||

किं पुनर्ब्राह्मणाः पुण्या भक्ता राजर्षयस्तथा ।

kiṁ punarbrāamaṇāḥ puṇyā bhaktā rājarṣayastathā |

अनित्यमसुखं लोकमिमं प्राप्य भजस्व माम् ॥ ३३ ॥

anityamasukhaṁ lokamimaṁ prāpya bhajasva mām || 33||

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

manmanā bhava madbhakto madyājī māṁ namaskuru |

मामेवैष्यसि युक्त्वैवमात्मानं मत्परायणः ॥ ३४ ॥

māmevaiṣyasi yuktvaivamātmānaṁ matparāyaṇaḥ || 34||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

राजविद्याराजगुह्ययोगो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ९॥

rājavidyārājaguhyayogo nāma navamo'dhyāyaḥ || 9||

।०इन् ।०इन्

|0in |0in

अथ दशमोऽध्यायः । विभूतियोगः

atha daśamo'dhyāyaḥ| (vibhūtiyogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

भूय एव महाबाहो शृणु मे परमं वचः ।

bhūya eva mahābāho śṛṇu me paramaṁ vacaḥ |

यत्तेऽहं प्रीयमाणाय वक्ष्यामि हितकाम्यया ॥ १॥

yatte'haṁ prīyamāṇāya vakśyāmi hitakāmyayā || 1||

न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः ।

na me viduḥ suragaṇāḥ prabhavaṁ na maharṣayaḥ |

अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः ॥ २॥

ahamādirhi devānāṁ maharṣīṇāṁ ca sarvaśaḥ || 2||

यो मामजमनादिं च वेत्ति लोकमहेश्वरम् ।

yo māmajamanādiṁ ca vetti lokamaheśvaram |

असंमूढः स मर्त्येषु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ३॥

asammūḍhaḥ sa martye|ṣu sarvapāpaiḥ pramucyate || 3||

बुद्धिर्ज्ञानमसंमोहः क्शमा सत्यं दमः शमः ।

buddhirjñānamasammohaḥ kśamā satyaṁ damaḥ śamaḥ |

सुखं दुःखं भवोऽभावो भयं चाभयमेव च ॥ ४ ॥

sukhaṁ duḥkhaṁ bhavo'bhāvo bhayaṁ cābhayameva ca || 4||

अहिंसा समता तुष्टिस्तपो दानं यशोऽयशः ।

ahiṁsā samatā tuṣṭistapo dānaṁ yaśo'yaśaḥ |

भवन्ति भावा भूतानां मत्त एव पृथग्विधाः ॥ ५ ॥

bhavanti bhāvā bhūtānāṁ matta eva pṛthagvidhāḥ || 5||

महर्षयः सप्त पूर्वे चत्वारो मनवस्तथा ।

maharṣayaḥ sapta pūrve catvāro manavastathā |

मद्भावा मानसा जाता येषां लोक इमाः प्रजाः ॥ ६ ॥

madbhāvā mānasā jātā yeṣāṁ loka imāḥ prajāḥ || 6||

एतां विभूतिं योगं च मम यो वेत्ति तत्त्वतः ।

etāṁ vibhūtiṁ yogaṁ ca mama yo vetti tattvataḥ |

सोऽविकम्पेन योगेन युज्यते नात्र संशयः ॥ ७ ॥

so'vikampena yogena yujyate nātra saṁśayaḥ || 7||

अहं सर्वस्य प्रभवो मत्तः सर्वं प्रवर्तते ।

ahaṁ sarvasya prabhavo mattaḥ sarvaṁ pravartate |

इति मत्वा भजन्ते मां बुधा भावसमन्विताः ॥ ८ ॥

iti matvā bhajante māṁ budhā bhāvasamanvitāḥ || 8||

मच्चित्ता मद्गतप्राणा बोधयन्तः परस्परम् ।

maccittā madgataprāṇā bodhayantaḥ parasparam |

कथयन्तश्च मां नित्यं तुष्यन्ति च रमन्ति च ॥ ९ ॥

kathayantaśca māṁ nityaṁ tuṣyanti ca ramanti ca || 9||

तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम् ।

teṣāṁ satatayuktānāṁ bhajatāṁ prītipūrvakam ।

ददामि बुद्धियोगं तं येन मामुपयान्ति ते ॥ १० ॥

dadāmi buddhiyogaṁ taṁ yena māmupayānti te ।। 10।।

तेषामेवानुकम्पार्थमहमज्ञानजं तमः ।

teṣāmevānukampārthamahamajñānajaṁ tamaḥ ।

नाशयाम्यात्मभावस्थो ज्ञानदीपेन भास्वता ॥ ११ ॥

nāśayāmyātmabhāvastho jñānadīpena bhāsvatā ।। 11।।

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca ।

परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमं भवान् ।

paraṁ brahma paraṁ dhāma pavitraṁ paramaṁ bhavān ।

पुरुषं शाश्वतं दिव्यमादिदेवमजं विभुम् ॥ १२ ॥

puruṣaṁ śāśvataṁ divyamādidevamajaṁ vibhum ।। 12।।

आहुस्त्वामृषयः सर्वे देवर्षिर्नारदस्तथा ।

āhustvāmṛṣayaḥ sarve devarṣirnāradastathā ।

असितो देवलो व्यासः स्वयं चैव ब्रवीषि मे ॥ १३ ॥

asito devalo vyāsaḥ svayaṁ caiva bravīṣi me ।। 13।।

सर्वमेतदृतं मन्ये यन्मां वदसि केशव ।

sarvametadṛtaṁ manye yanmāṁ vadasi keśava ।

न हि ते भगवन्व्यक्तिं विदुर्देवा न दानवाः ॥ १४ ॥

na hi te bhagavanvyaktiṁ vidurdevā na dānavāḥ ।। 14।।

स्वयमेवात्मनात्मानं वेत्थ त्वं पुरुषोत्तम ।

svayamevātmanātmānaṁ vettha tvaṁ puruṣottama |

भूतभावन भूतेश देवदेव जगत्पते ॥ १५ ॥

bhūtabhāvana bhūteśa devadeva jagatpate || 15||

वक्तुमर्हस्यशेषेण दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

vaktumarhasyaśeṣeṇa divyā hyātmavibhūtayaḥ |

याभिर्विभूतिभिर्लोकानिमांस्त्वं व्याप्य तिष्ठसि ॥ १६ ॥

yābhirvibhūtibhirlokānimāṁstvaṁ vyāpya tiṣṭhasi || 16||

कथं विद्यामहं योगिंस्त्वां सदा परिचिन्तयन् ।

kathaṁ vidyāmahaṁ yogiṁstvāṁ sadā paricintayan |

केषु केषु च भावेषु चिन्त्योऽसि भगवन्मया ॥ १७ ॥

keṣu keṣu ca bhāveṣu cintyo'si bhagavanmayā || 17||

विस्तरेणात्मनो योगं विभूतिं च जनार्दन ।

vistareṇātmano yogaṁ vibhūtiṁ ca janārdana |

भूयः कथय तृप्तिर्हि शृण्वतो नास्ति मेऽमृतम् ॥ १८ ॥

bhūyaḥ kathaya tṛptirhi śṛṇvato nāsti me'mṛtam || 18||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

हन्त ते कथयिष्यामि दिव्या ह्यात्मविभूतयः ।

hanta te kathayiṣyāmi divyā hyātmavibhūtayaḥ |

प्राधान्यतः कुरुश्रेष्ठ नास्त्यन्तो विस्तरस्य मे ॥ १९ ॥

prādhānyataḥ kuruśreṣṭha nāstyanto vistarasya me || 19||

अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः ।

ahamātmā guḍākeśa sarvabhūtāśayasthitaḥ |

अहमादिश्च मध्यं च भूतानामन्त एव च ॥ २० ॥

ahamādiśca madhyaṁ ca bhūtānāmanta eva ca || 20||

आदित्यानामहं विष्णुर्ज्योतिषां रविरंशुमान् ।

ādityānāmahaṁ viṣṇurjyo|tiṣāṁ raviraṁśumān |

मरीचिर्मरुतामस्मि नक्शत्राणामहं शशी ॥ २१ ॥

marīcirmarutāmasmi nakśatrāṇāmahaṁ śaśī || 21||

वेदानां सामवेदोऽस्मि देवानामस्मि वासवः ।

vedānāṁ sāmavedo'smi devānāmasmi vāsavaḥ |

इन्द्रियाणां मनश्चास्मि भूतानामस्मि चेतना ॥ २२ ॥

indriyāṇāṁ manaścāsmi bhūtānāmasmi cetanā || 22||

रुद्राणां शङ्करश्चास्मि वित्तेशो यक्शरक्शसाम् ।

rudrāṇāṁ śaṅkaraścāsmi vitteśo yakśarakśasām |

वसूनां पावकश्चास्मि मेरुः शिखरिणामहम् ॥ २३ ॥

vasūnāṁ pāvakaścāsmi meruḥ śikhariṇāmaham || 23||

पुरोधसां च मुख्यं मां विद्धि पार्थ बृहस्पतिम् ।

purodhasāṁ ca mukhyaṁ māṁ viddhi pārtha bṛhaspatim |

सेनानीनामहं स्कन्दः सरसामस्मि सागरः ॥ २४ ॥

senānīnāmahaṁ skandaḥ sarasāmasmi sāgaraḥ || 24||

महर्षीणां भृगुरहं गिरामस्म्येकमक्शरम् ।

maharṣīṇāṁ bhṛgurahaṁ girāmasmyekamakśaram |

यज्ञानां जपयज्ञोऽस्मि स्थावराणां हिमालयः ॥ २५ ॥

yajñānāṁ japayajño'smi sthāvarāṇāṁ himālayaḥ || 25||

अश्वत्थः सर्ववृक्शाणां देवर्षीणां च नारदः ।

aśvatthaḥ sarvavṛkśāṇāṁ devarṣīṇāṁ ca nāradaḥ |

गन्धर्वाणां चित्ररथः सिद्धानां कपिलो मुनिः ॥ २६ ॥

gandharvāṇāṁ citrarathaḥ siddhānāṁ kapilo muniḥ || 26||

उच्चैःश्रवसमश्वानां विद्धि माममृतोद्भवम् ।

uccaiḥśravasamaśvānāṁ viddhi māmamṛtodbhavam |

ऐरावतं गजेन्द्राणां नराणां च नराधिपम् ॥ २७ ॥

airāvataṁ gajendrāṇāṁ narāṇāṁ ca narādhipam || 27||

आयुधानामहं वज्रं धेनूनामस्मि कामधुक् ।

āyudhānāmahaṁ vajraṁ dhenūnāmasmi kāmadhuk |

प्रजनश्चास्मि कन्दर्पः सर्पाणामस्मि वासुकिः ॥ २८ ॥

prajanaścāsmi kandarpaḥ sarpāṇāmasmi vāsukiḥ || 28||

अनन्तश्चास्मि नागानां वरुणो यादसामहम् ।

anantaścāsmi nāgānāṁ varuṇo yādasāmaham |

पितृणामर्यमा चास्मि यमः संयमतामहम् ॥ २९ ॥

pitṛṇāmaryamā cāsmi yamaḥ saṁyamatāmaham || 29||

प्रल्हादश्चास्मि दैत्यानां कालः कलयतामहम् ।

pralhādaścāsmi daityānāṁ kālaḥ kalayatāmaham |

मृगाणां च मृगेन्द्रोऽहं वैनतेयश्च पक्शिणाम् ॥ ३० ॥

mṛgāṇāṁ ca mṛgendro'haṁ vainateyaśca pakśiṇām || 30||

पवनः पवतामस्मि रामः शस्त्रभृतामहम् ।

pavanaḥ pavatāmasmi rāmaḥ śastrabhṛtāmaham |

झषाणां मकरश्चास्मि स्त्रोतसामस्मि जाह्नवी ॥ ३१ ॥

jhaṣāṇāṁ makaraścāsmi strotasāmasmi jāhnavī || 31||

सर्गाणामादिरन्तश्च मध्यं चैवाहमर्जुन ।

sargāṇāmādirantaśca madhyaṁ caivāhamarjuna |

अध्यात्मविद्या विद्यानां वादः प्रवदतामहम् ॥ ३२ ॥

adhyātmavidyā vidyānāṁ vādaḥ pravadatāmaham || 32||

अक्शराणामकारोऽस्मि द्वन्द्वः सामासिकस्य च ।

akśarāṇāmakāro'smi dvandvaḥ sāmāsikasya ca |

अहमेवाक्शयः कालो धाताऽहं विश्वतोमुखः ॥ ३३ ॥

ahamevākśayaḥ kālo dhātā'haṁ viśvatomukhaḥ || 33||

मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम् ।

mṛtyuḥ sarvaharaścāhamudbhavaśca bhaviṣyatām |

कीर्तिः श्रीर्वाक्च नारीणां स्मृतिर्मेधा धृतिः क्शमा ॥ ३४ ॥

kīrtiḥ śrīrvākca nārīṇāṁ smṛtirmedhā dhṛtiḥ kśamā || 34||

बृहत्साम तथा साम्नां गायत्री छन्दसामहम् ।

bṛhatsāma tathā sāmnāṁ gāyatrī chandasāmaham |

मासानां मार्गशीर्षोऽहमृतूनां कुसुमाकरः ॥ ३५ ॥

māsānāṁ mārgaśīrṣo'hamṛtūnāṁ kusumākaraḥ || 35||

द्युतं छलयतामस्मि तेजस्तेजस्विनामहम् ।

dyutaṁ chalayatāmasmi tejastejasvināmaham |

जयोऽस्मि व्यवसायोऽस्मि सत्त्वं सत्त्ववतामहम्॥ ३६ ॥

jayo'smi vyavasāyo'smi sattvaṁ sattvavatāmaham || 36||

वृष्णीनां वासुदेवोऽस्मि पाण्डवानां धनंजयः ।

vṛṣṇīnāṁ vāsudevo'smi pāṇḍavānāṁ dhanañjayaḥ |

मुनीनामप्यहं व्यासः कवीनामुशना कविः ॥ ३७ ॥

munīnāmapyahaṁ vyāsaḥ kavīnāmuśanā kaviḥ || 37||

दण्डो दमयतामस्मि नीतिरस्मि जिगीषताम् ।

daṇḍo damayatāmasmi nītirasmi jigīṣatām |

मौनं चैवास्मि गुह्यानां ज्ञानं ज्ञानवतामहम्॥ ३८ ॥

maunaṁ caivāsmi guhyānāṁ jñānaṁ jñānavatāmaham || 38||

यच्चापि सर्वभूतानां बीजं तदहमर्जुन ।

yaccāpi sarvabhūtānāṁ bījaṁ tadahamarjuna |

न तदस्ति विना यत्स्यान्मया भूतं चराचरम्॥ ३९ ॥

na tadasti vinā yatsyānmayā bhūtaṁ carācaram || 39||

नान्तोऽस्ति मम दिव्यानां विभूतीनां परंतप ।

nānto'sti mama divyānāṁ vibhūtīnāṁ parantapa |

एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया ॥ ४० ॥

eṣa tūddeśataḥ prokto vibhūtervistaro mayā || 40||

यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्रीमदूर्जितमेव वा ।

yadyadvibhūtimatsattvaṁ śrīmadūrjitameva vā |

तत्तदेवावगच्छ त्वं मम तेजोंशसंभवम्॥ ४१ ॥

tattadevāvagaccha tvaṁ mama tejoṁśasambhavam || 41||

अथवा बहुनैतेन किं ज्ञातेन तवार्जुन ।

athavā bahunaitena kiṁ jñātena tavārjuna ।

विष्टभ्याहमिदं कृत्स्नमेकांशेन स्थितो जगत् ॥ ४२ ॥

viṣṭabhyāhamidaṁ kṛtsnamekāṁśena sthito jagat ।। 42।।

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

विभूतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

vibhūtiyogo nāma daśamo'dhyāyaḥ ।। 10।।

।०इन ।०इन

।0in ।0in

अथैकादशोऽध्यायः । विश्वरूपदर्शनयोगः

athaikādaśo'dhyāyaḥ। (viśvarūpadarśanayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca ।

मदनुग्रहाय परमं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

madanugrahāya paramaṁ guhyamadhyātmasañjñitam ।

यत्त्वयोक्तं वचस्तेन मोहोऽयं विगतो मम ॥ १ ॥

yattvayoktaṁ vacastena moho'yaṁ vigato mama ।। 1।।

भवाप्ययौ हि भूतानां श्रुतौ विस्तरशो मया ।

bhavāpyayau hi bhūtānāṁ śrutau vistaraśo mayā ।

त्वत्तः कमलपत्राक्श माहात्म्यमपि चाव्ययम् ॥ २ ॥

tvattaḥ kamalapatrākśa māhātmyamapi cāvyayam ।। 2।।

एवमेतद्यथात्थ त्वमात्मानं परमेश्वर ।

evametadyathāttha tvamātmānaṁ parameśvara ।

द्रष्टुमिच्छामि ते रूपमैश्वरं पुरुषोत्तम ॥ ३ ॥

draṣṭumicchāmi te rūpamaiśvaraṁ puruṣottama ।। 3।।

मन्यसे यदि तच्छक्यं मया द्रष्टुमिति प्रभो ।

manyase yadi tacchakyaṁ mayā draṣṭumiti prabho ।

योगेश्वर ततो मे त्वं दर्शयात्मानमव्ययम् ॥ ४ ॥

yogeśvara tato me tvaṁ darśayātmānamavyayam ।। 4।।

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

पश्य मे पार्थ रूपाणि शतशोऽथ सहस्रशः ।

paśya me pārtha rūpāṇi śataśo'tha sahasraśaḥ ।

नानाविधानि दिव्यानि नानावर्णाकृतीनि च ॥ ५ ॥

nānāvidhāni divyāni nānāvarṇākṛtīni ca ।। 5।।

पश्यादित्यान्वसून्रुद्रानश्विनौ मरुतस्तथा ।

paśyādityānvasūnrudrānaśvinau marutastathā ।

बहून्यदृष्टपूर्वाणि पश्याश्चर्याणि भारत ॥ ६ ॥

bahūnyadṛṣṭapūrvāṇi paśyāścaryāṇi bhārata ।। 6।।

इहैकस्थं जगत्कृत्स्नं पश्याद्य सचराचरम् ।

ihaikasthaṁ jagatkṛtsnaṁ paśyādya sacarācaram ।

मम देहे गुडाकेश यच्चान्यद् द्रष्टुमिच्छसि ॥ ७ ॥

mama dehe guḍākeśa yaccānyad draṣṭumicchasi || 7||

न तु मां शक्यसे द्रष्टुमनेनैव स्वचक्शुषा ।

na tu māṁ śakyase draṣṭumanenaiva svacakśuṣā |

दिव्यं ददामि ते चक्शुः पश्य मे योगमैश्वरम् ॥ ८ ॥

divyaṁ dadāmi te cakśuḥ paśya me yogamaiśvaram || 8||

संजय उवाच ।

sañjaya uvāca |

एवमुक्त्वा ततो राजन्महायोगेश्वरो हरिः ।

evamuktvā tato rājanmahāyogeśvaro hariḥ |

दर्शयामास पार्थाय परमं रूपमैश्वरम् ॥ ९ ॥

darśayāmāsa pārthāya paramaṁ rūpamaiśvaram || 9||

अनेकवक्त्रनयनमनेकाद्भुतदर्शनम् ।

anekavaktranayanamanekādbhutadarśanam |

अनेकदिव्याभरणं दिव्यानेकोद्यतायुधम् ॥ १० ॥

anekadivyābharaṇaṁ divyānekodyatāyudham || 10||

दिव्यमाल्याम्बरधरं दिव्यगन्धानुलेपनम् ।

divyamālyāmbaradharaṁ divyagandhānulepanam |

सर्वाश्चर्यमयं देवमनन्तं विश्वतोमुखम् ॥ ११ ॥

sarvāścaryamayaṁ devamanantaṁ viśvatomukham || 11||

दिवि सूर्यसहस्रस्य भवेद्युगपदुत्थिता ।

divi sūryasahasrasya bhavedyugapadutthitā |

यदि भाः सदृशी सा स्याद्भासस्तस्य महात्मनः ॥ १२ ॥

yadi bhāḥ sadṛśī sā syādbhāsastasya mahātmanaḥ || 12||

तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा ।

tatraikasthaṁ jagatkṛtsnaṁ pravibhaktamanekadhā |

अपश्यद्देवदेवस्य शरीरे पाण्डवस्तदा ॥ १३ ॥

apaśyaddevadevasya śarīre pāṇḍavastadā || 13||

ततः स विस्मयाविष्टो हृष्टरोमा धनंजयः ।

tataḥ sa vismayāviṣṭo hṛṣṭaromā dhanañjayaḥ |

प्रणम्य शिरसा देवं कृताञ्जलिरभाषत ॥ १४ ॥

praṇamya śirasā devaṁ kṛtāñjalirabhāṣata || 14||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

पश्यामि देवांस्तव देव देहे

paśyāmi devāṁstava deva dehe

सर्वांस्तथा भूतविशेषसङ्घान् ।

sarvāṁstathā bhūtaviśeṣasaṅghān |

ब्रह्माणमीशं कमलासनस्थं

brahmāṇamīśaṁ kamalāsanasthaṁ

ऋषींश्च सर्वानुरगांश्च दिव्यान् ॥ १५ ॥

ṛṣīṁśca sarvānuragāṁśca divyān || 15||

अनेकबाहूदरवक्त्रनेत्रं

anekabāhūdaravaktranetraṁ

पश्यामि त्वां सर्वतोऽनन्तरूपम् ।

paśyāmi tvāṁ sarvato'nantarūpam ।

नान्तं न मध्यं न पुनस्तवादिं

nāntaṁ na madhyaṁ na punastavādiṁ

पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूप ॥ १६ ॥

paśyāmi viśveśvara viśvarūpa ।। 16।।

किरीटिनं गदिनं चक्रिणं च

kirīṭinaṁ gadinaṁ cakriṇaṁ ca

तेजोराशिं सर्वतो दीप्तिमन्तम् ।

tejorāśiṁ sarvato dīptimantam ।

पश्यामि त्वां दुर्निरीक्ष्यं समन्ताद्

paśyāmi tvāṁ durnirīkśyaṁ samantād

दीप्तानलार्कद्युतिमप्रमेयम् ॥ १७ ॥

dīptānalārkadyutimaprameyam ।। 17।।

त्वमक्षरं परमं वेदितव्यं

tvamakśaraṁ paramaṁ veditavyaṁ

त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम् ।

tvamasya viśvasya paraṁ nidhānam ।

त्वमव्ययः शाश्वतधर्मगोप्ता

tvamavyayaḥ śāśvatadharmagoptā

सनातनस्त्वं पुरुषो मतो मे ॥ १८ ॥

sanātanastvaṁ puruṣo mato me ।। 18।।

अनादिमध्यान्तमनन्तवीर्यम्

anādimadhyāntamanantavīryam

अनन्तबाहुं शशिसूर्यनेत्रम् ।

anantabāhuṁ śaśisūryanetram |

पश्यामि त्वां दीप्तहुताशवक्त्रं

paśyāmi tvāṁ dīptahutāśavaktraṁ

स्वतेजसा विश्वमिदं तपन्तम् ॥ १९ ॥

svatejasā viśvamidaṁ tapantam || 19||

द्यावापृथिव्योरिदमन्तरं हि

dyāvāpṛthivyoridamantaraṁ hi

व्याप्तं त्वयैकेन दिशश्च सर्वाः ।

vyāptaṁ tvayaikena diśaśca sarvāḥ |

दृष्ट्वाद्भुतं रूपमुग्रं तवेदं

dṛṣṭvādbhutaṁ rūpamugraṁ tavedaṁ

लोकत्रयं प्रव्यथितं महात्मन् ॥ २० ॥

lokatrayaṁ pravyathitaṁ mahātman || 20||

अमी हि त्वां सुरसङ्घा विशन्ति

amī hi tvāṁ surasaṅghā viśanti

केचिद्भीताः प्राञ्जलयो गृणन्ति ।

kecidbhītāḥ prāñjalayo gṛṇanti |

स्वस्तीत्युक्त्वा महर्षिसिद्धसङ्घाः

svastītyuktvā maharṣisiddhasaṅghāḥ

स्तुवन्ति त्वां स्तुतिभिः पुष्कलाभिः ॥ २१ ॥

stuvanti tvāṁ stutibhiḥ puṣkalābhiḥ || 21||

रुद्रादित्या वसवो ये च साध्या

rudrādityā vasavo ye ca sādhyā

विश्वेऽश्विनौ मरुतश्चोष्मपाश्च ।

viśveśvinau marutaścoṣmapāśca |

गन्धर्वयक्शासुरसिद्धसङ्घा

gandharvayakśāsurasiddhasaṅghā

वीक्शन्ते त्वां विस्मिताश्चैव सर्वे ॥ २२ ॥

vīkśante tvāṁ vismitāścaiva sarve || 22||

रूपं महत्ते बहुवक्त्रनेत्रं

rūpaṁ mahatte bahuvaktranetraṁ

महाबाहो बहुबाहूरुपादम् ।

mahābāho bahubāhūrupādam |

बहूदरं बहुदंष्ट्राकरालं

bahūdaraṁ bahudaṁṣṭrākarālaṁ

दृष्ट्वा लोकाः प्रव्यथितास्तथाहम् ॥ २३ ॥

dṛṣṭvā lokāḥ pravyathitāstathāham || 23||

नभःस्पृशं दीप्तमनेकवर्णं

nabhaḥspṛśaṁ dīptamanekavarṇaṁ

व्यात्ताननं दीप्तविशालनेत्रम् ।

vyāttānanaṁ dīptaviśālanetram |

दृष्ट्वा हि त्वां प्रव्यथितान्तरात्मा

dṛṣṭvā hi tvāṁ pravyathitāntarātmā

धृतिं न विन्दामि शमं च विष्णो ॥ २४ ॥

dhṛtiṁ na vindāmi śamaṁ ca viṣṇo || 24||

दंष्ट्राकरालानि च ते मुखानि

daṁṣṭrākarālāni ca te mukhāni

दृष्ट्वैव कालानलसन्निभानि ।

dṛṣṭvaiva kālānalasannibhāni ।

दिशो न जाने न लभे च शर्म

diśo na jāne na labhe ca śarma

प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ २५ ॥

prasīda deveśa jagannivāsa ।। 25।।

अमी च त्वां धृतराष्ट्रस्य पुत्राः

amī ca tvāṁ dhṛtarāṣṭrasya putrāḥ

सर्वे सहैवावनिपालसङ्घैः ।

sarve sahaivāvanipālasaṅghaiḥ ।

भीष्मो द्रोणः सूतपुत्रस्तथासौ

bhīṣmo droṇaḥ sūtaputrastathāsau

सहास्मदीयैरपि योधमुख्यैः ॥ २६ ॥

sahāsmadīyairapi yodhamukhyaiḥ ।। 26।।

वक्त्राणि ते त्वरमाणा विशन्ति

vaktrāṇi te tvaramāṇā viśanti

दंष्ट्राकरालानि भयानकानि ।

daṁṣṭrākarālāni bhayānakāni ।

केचिद्विलग्ना दशनान्तरेषु

kecidvilagnā daśanāntareṣu

संदृश्यन्ते चूर्णितैरुत्तमाङ्गैः ॥ २७ ॥

sandṛśyante cūrṇitairuttamāṅgaiḥ ।। 27।।

यथा नदीनां बहवोऽम्बुवेगाः

yathā nadīnāṁ bahavo'mbuvegāḥ

समुद्रमेवाभिमुखा द्रवन्ति ।

samudramevābhimukhā dravanti |

तथा तवामी नरलोकवीरा

tathā tavāmī naralokavīrā

विशन्ति वक्त्राण्यभिविज्वलन्ति ॥ २८ ॥

viśanti vaktrāṇyabhivijvalanti || 28||

यथा प्रदीप्तं ज्वलनं पतङ्गा

yathā pradīptaṁ jvalanaṁ pataṅgā

विशन्ति नाशाय समृद्धवेगाः ।

viśanti nāśāya samṛddhavegāḥ |

तथैव नाशाय विशन्ति लोकाः

tathaiva nāśāya viśanti lokāḥ

तवापि वक्त्राणि समृद्धवेगाः ॥ २९ ॥

tavāpi vaktrāṇi samṛddhavegāḥ || 29||

लेलिह्यसे ग्रसमानः समन्तात्

lelihyase grasamānaḥ samantāt

लोकान्समग्रान्वदनैर्ज्वलद्भिः ।

lokānsamagrānvadanairjvaladbhiḥ |

तेजोभिरापूर्य जगत्समग्रं

tejobhirāpūrya jagatsamagraṁ

भासस्तवोग्राः प्रतपन्ति विष्णो ॥ ३० ॥

bhāsastavogrāḥ pratapanti viṣṇo || 30||

आख्याहि मे को भवानुग्ररूपो

ākhyāhi me ko bhavānugrarūpo

नमोऽस्तु ते देववर प्रसीद ।

namo'stu te devavara prasīda |

विज्ञातुमिच्छामि भवन्तमाद्यं

vijñātumicchāmi bhavantamādyaṁ

न हि प्रजानामि तव प्रवृत्तिम् ॥ ३१ ॥

na hi prajānāmi tava pravṛttim || 31||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

कालोऽस्मि लोकक्शयकृत्प्रवृद्धो

kālo'smi lokakśayakṛtpravṛddho

लोकान्समाहर्तुमिह प्रवृत्तः ।

lokānsamāhartumiha pravṛttaḥ |

ऋतेऽपि त्वां न भविष्यन्ति सर्वे

ṛte'pi tvāṁ na bhaviṣyanti sarve

येऽवस्थिताः प्रत्यनीकेषु योधाः ॥ ३२ ॥

ye'vasthitāḥ pratyanīkeṣu yodhāḥ || 32||

तस्मात्त्वमुत्तिष्ठ यशो लभस्व

tasmāttvamuttiṣṭha yaśo labhasva

जित्वा शत्रून् भुङ्क्श्व राज्यं समृद्धम् ।

jitvā śatrūn bhuṅkśva rājyaṁ samṛddham |

मयैवैते निहताः पूर्वमेव

mayaivaite nihatāḥ pūrvameva

निमित्तमात्रं भव सव्यसाचिन् ॥ ३३ ॥

nimittamātraṁ bhava savyasācin || 33||

द्रोणं च भीष्मं च जयद्रथं च

droṇaṁ ca bhīṣmaṁ ca jayadrathaṁ ca

कर्णं तथान्यानपि योधवीरान् ।

karṇaṁ tathānyānapi yodhavīrān ।

मया हतांस्त्वं जहि माव्यथिष्ठा

mayā hatāṁstvaṁ jahi māvyathiṣṭhā

युध्यस्व जेतासि रणे सपत्नान् ॥ ३४ ॥

yudhyasva jetāsi raṇe sapatnān ।। 34।।

संजय उवाच ।

sañjaya uvāca ।

एतच्छ्रुत्वा वचनं केशवस्य

etacchrutvā vacanaṁ keśavasya

कृताञ्जलिर्वेपमानः किरीटी ।

kṛtāñjalirvepamānaḥ kirīṭī ।

नमस्कृत्वा भूय एवाह कृष्णं

namaskṛtvā bhūya evāha kṛṣṇaṁ

सगद्गदं भीतभीतः प्रणम्य ॥ ३५ ॥

sagadgadaṁ bhītabhītaḥ praṇamya ।। 35।।

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca ।

स्थाने हृषीकेश तव प्रकीर्त्या

sthāne hṛṣīkeśa tava prakīrtyāa।

जगत्प्रहृष्यत्यनुरज्यते च।

jagatprahṛṣyatyanurajyate ca |

रक्शांसि भीतानि दिशो द्रवन्ति

rakśāṁsi bhītāni diśo dravanti

सर्वे नमस्यन्ति च सिद्धसङ्घाः॥ ३६॥

sarve namasyanti ca siddhasaṅghāḥ || 36||

कस्माच्च ते न नमेरन्महात्मन्

kasmācca te na nameranmahātman

गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे।

garīyase brahmaṇo'pyādikartre| |

अनन्त देवेश जगन्निवास

ananta deveśa jagannivāsa

त्वमक्शरं सदसत्तत्परं यत्॥ ३७॥

tvamakśaraṁ sadasattatparaṁ yat || 37||

त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणः

tvamādidevaḥ puruṣaḥ purāṇaḥ

त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्।

tvamasya viśvasya paraṁ nidhānam |

वेत्तासि वेद्यं च परं च धाम

vettāsi vedyaṁ ca paraṁ ca dhāma

त्वया ततं विश्वमनन्तरूप॥ ३८॥

tvayā tataṁ viśvamanantarūpa || 38||

वायुर्यमोऽग्निर्वरुणः शशाङ्कः

vāyuryamo'gnirvaruṇaḥ śaśāṅkaḥ

प्रजापतिस्त्वं प्रपितामहश्च ।

prajāpatistvaṁ prapitāmahaśca ।

नमो नमस्तेऽस्तु सहस्रकृत्वः

namo namaste'stu sahasrakṛtvaḥ

पुनश्च भूयोऽपि नमो नमस्ते ॥ ३९ ॥

punaśca bhūyo'pi namo namaste ।। 39।।

नमः पुरस्तादथ पृष्ठतस्ते

namaḥ purastādatha pṛṣṭhataste

नमोऽस्तु ते सर्वत एव सर्व ।

namo'stu te sarvata eva sarva ।

अनन्तवीर्यामितविक्रमस्त्वं

anantavīryāmitavikramastvaṁ

सर्वं समाप्नोषि ततोऽसि सर्वः ॥ ४० ॥

sarvaṁ samāpnoṣi tato'si sarvaḥ ।। 40।।

सखेति मत्वा प्रसभं यदुक्तं

sakheti matvā prasabhaṁ yaduktaṁ

हे कृष्ण हे यादव हे सखेति ।

he kṛṣṇa he yādava he sakheti ।

अजानता महिमानं तवेदं

ajānatā mahimānaṁ tavedaṁ

मया प्रमादात्प्रणयेन वाऽपि ॥ ४१ ॥

mayā pramādātpraṇayena vā'pi ।। 41।।

यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि

yaccāvahāsārthamasatkṛto'si

विहारशय्यासनभोजनेषु ।

vihāraśayyāsanabhojaneṣu |

एकोऽथवाप्यच्युत तत्समक्शं

eko'thavāpyacyuta tatsamakśaṁ

तत्क्शामये त्वामहमप्रमेयम् ॥ ४२ ॥

tatkśāmaye tvāmahamaprameyam || 42||

पितासि लोकस्य चराचरस्य

pitāsi lokasya carācarasya

त्वमस्य पूज्यश्च गुरुर्गरीयान् ।

tvamasya pūjyaśca gururgarīyān |

न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यो

na tvatsamo'styabhyadhikaḥ kuto'nyo

लोकत्रयेऽप्यप्रतिमप्रभाव ॥ ४३ ॥

lokatraye'pyapratimaprabhāva || 43||

तस्मात्प्रणम्य प्रणिधाय कायं

tasmātpraṇamya praṇidhāya kāyaṁ

प्रसादये त्वामहमीशमीड्यम् ।

prasādaye tvāmahamīśamīḍyam |

पितेव पुत्रस्य सखेव सख्युः

piteva putrasya sakheva sakhyuḥ

प्रियः प्रियायार्हसि देव सोढुम् ॥ ४४ ॥

priyaḥ priyāyārhasi deva soḍhum || 44||

अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा

adṛṣṭapūrvaṁ hṛṣito'smi dṛṣṭvā

भयेन च प्रव्यथितं मनो मे ।

bhayena ca pravyathitaṁ mano me ।

तदेव मे दर्शय देव रूपं

tadeva me darśaya deva rūpaṁ

प्रसीद देवेश जगन्निवास ॥ ४५ ॥

prasīda deveśa jagannivāsa ।। 45।।

किरीटिनं गदिनं चक्रहस्तं

kirīṭinaṁ gadinaṁ cakrahastaṁ

इच्छामि त्वां द्रष्टुमहं तथैव ।

icchāmi tvāṁ draṣṭumahaṁ tathaiva ।

तेनैव रूपेण चतुर्भुजेन

tenaiva rūpeṇa caturbhujena

सहस्रबाहो भव विश्वमूर्ते ॥ ४६ ॥

sahasrabāho bhava viśvamūrte ।। 46।।

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

मया प्रसन्नेन तवार्जुनेदं

mayā prasannena tavārjunedaṁ

रूपं परं दर्शितमात्मयोगात् ।

rūpaṁ paraṁ darśitamātmayogāt ।

तेजोमयं विश्वमनन्तमाद्यं

tejomayaṁ viśvamanantamādyaṁ

यन्मे त्वदन्येन न दृष्टपूर्वम् ॥ ४७ ॥

yanme tvadanyena na dṛṣṭapūrvam ।। 47।।

न वेद यज्ञाध्ययनैर्न दानैः

na veda yajñādhyayanairna dānaiḥ

न च क्रियाभिर्न तपोभिरुग्रैः ।

na ca kriyābhirna tapobhirugraiḥ |

एवंरूपः शक्य अहं नृलोके

evaṁrūpaḥ śakya ahaṁ nṛloke

द्रष्टुं त्वदन्येन कुरुप्रवीर ॥ ४८ ॥

draṣṭuṁ tvadanyena kurupravīra || 48||

मा ते व्यथा मा च विमूढभावो

mā te vyathā mā ca vimūḍhabhāvo

दृष्ट्वा रूपं घोरमीदृङ्ममेदम् ।

dṛṣṭvā rūpaṁ ghoramīdṛṅmamedam |

व्यपेतभीः प्रीतमनाः पुनस्त्वं

vyapetabhīḥ prītamanāḥ punastvaṁ

तदेव मे रूपमिदं प्रपश्य ॥ ४९ ॥

tadeva me rūpamidaṁ prapaśya || 49||

संजय उवाच ।

sañjaya uvāca |

इत्यर्जुनं वासुदेवस्तथोक्त्वा

ityarjunaṁ vāsudevastathoktvā

स्वकं रूपं दर्शयामास भूयः ।

svakaṁ rūpaṁ darśayāmāsa bhūyaḥ |

आश्वासयामास च भीतमेनं

āśvāsayāmāsa ca bhītamenaṁ

भूत्वा पुनः सौम्यवपुर्महात्मा ॥ ५० ॥

bhūtvā punaḥ saumyavapurmahātmā || 50||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

दृष्ट्वेदं मानुषं रूपं तव सौम्यं जनार्दन ।

dṛṣṭvedaṁ mānuṣaṁ rūpaṁ tava saumyaṁ janārdana |

इदानीमस्मि संवृत्तः सचेताः प्रकृतिं गतः ॥ ५१ ॥

idānīmasmi saṁvṛttaḥ sacetāḥ prakṛtiṁ gataḥ || 51||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

सुदुर्दर्शमिदं रूपं दृष्ट्वानसि यन्मम ।

sudurdarśamidaṁ rūpaṁ dṛṣṭvānasi yanmama |

देवा अप्यस्य रूपस्य नित्यं दर्शनकाङ्क्षिणः ॥ ५२ ॥

devā apyasya rūpasya nityaṁ darśanakāṅkśiṇaḥ || 52||

नाहं वेदैर्न तपसा न दानेन न चेज्यया ।

nāhaṁ vedairna tapasā na dānena na cejyayā |

शक्य एवंविधो द्रष्टुं दृष्टवानसि मां यथा ॥ ५३ ॥

śakya evaṁvidho draṣṭuṁ dṛṣṭavānasi māṁ yathā || 53||

भक्त्या त्वनन्यया शक्य अहमेवंविधोऽर्जुन ।

bhaktyā tvananyayā śakya ahamevaṁvidho'rjuna |

ज्ञातुं द्रष्टुं च तत्वेन प्रवेष्टुं च परंतप ॥ ५४ ॥

jñātuṁ draṣṭuṁ ca tatvena praveṣṭuṁ ca parantapa || 54||

मत्कर्मकृन्मत्परमो मद्भक्तः सङ्गवर्जितः ।

matkarmakṛnmatparamo madbhaktaḥ saṅgavarjitaḥ |

निर्वैरः सर्वभूतेषु यः स मामेति पाण्डव ॥ ५५ ॥

nirvairaḥ sarvabhūteṣu yaḥ sa māmeti pāṇḍava || 55||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

विश्वरूपदर्शनयोगो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

viśvarūpadarśanayogo nāmaikādaśo'dhyāyaḥ || 11||

।०इन् ।०इन्

|0in |0in

अथ द्वादशोऽध्यायः । भक्तियोगः

atha dvādaśo'dhyāyaḥ| (bhaktiyogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

एवं सततयुक्ता ये भक्तास्त्वां पर्युपासते ।

evaṁ satatayuktā ye bhaktāstvāṁ paryupāsate |

ये चाप्यक्शरमव्यक्तं तेषां के योगवित्तमाः ॥ १ ॥

ye cāpyakśaramavyaktaṁ teṣāṁ ke yogavittamāḥ || 1||

श्रीभगवानुवाच

śrībhagavānuvāca

मय्यावेश्य मनो ये मां नित्ययुक्ता उपासते ।

mayyāveśya mano ye māṁ nityayuktā upāsate ǀ

श्रद्धया परयोपेताः ते मे युक्ततमा मताः ॥ २ ॥

śraddhayā parayopetāḥ te me yuktatamā matāḥ ǀǀ 2ǀǀ

ये त्वक्शरमनिर्देश्यं अव्यक्तं पर्युपासते ।

ye tvakśaramanirdeśyam avyaktaṁ paryupāsate ǀ

सर्वत्रगमचिंत्यंच कूटस्थं अचलंध्रुवम् ॥ ३ ॥

sarvatragamacintyañca kūṭastham acalandhruvam ǀǀ 3ǀǀ

संनियम्येन्द्रियग्रामं सर्वत्र समबुद्धयाः ।

sanniyamyendriyagrāmaṁ sarvatra samabuddhayāḥ ǀ

ते प्राप्नुवन्ति मामेव सर्वभूतहिते रताः ॥ ४ ॥

te prāpnuvanti māmeva sarvabhūtahite ratāḥ ǀǀ 4ǀǀ

क्लेशोऽधिकतरस्तेषां अव्यक्तासक्तचेतसाम् ॥

kleśo'dhikatarasteṣām avyaktāsaktacetasām ǀǀ

अव्यक्ताहि गतिर्दुःखम् देहवद्भिरवाप्यते ॥ ५ ॥

avyaktāhi gatirduḥkham dehavadbhiravāpyate ǀǀ 5ǀǀ

ये तु सर्वाणि कर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।

ye tu sarvāṇi karmāṇi mayi sannyasya matparaḥ ǀ

अनन्येनैव योगेन मां ध्यायन्त उपासते ॥ ६ ॥

ananyenaiva yogena māṁ dhyāyanta upāsate ǀǀ 6ǀǀ

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

teṣāmahaṁ samuddhartā mṛtyusaṁsārasāgarāt ।

भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥ ७ ॥

bhavāmi na cirātpārtha mayyāveśitacetasām ।। 7।।

मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ।

mayyeva mana ādhatsva mayi buddhiṁ niveśaya ।

निवसिष्यसि मय्येव अत ऊर्ध्वं न संशयः ॥ ८ ॥

nivasiṣyasi mayyeva ata ūrdhva।ṁ na saṁśayaḥ ।। 8।।

अथचित्तं समाधातुं न शक्नोषि मयि स्थिरम् ।

athacittaṁ samādhātuṁ na śaknoṣi mayi sthiram ।

अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनंजय ॥ ९ ॥

abhyāsayogena tato māmicchāptuṁ dhanañjaya ।। 9।।

अभ्यासेऽप्यसमर्थोऽसि मत्कर्मपरमो भव ।

abhyāse'pyasamartho'si matkarmaparamo bhava ।

मदर्थमपि कर्माणि कुर्वन्सिद्धिमवाप्स्यसि ॥ १० ॥

madarthamapi karmāṇi kurvansiddhimavāpsyasi ।। 10।।

अथैतदप्यशक्तोऽसि कर्तुं मद्योगमाश्रितः ।

athaitadapyaśakto'si kartuṁ madyogamāśritaḥ ।

सर्वकर्मफलत्यागं ततः कुरु यतात्मवान् ॥ ११ ॥

sarvakarmaphalatyāgaṁ tataḥ kuru yatātmavān ।। 11।।

श्रेयो हि ज्ञानमभ्यासाज्ज्ञानाद्ध्यानं विशिष्यते ।

śreyo hi jñānamabhyāsājjñānāddhyānaṁ viśiṣyate ।

ध्यानात्कर्मफलत्यागस्त्यागाच्छांतिरनन्तरम् ॥ १२ ॥

dhyānātkarmaphalatyāgastyāgācchāntiranantaram || 12||

अद्वेष्टा सर्वभूतानां मैत्रः करुण एव च ।

adveṣṭā sarvabhūtānāṁ maitraḥ karuṇa eva ca |

निर्ममो निरहङ्कारः समदुःखसुखः क्शमी ॥ १३ ॥

nirmamo nirahaṅkāraḥ samaduḥkhasukhaḥ kśamī || 13||

संतुष्टः सततं योगी यतात्मा दृढनिश्चयः ।

santuṣṭaḥ satataṁ yogī yatātmā dṛḍhaniścayaḥ |

मय्यर्पितमनोबुद्धिर्यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १४ ॥

mayyarpitamanobuddhiryo madbhaktaḥ sa me priyaḥ || 14||

यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः ।

yasmānnodvijate loko lokānnodvijate ca yaḥ |

हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः ॥ १५ ॥

harṣāmarṣabhayodvegairmukto yaḥ sa ca me priyaḥ || 15||

अनपेक्शः शुचिर्दक्श उदासीनो गतव्यथः ।

anapekśaḥ śucirdakśa udāsīno gatavyathaḥ |

सर्वारम्भपरित्यागी यो मद्भक्तः स मे प्रियः ॥ १६ ॥

sarvārambhaparityāgī yo madbhaktaḥ sa me priyaḥ || 16||

यो न हृष्यति न द्वेष्टि न शोचति न काङ्क्शति ।

yo na hṛṣyati na dveṣṭi na śocati na kāṅkśati |

शुभाशुभपरित्यागी भक्तिमान्यः स मे प्रियः ॥ १७ ॥

śubhāśubhaparityāgī bhaktimānyaḥ sa me priyaḥ || 17||

समः शत्रौ च मित्रे च तथा मानापमानयोः ।

samaḥ śatrau ca mitre ca tathā mānāpamānayoḥ ǀ

शीतोष्णसुखदुःखेषु समः सङ्गविवर्जितः ॥ १८ ॥

śītoṣṇasukhaduḥkheṣu samaḥ saṅgavivarjitaḥ ǀǀ 18ǀǀ

तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी संतुष्टो येन केनचित् ।

tulyanindāstutirmaunī santuṣṭo yena kenacit ǀ

अनिकेतः स्थिरमतिर्भक्तिमान्मे प्रियो नरः ॥ १९ ॥

aniketaḥ sthiramatirbhaktimānme priyo naraḥ ǀǀ 19ǀǀ

ये तु धर्म्यामृतमिदं यथोक्तं पर्युपासते ।

ye tu dharmyāamṛtamidaṁ yathoktaṁ paryupāsate ǀ

श्रद्दधाना मत्परमा भक्तास्तेऽतीव मे प्रियाः ॥ २० ॥

śraddadhānā matparamā bhaktāste'tīva me priyāḥ ǀǀ 20ǀǀ

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

भक्तियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

bhaktiyogo nāma dvādaśo'dhyāyaḥ ǀǀ 12ǀǀ

।०इन ।०इन

ǀ0in ǀ0in

अथ त्रयोदशोऽध्यायः । क्षेत्रक्षेत्रज्ञविभागयोगः

atha trayodaśo'dhyāyaḥǀ (kśetrakśetrajñavibhāgayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

प्रकृतिं पुरुषं चैव क्शेत्रं क्शेत्रज्ञमेव च ।

prakṛtiṁ puruṣaṁ caiva kśetraṁ kśetrajñameva ca |

एतद्वेदितुमिच्छामि ज्ञानं ज्ञेयं च केशव ॥ १ ॥

etadveditumicchāmi jñānaṁ jñeyaṁ ca keśava || 1||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

इदं शरीरं कौन्तेय क्शेत्रमित्यभिधीयते ।

idaṁ śarīraṁ kaunteya kśetramityabhidhīyate |

एतद्यो वेत्ति तं प्राहुः क्शेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ २ ॥

etadyo vetti taṁ prāhuḥ kśetrajña iti tadvidaḥ || 2||

क्शेत्रज्ञं चापि मां विद्धि सर्वक्शेत्रेषु भारत ।

kśetrajñaṁ cāpi māṁ viddhi sarvakśetreṣu bhārata |

क्शेत्रक्शेत्रज्ञयोर्ज्ञानं यत्तज्ज्ञानं मतं मम ॥ ३ ॥

kśetrakśetrajñayorjñānaṁ yattajjñānaṁ mataṁ mama || 3||

तत्क्शेत्रं यच्च यादृक्क यद्विकारि यतश्च यत् ।

tatkśetraṁ yacca yādṛkca yadvikāri yataśca yat |

स च यो यत्प्रभावश्च तत्समासेन मे शृणु ॥ ४ ॥

sa ca yo yatprabhāvaśca tatsamāsena me śṛṇu || 4||

ऋषिभिर्बहुधा गीतं छन्दोभिर्विविधैः पृथक् ।

ṛṣibhirbahudhā gītaṁ chandobhirvividhaiḥ pṛthak |

ब्रह्मसूत्रपदैश्चैव हेतुमद्भिर्विनिश्चितैः ॥ ५ ॥

brahmasūtrapadaiścaiva hetumadbhirviniścitaiḥ || 5||

महाभूतान्यहंकारो बुद्धिरव्यक्तमेव च ।

mahābhūtānyahaṅkāro buddhiravyaktameva ca |

इन्द्रियाणि दशैकं च पंच चेन्द्रियगोचराः ॥ ६ ॥

indriyāṇi daśaikaṁ ca pañca cendriyagocarāḥ || 6||

इच्छा द्वेषः सुखं दुःखं संघातश्चेतना धृतिः ।

icchā dveṣaḥ sukhaṁ duḥkhaṁ saṅghātaścetanā dhṛtiḥ |

एतत्क्शेत्रं समासेन सविकारमुदाहृतम् ॥ ७ ॥

etatkśetraṁ samāsena savikāramudāhṛtam || 7||

अमानित्वमदम्भित्वमहिंसा क्शान्तिरार्जवम् ।

amānitvamadambhitvamahiṁsā kśāntirārjavam |

आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः ॥ ८ ॥

ācāryopāsanaṁ śaucaṁ sthairyamātmavinigrahaḥ || 8||

इन्द्रियार्थेषु वैराग्यमनहंकार एव च ।

indriyārtheṣu vairāgyamanahaṅkāra eva ca |

जन्ममृत्युजराव्याधिदुःखदोषानुदर्शनम् ॥ ९ ॥

janmamṛtyujarāvyādhiduḥkhadoṣānudarśanam || 9||

असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु ।

asaktiranabhiṣvaṅgaḥ putradāragṛhādiṣu |

नित्यं च समचित्तत्वमिष्टानिष्टोपपत्तिषु ॥ १० ॥

nityaṁ ca samacittatvamiṣṭāniṣṭopapattiṣu || 10||

मयि चानन्ययोगेन भक्तिरव्यभिचारिणी ।

mayi cānanyayogena bhaktiravyabhicāriṇī ।

विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि ॥ ११ ॥

viviktadeśasevitvamaratirjanasaṁsadi ।। 11।।

अध्यात्मज्ञाननित्यत्वं तत्त्वज्ञानार्थदर्शनम् ।

adhyātmajñānanityatvaṁ tattvajñānārthadarśanam ।

एतज्ज्ञानमिति प्रोक्तमज्ञानं यदतोऽन्यथा ॥ १२ ॥

etajjñānamiti proktamajñānaṁ yadato'nyathā ।। 12।।

ज्ञेयं यत्तत्प्रवक्ष्यामि यज्ज्ञात्वाऽमृतमश्नुते ।

jñeyaṁ yattatpravakśyāmi yajjñātvā'mṛtamaśnute ।

अनादिमत्परं ब्रह्म न सत्तन्नासदुच्यते ॥ १३ ॥

anādimatparaṁ brahma na sattannāsaducyate ।। 13।।

सर्वतः पाणिपादं तत्सर्वतोऽक्षिशिरोमुखम् ।

sarvataḥ pāṇipādaṁ tatsarvato'kśiśiromukham ।

सर्वतः श्रुतिमल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ १४ ॥

sarvataḥ śrutimalloke sarvamāvṛtya tiṣṭhati ।। 14।।

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।

sarvendriyaguṇābhāsaṁ sarvendriyavivarjitam ।

असक्तं सर्वभृच्चैव निर्गुणं गुणभोक्तृ च ॥ १५ ॥

asaktaṁ sarvabhṛccaiva nirguṇaṁ guṇabhoktṛ ca ।। 15।।

बहिरन्तश्च भूतानामचरं चरमेव च ।

bahirantaśca bhūtānāmacaraṁ carameva ca ।

सूक्श्मत्वात्तदविज्ञेयं दूरस्थं चान्तिके च तत्॥ १६ ॥

sūkśmatvāttadavijñeyaṁ dūrasthaṁ cāntike ca tat || 16||

अविभक्तं च भूतेषु विभक्तमिव च स्थितम्।

avibhaktaṁ ca bhūteṣu vibhaktamiva ca sthitam |

भूतभर्तृ च तज्ज्ञेयं ग्रसिष्णु प्रभविष्णु च ॥ १७ ॥

bhūtabhartṛ ca tajjñeyaṁ grasiṣṇu prabhaviṣṇu ca || 17||

ज्योतिषामपि तज्ज्योतिस्तमसः परमुच्यते ।

jyotiṣāmapi tajjyotistamasaḥ paramucyate |

ज्ञानं ज्ञेयं ज्ञानगम्यं हृदि सर्वस्य विष्ठितम्॥ १८ ॥

jñānaṁ jñeyaṁ jñānagamyaṁ hṛdi sarvasya viṣṭhitam || 18||

इति क्शेत्रं तथा ज्ञानं ज्ञेयं चोक्तं सनासतः ।

iti kśetraṁ tathā jñānaṁ jñeyaṁ coktaṁ sanāsataḥ |

मद्भक्त एतद्विज्ञाय मद्भावायोपपद्यते ॥ १९ ॥

madbhakta etadvijñāya madbhāvāyopapadyate || 19||

प्रकृतिं पुरुषं चैव विद्यनादि उभावपि ।

prakṛtiṁ puruṣaṁ caiva vidyanādi ubhāvapi |

विकारांश्च गुणांश्चैव विद्धि प्रकृतिसंभवान्॥ २० ॥

vikārāṁśca guṇāṁścaiva viddhi prakṛtisambhavān || 20||

कार्यकारणकर्तृत्वे हेतुः प्रकृतिरुच्यते ।

kāryakāraṇakartṛtve hetuḥ prakṛtirucyate |

पुरुषः सुखदुःखानां भोक्तृत्वे हेतुरुच्यते ॥ २१ ॥

puruṣaḥ sukhaduḥkhānāṁ bhoktṛtve heturucyate || 21||

पुरुषः प्रकृतिस्थो हि भुङ्क्ते प्रकृतिजान्गुणान् ।

puruṣaḥ prakṛtistho hi bhuṅkte prakṛtijānguṇān ।

कारणं गुणसङ्गोऽस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ २२ ॥

kāraṇaṁ guṇasaṅgo'sya sadasadyonijanmasu ।। 22।।

उपद्रष्टानुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः ।

upadraṣṭānumantā ca bhartā bhoktā maheśvaraḥ ।

परमात्मेति चाप्युक्तो देहेऽस्मिन्पुरुषः परः ॥ २३ ॥

paramātmeti cāpyukto dehe'sminpuruṣaḥ paraḥ ।। 23।।

य एवं वेत्ति पुरुषं प्रकृतिं च गुणैः सह ।

ya evaṁ vetti puruṣaṁ prakṛtiṁ ca guṇaiḥ saha ।

सर्वथा वर्तमानोऽपि न स भूयोऽभिजायते ॥ २४ ॥

sarvathā vartamāno'pi na sa bhūyo'bhijāyate ।। 24।।

ध्यानेनात्मनि पश्यन्ति केचिदात्मानमात्मना ।

dhyānenātmani paśyanti kecidātmānamātmanā ।

अन्ये साङ्ख्येन योगेन कर्मयोगेन चापरे ॥ २५ ॥

anye sāṅkhyena yogena karmayogena cāpare ।। 25।।

अन्ये त्वेवमजानन्तः श्रुत्वान्येभ्य उपासते ।

anye tvevamajānantaḥ śrutvānyebhya upāsate ।

तेऽपि चातितरन्त्येव मृत्युं श्रुतिपरायणाः ॥ २६ ॥

te'pi cātitarantyeva mṛtyuṁ śrutiparāyaṇāḥ ।। 26।।

यावत्संजायते किंचित्सत्त्वं स्थावरजङ्गमम् ।

yāvatsañjāyate kiñcitsattvaṁ sthāvarajaṅgamam ।

क्शेत्रक्शेत्रज्ञसंयोगात्तद्विद्धि भरतर्षभ ॥ २७ ॥

kśetrakśetrajñasaṁyogāttadviddhi bharatarṣabha || 27||

समं सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्तं परमेश्वरम्

samaṁ sarveṣu bhūteṣu tiṣṭhantaṁ parameśvaram

विनश्यत्स्वविनश्यन्तं यः पश्यति स पश्यति ॥ २८ ॥

vinaśyatsvavinaśyantaṁ yaḥ paśyati sa paśyati || 28||

समं पश्यन्हि सर्वत्र समवस्थितमीश्वरम् ।

samaṁ paśyanhi sarvatra samavasthitamīśvaram |

न हिनस्त्यात्मनात्मानं ततो याति परां गतिम् ॥ २९ ॥

na hinastyātmanātmānaṁ tato yāti parāṁ gatim || 29||

प्रकृत्यैव च कर्माणि क्रियमाणानि सर्वशः ।

prakṛtyaiva ca karmāṇi kriyamāṇāni sarvaśaḥ |

यः पश्यति तथात्मानमकर्तारं स पश्यति ॥ ३० ॥

yaḥ paśyati tathātmānamakartāraṁ sa paśyati || 30||

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति ।

yadā bhūtapṛthagbhāvamekasthamanupaśyati |

तत एव च विस्तारं ब्रह्म संपद्यते तदा ॥ ३१ ॥

tata eva ca vistāraṁ brahma sampadyate tadā || 31||

अनादित्वान्निर्गुणत्वात्परमात्मायमव्ययः ।

anāditvānnirguṇatvātparamātmāyamavyayaḥ |

शरीरस्थोऽपि कौन्तेय न करोति न लिप्यते ॥ ३२ ॥

śarīrastho'pi kaunteya na karoti na lipyate || 32||

यथा सर्वगतं सौक्श्म्यादाकाशं नोपलिप्यते ।

yathā sarvagataṁ saukśmyādākāśaṁ nopalipyate ।

सर्वत्रावस्थितो देहे तथात्मा नोपलिप्यते ॥ ३३ ॥

sarvatrāvasthito dehe tathātmā nopalipyate ।। 33।।

यथा प्रकाशयत्येकः कृत्स्नं लोकमिमं रविः ।

yathā prakāśayatyekaḥ kṛtsnaṁ lokamimaṁ raviḥ ।

क्शेत्रं क्शेत्री तथा कृत्स्नं प्रकाशयति भारत ॥ ३४ ॥

kśetraṁ kśetrī tathā kṛtsnaṁ prakāśayati bhārata ।। 34।।

क्शेत्रक्शेत्रज्ञयोरेवमन्तरं ज्ञानचक्शुषा ।

kśetrakśetrajñayorevamantaraṁ jñānacakśuṣā ।

भूतप्रकृतिमोक्शं च ये विदुर्यान्ति ते परम् ॥ ३५ ॥

bhūtaprakṛtimokśaṁ ca ye viduryānti te param ।। 35।।

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

क्शेत्रक्शेत्रज्ञविभागयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

kśetrakśetrajñavibhāgayogo nāma trayodaśo'dhyāyaḥ ।। 13।।

।०इन् ।०इन्

।0in ।0in

अथ चतुर्दशोऽध्यायः । गुणत्रयविभागयोगः

atha caturdaśo'dhyāyaḥ। (guṇatrayavibhāgayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

परं भूयः प्रवक्ष्यामि ज्ञानानां ज्ञानमुत्तमम् ।

paraṁ bhūyaḥ pravakśyāmi jñānānāṁ jñānamuttamam ।

यज्ज्ञात्वा मुनयः सर्वे परां सिद्धिमितो गताः ॥ १ ॥

yajjñātvā munayaḥ sarve parāṁ siddhimito gatāḥ ।। 1।।

इदं ज्ञानमुपाश्रित्य मम साधर्म्यमागताः ।

idaṁ jñānamupāśritya mama sādharmyamāgatāḥ ।

सर्गेऽपि नोपजायन्ते प्रलये न व्यथन्ति च ॥ २ ॥

sarge'pi nopajāyante pralaye na vyathanti ca ।। 2।।

मम योनिर्महद् ब्रह्म तस्मिन्गर्भं दधाम्यहम् ।

mama yonirmahad brahma tasmingarbhaṁ dadhāmyaham ।

संभवः सर्वभूतानां ततो भवति भारत ॥ ३ ॥

sambhavaḥ sarvabhūtānāṁ tato bhavati bhārata ।। 3।।

सर्वयोनिषु कौन्तेय मूर्तयः संभवन्ति याः ।

sarvayoniṣu kaunteya mūrtayaḥ sambhavanti yāḥ ।

तासां ब्रह्म महद्योनिरहं बीजप्रदः पिता ॥ ४ ॥

tāsāṁ brahma mahadyoniraham̐ bījapradaḥ pitā ।। 4।।

सत्त्वं रजस्तम इति गुणाः प्रकृतिसम्भवाः ।

sattvaṁ rajastama iti guṇāḥ prakṛtisambhavāḥ ।

निबध्नन्ति महाबाहो देहे देहिनमव्ययम् ॥ ५ ॥

nibadhnanti mahābāho dehe dehinamavyayam ।। 5।।

तत्र सत्त्वं निर्मलत्वात्प्रकाशकमनामयम् ।

tatra sattvaṁ nirmalatvātprakāśakamanāmayam |

सुखसङ्गेन बध्नाति ज्ञानसङ्गेन चानघ ॥ ६ ॥

sukhasaṅgena badhnāti jñānasaṅgena cānagha || 6||

रजो रागात्मकं विद्धि तृष्णासङ्गसमुद्भवम् ।

rajo rāgātmakaṁ viddhi tr̥ṣṇāsaṅgasamudbhavam |

तन्निबध्नाति कौन्तेय कर्मसङ्गेन देहिनम् ॥ ७ ॥

tannibadhnāti kaunteya karmasaṅgena dehinam || 7||

तमस्त्वज्ञानजं विद्धि मोहनं सर्वदेहिनाम् ।

tamastvajñānajaṁ viddhi mohanaṁ sarvadehinām |

प्रमादालस्यनिद्राभिस्तन्निबध्नाति भारत ॥ ८ ॥

pramādālasyanidrābhistannibadhnāti bhārata || 8||

सत्त्वं सुखे संजयति रजः कर्मणि भारत ।

sattvaṁ sukhe sañjayati rajaḥ karmaṇi bhārata |

ज्ञानमावृत्य तु तमः प्रमादे संजयत्युत ॥ ९ ॥

jñānamāvr̥tya tu tamaḥ pramāde sañjayatyuta || 9||

रजस्तमश्चाभिभूय सत्त्वं भवति भारत ।

rajastamaścābhibhūya sattvaṁ bhavati bhārata |

रजः सत्त्वं तमश्चैव तमः सत्त्वं रजस्तथा ॥ १० ॥

rajaḥ sattvaṁ tamaścaiva tamaḥ sattvaṁ rajastathā || 10||

सर्वद्वारेषु देहेऽस्मिन्प्रकाश उपजायते ।

sarvadvāreṣu dehe'sminprakāśa upajāyate |

ज्ञानं यदा तदा विद्याद्विवृद्धं सत्त्वमित्युत ॥ ११ ॥

jñānaṁ yadā tadā vidyādvivṛddhaṁ sattvamityuta || 11||

लोभः प्रवृत्तिरारम्भः कर्मणामशमः स्पृहा ।

lobhaḥ pravṛttirārambhaḥ karmaṇāmaśamaḥ spṛhā |

रजस्येतानि जायन्ते विवृद्धे भरतर्षभ ॥ १२ ॥

rajasyetāni jāyante vivṛddhe bharatarṣabha || 12||

अप्रकाशोऽप्रवृत्तिश्च प्रमादो मोह एव च ।

aprakāśo'pravṛttiśca pramādo moha eva ca |

तमस्येतानि जायन्ते विवृद्धे कुरुनन्दन ॥ १३ ॥

tamasyetāni jāyante vivṛddhe kurunandana || 13||

यदा सत्त्वे प्रवृद्धे तु प्रलयं याति देहभृत् ।

yadā sattve pravṛddhe tu pralayaṁ yāti dehabhṛt |

तदोत्तमविदां लोकानमलान्प्रतिपद्यते ॥ १४ ॥

tadottamavidāṁ lokānamalānpratipadyate || 14||

रजसि प्रलयं गत्वा कर्मसङ्गिषु जायते ।

rajasi pralayaṁ gatvā karmasaṅgiṣu jāyate |

तथा प्रलीनस्तमसि मूढयोनिषु जायते ॥ १५ ॥

tathā pralīnastamasi mūḍhayoniṣu jāyate || 15||

कर्मणः सुकृतस्याहुः सात्त्विकं निर्मलं फलम् ।

karmaṇaḥ sukṛtasyāhuḥ sāttvikaṁ nirmalaṁ phalam |

रजसस्तु फलं दुःखमज्ञानं तमसः फलम् ॥ १६ ॥

rajasastu phalaṁ duḥkhamajñānaṁ tamasaḥ phalam || 16||

सत्त्वात्संजायते ज्ञानं रजसो लोभ एव च ।

sattvātsañjāyate jñānaṁ rajaso lobha eva ca |

प्रमादमोहौ तमसो भवतोऽज्ञानमेव च ॥ १७ ॥

pramādamohau tamaso bhavato'jñānameva ca || 17||

ऊर्ध्वं गच्छन्ति सत्त्वस्था मध्ये तिष्ठन्ति राजसाः ।

ūrdhva|ṁ gacchanti sattvasthā madhye tiṣṭhanti rājasāḥ |

जघन्यगुणवृत्तिस्था अधो गच्छन्ति तामसाः ॥ १८ ॥

jaghanyaguṇavṛttisthā adho gacchanti tāmasāḥ || 18||

नान्यं गुणेभ्यः कर्तारं यदा द्रष्टानुपश्यति ।

nānyaṁ guṇebhyaḥ kartāraṁ yadā draṣṭānupaśyati |

गुणेभ्यश्च परं वेत्ति मद्भावं सोऽधिगच्छति ॥ १९ ॥

guṇebhyaśca paraṁ vetti madbhāvaṁ so'dhigacchati || 19||

गुणानेतानतीत्य त्रीन्देही देहसमुद्भवान् ।

guṇānetānatītya trīndehī dehasamudbhavān |

जन्ममृत्युजरादुःखैर्विमुक्तोऽमृतमश्नुते ॥ २० ॥

janmamṛtyujarāduḥkhairvimukto'mṛtamaśnute || 20||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

कैर्लिङ्गैस्त्रीन्गुणानेतानतीतो भवति प्रभो ।

kairliṅgaistrīnguṇānetānatīto bhavati prabho |

किमाचारः कथं चैतांस्त्रीन्गुणानतिवर्तते ॥ २१ ॥

kimācāraḥ kathaṁ caitāṁstrīnguṇānativartate || 21||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

प्रकाशं च प्रवृत्तिं च मोहमेव च पाण्डव ।

prakāśaṁ ca pravṛttiṁ ca mohameva ca pāṇḍava ।

त द्वेष्टि संप्रवृत्तानि न निवृत्तानि काङ्क्शति ॥ २२ ॥

ta dveṣṭi sampravṛttāni na nivṛttāni kāṅkśati ।। 22।।

उदासीनवदासीनो गुणैर्यो न विचाल्यते ।

udāsīnavadāsīno guṇairyo na vicālyate ।

गुणा वर्तन्त इत्येव योऽवतिष्ठति नेङ्गते ॥ २३ ॥

guṇā vartanta ityeva yo'vatiṣṭhati neṅgate ।। 23।।

समदुःखसुखः स्वस्थः समलोष्टाश्मकांचनः ।

samaduḥkhasukhaḥ svasthaḥ samaloṣṭāśmakāñcanaḥ ।

तुल्यप्रियाप्रियो धीरस्तुल्यनिन्दात्मसंस्तुतिः ॥ २४ ॥

tulyapriyāpriyo dhīrastulyanindātmasaṁstutiḥ ।। 24।।

मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्शयोः ।

mānāpamānayostulyastulyo mitrāripakśayoḥ ।

सर्वारम्भपरित्यागी गुणातीतः स उच्यते ॥ २५ ॥

sarvārambhaparityāgī guṇātītaḥ sa ucyate ।। 25।।

मां च योऽव्यभिचारेण भक्तियोगेन सेवते ।

māṁ ca yo'vyabhicāreṇa bhaktiyogena sevate ।

स गुणान्समतीत्यैतान्ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ २६ ॥

sa guṇānsamatītyaitānbrahmabhūyāya kalpate ।। 26।।

ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च ।

brahmaṇo hi pratiṣṭhāhamamṛtasyāvyayasya ca ।

शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च ॥ २७ ॥

śāśvatasya ca dharmasya sukhasyaikāntikasya ca ।। 27।।

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

गुणत्रयविभागयोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

guṇatrayavibhāgayogo nāma caturdaśo'dhyāyaḥ ।। 14।।

।०इन ।०इन

।0in ।0in

अथ पंचदशोऽध्यायः । पुरुषोत्तमयोगः

atha pañcadaśo'dhyāyaḥ। (puruṣottamayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca ।

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

ūrdhvamūlamadhaḥśākhamaśvatthaṁ prāhuravyayam ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

chandāṁsi yasya parṇāni yastaṁ veda sa vedavit ।। 1।।

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा

adhaścordhva।ṁ prasṛtāstasya śākhā

गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।

guṇapravṛddhā viṣayapravālāḥ |

अधश्च मूलान्यनुसंततानि

adhaśca mūlānyanusantatāni

कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

karmānubandhīni manuṣyaloke || 2||

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते

na rūpamasyeha tathopalabhyate

नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।

nānto na cādirna ca sampratiṣṭhā |

अश्वत्थमेनं सुविरूढमूलं

aśvatthamenaṁ suvirūḍhamūlaṁ

असङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

asaṅgaśastreṇa dṛḍhena chittvā || 3||

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं

tataḥ padaṁ tatparimārgitavyaṁ

यस्मिन्गता न निवर्तन्ति भूयः ।

yasmingatā na nivartanti bhūyaḥ |

तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये ।

tameva cādyaṁ puruṣaṁ prapadye |

यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

yataḥ pravṛttiḥ prasṛtā purāṇī || 4||

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा

nirmānamohā jitasaṅgadoṣā

अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।

adhyātmanityā vinivṛttakāmāḥ ।

द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैः

dvandvairvimuktāḥ sukhaduḥkhasañjñaiḥ

गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

gacchantyamūḍhāḥ padamavyayaṁ tat ।। 5।।

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पावकः ।

na tadbhāsayate sūryo na śaśāṅko na pāvakaḥ ।

यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

yadgatvā na nivartante taddhāma paramaṁ mama ।। 6।।

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।

mamaivāṁśo jīvaloke jīvabhūtaḥ sanātanaḥ ।

मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

manaḥṣaṣṭhānīndriyāṇi prakṛtisthāni karṣati ।। 7।।

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।

śarīraṁ yadavāpnoti yaccāpyutkrāmatīśvaraḥ ।

गृहित्वैतानि संयाति वायुर्गंधानिवाशयात् ॥ ८ ॥

gṛhitvaitāni saṁyāti vāyurgandhānivāśayāt ।। 8।।

श्रोत्रं चक्शुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।

śrotraṁ cakśuḥ sparśanaṁ ca rasanaṁ ghrāṇameva ca ।

अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

adhiṣṭhāya manaścāyaṁ viṣayānupasevate ।। 9।।

उत्क्रामन्तं स्थितं वाऽपि भुंजानं वा गुणान्वितम् ।

utkrāmantaṁ sthitaṁ vā'pi bhuñjānaṁ vā guṇānvitam ।

विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

vimūḍhā nānupaśyanti paśyanti jñānacakśuṣaḥ ।। 10।।

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितम् ।

yatanto yoginaścainaṁ paśyantyātmanyavasthitam ।

यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यंत्यचेतसः ॥ ११ ॥

yatanto'pyakṛtātmāno nainaṁ paśyantyacetasaḥ ।। 11।।

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।

yadādityagataṁ tejo jagadbhāsayate'khilam ।

यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

yaccandramasi yaccāgnau tattejo viddhi māmakam ।। 12।।

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।

gāmāviśya ca bhūtāni dhārayāmyahamojasā ।

पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

puṣṇāmi cauṣadhīḥ sarvāḥ somo bhūtvā rasātmakaḥ ।। 13।।

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।

ahaṁ vaiśvānaro bhūtvā prāṇināṁ dehamāśritaḥ ।

प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

prāṇāpānasamāyuktaḥ pacāmyannaṁ caturvidham ।। 14।।

सर्वस्य चाहं हृदि सन्निविष्टो

sarvasya cāhaṁ hṛdi sanniviṣṭo

मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनंच ।

mattaḥ smṛtirjñānamapohanañca |

वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो

vedaiśca sarvairahameva vedyo

वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ॥ १५ ॥

vedāntakṛdvedavideva cāham || 15||

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्शरश्चाक्शर एव च ।

dvāvimau puruṣau loke kśaraścākśara eva ca |

क्शरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्शर उच्यते ॥ १६ ॥

kśaraḥ sarvāṇi bhūtāni kūṭastho'kśara ucyate || 16||

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युधाहृतः ।

uttamaḥ puruṣastvanyaḥ paramātmetyudhāhṛtaḥ |

यो लोकत्रयमाविश्य बिभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

yo lokatrayamāviśya bibhartya|vyaya īśvaraḥ || 17||

यस्मात्क्शरमतीतोऽहमक्शरादपि चोत्तमः ।

yasmātkśaramatīto'hamakśarādapi cottamaḥ |

अतोऽस्मि लोके वेदेच प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

ato'smi loke vedeca prathitaḥ puruṣottamaḥ || 18||

यो मामेवमसंमूढो जानातिपुरुषोत्तमम् ।

yo māmevamasammūḍho jānātipuruṣottamam |

स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

sa sarvavidbhajati māṁ sarvabhāvena bhārata || 19||

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनघ ।

iti guhyatamaṁ śāstramidamuktaṁ mayā'nagha |

एतत्बुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात्कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

etatbuddhvā buddhimānsyātkṛtakṛtyaśca bhārata || 20||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुन संवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjuna saṁvāde

पुरुषोत्तमयोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

puruṣottamayogo nāma pañcadaśo'dhyāyaḥ || 15||

।०इन् ।०इन्

|0in |0in

अथ षोडशोऽध्यायः । दैवासुरसंपद्विभागयोगः

atha ṣoḍaśo'dhyāyaḥ| (daivāsurasampadvibhāgayogaḥ)

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

अभयं सत्त्वसंशुद्धिर्ज्ञानयोगव्यवस्थितिः ।

abhayaṁ sattvasaṁśuddhirjñānayogavyavasthitiḥ |

दानं दमश्च यज्ञश्च स्वाध्यायस्तप आर्जवम् ॥ १ ॥

dānaṁ damaśca yajñaśca svādhyāyastapa ārjavam || 1||

अहिंसा सत्यमक्रोधस्त्यागः शान्तिरपैशुनम् ।

ahiṁsā satyamakrodhastyāgaḥ śāntirapaiśunam |

दया भूतेष्वलोलुप्त्वं मार्दवं ह्रीरचापलम् ॥ २ ॥

dayā bhūteṣvaloluptvaṁ mārdavaṁ hrīracāpalam || 2||

तेजः क्शमा धृतिः शौचमद्रोहो नातिमानिता ।

tejaḥ kśamā dhṛtiḥ śaucamadroho nātimānitā |

भवन्ति संपदं दैवीमभिजातस्य भारत ॥ ३ ॥

bhavanti sampadaṁ daivīmabhijātasya bhārata || 3||

दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च ।

dambho darpo'bhimānaśca krodhaḥ pāruṣyameva ca |

अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम् ॥ ४ ॥

ajñānaṁ cābhijātasya pārtha sampadamāsurīm || 4||

दैवी संपद्विमोक्शाय निबन्धायासुरी मता ।

daivī sampadvimokśāya nibandhāyāsurī matā |

मा शुचः संपदं दैवीमभिजातोऽसि पाण्डव ॥ ५ ॥

mā śucaḥ sampadaṁ daivīmabhijāto'si pāṇḍava || 5||

द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन्दैव आसुर एव च ।

dvau bhūtasargau loke'smindaiva āsura eva ca |

दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु ॥ ६ ॥

daivo vistaraśaḥ prokta āsuraṁ pārtha me śṛṇu || 6||

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः ।

pravṛttiṁ ca nivṛttiṁ ca janā na vidurāsurāḥ |

न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते ॥ ७ ॥

na śaucaṁ nāpi cācāro na satyaṁ teṣu vidyate || 7||

असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम् ।

asatyamapratiṣṭhaṁ te jagadāhuranīśvaram ।

अपरस्परसंभूतं किमन्यत्कामहैतुकम् ॥ ८ ॥

aparasparasambhūtaṁ kimanyatkāmahaitukam ।। 8।।

एतां दृष्टिमवष्टभ्य नष्टात्मानोऽल्पबुद्धयः ।

etāṁ dṛṣṭimavaṣṭabhya naṣṭātmāno'lpabuddhayaḥ ।

प्रभवन्त्युग्रकर्माणः क्षयाय जगतोऽहिताः ॥ ९ ॥

prabhavantyugrakarmāṇaḥ kśayāya jagato'hitāḥ ।। 9।।

काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदान्विताः ।

kāmamāśritya duṣpūraṁ dambhamānamadānvitāḥ ।

मोहाद्गृहीत्वासद्ग्राहान्प्रवर्तन्तेऽशुचिव्रताः ॥ १० ॥

mohādgṛhītvāsadgrāhānpravartante'śucivratāḥ ।। 10।।

चिन्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः ।

cintāmaparimeyāṁ ca pralayāntāmupāśritāḥ ।

कामोपभोगपरमा एतावदिति निश्चिताः ॥ ११ ॥

kāmopabhogaparamā etāvaditi niścitāḥ ।। 11।।

आशापाशशतैर्बद्धाः कामक्रोधपरायणाः ।

āśāpāśaśatairbaddhāḥ kāmakrodhaparāyaṇāḥ ।

ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसंचयान् ॥ १२ ॥

īhante kāmabhogārthamanyāyenārthasañcayān ।। 12।।

इदमद्य मया लब्धमिमं प्राप्स्ये मनोरथम् ।

idamadya mayā labdhamimaṁ prāpsye manoratham ।

इदमस्तीदमपि मे भविष्यति पुनर्धनम् ॥ १३ ॥

idamastīdamapi me bhaviṣyati punardhanam || 13||

असौ मया हतः शत्रुर्हनिष्ये चापरानपि ।

asau mayā hataḥ śatrurhaniṣye cāparānapi |

ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान्सुखी ॥ १४ ॥

īśvaro'hamahaṁ bhogī siddho'haṁ balavānsukhī || 14||

आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योस्ति सदृशो मया ।

āḍhyo'bhijanavānasmi ko'nyosti sadṛśo mayā |

यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः ॥ १५ ॥

yakśye dāsyāmi modiṣya ityajñānavimohitāḥ || 15||

अनेकचित्तविभ्रान्ता मोहजालसमावृताः ।

anekacittavibhrāntā mohajālasamāvṛtāḥ |

प्रसक्ताः कामभोगेषु पतन्ति नरकेऽशुचौ ॥ १६ ॥

prasaktāḥ kāmabhogeṣu patanti narake'śucau || 16||

आत्मसंभाविताः स्तब्धा धनमानमदान्विताः ।

ātmasambhāvitāḥ stabdhā dhanamānamadānvitāḥ |

यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम् ॥ १७ ॥

yajante nāmayajñaiste dambhenāvidhipūrvakam || 17||

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः ।

ahaṅkāraṁ balaṁ darpaṁ kāmaṁ krodhaṁ ca saṁśritāḥ |

मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः ॥ १८ ॥

māmātmaparadeheṣu pradviṣanto'bhyasūyakāḥ || 18||

तानहं द्विषतः क्रुरान्संसारेषु नराधमान् ।

tānahaṁ dviṣataḥ krurānsaṁsāreṣu narādhamān ।

क्शिपाम्यजस्त्रमशुभानासुरीष्वेव योनिषु ॥ १९ ॥

kśipāmyajasramaśubhānāsurīṣveva yoniṣu ।। 19।।

आसुरीं योनिमापन्ना मूढा जन्मनिजन्मनि ।

āsurīṁ yonimāpannā mūḍhā janmanijanmani ।

मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो यान्त्यधमां गतिम् ॥ २० ॥

māmaprāpyaiva kaunteya tato yāntyadhamāṁ gatim ।। 20।।

त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं नाशनमात्मनः ।

trividhaṁ narakasyedaṁ dvāraṁ nāśanamātmanaḥ ।

कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत्त्रयं त्यजेत् ॥ २१ ॥

kāmaḥ krodhastathā lobhastasmādetattrayaṁ tyajet ।। 21।।

एतैर्विमुक्तः कौन्तेय तमोद्वारैस्त्रिभिर्नरः ।

etairvimuktaḥ kaunteya tamodvāraistribhirnaraḥ ।

आचरत्यात्मनः श्रेयस्ततो याति परां गतिम् ॥ २२ ॥

ācaratyātmanaḥ śreyastato yāti parāṁ gatim ।। 22।।

यः शास्त्रविधिमुत्सृज्य वर्तते कामकारतः ।

yaḥ śāstravidhimutsṛjya vartate kāmakārataḥ ।

न स सिद्धिमवाप्नोति न सुखं न परां गतिम् ॥ २३ ॥

na sa siddhimavāpnoti na sukhaṁ na parāṁ gatim ।। 23।।

तस्माच्छास्त्रं प्रमाणं ते कार्याकार्यव्यवस्थितौ ।

tasmācchāstraṁ pramāṇaṁ te kāryākāryavyavasthitau ।

ज्ञात्वा शास्त्रविधानोक्तं कर्म कर्तुमिहार्हसि ॥ २४ ॥

jñātvā śāstravidhānoktaṁ karma kartumihārhasi || 24||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

दैवासुरसंपद्विभागयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

daivāsurasampadvibhāgayogo nāma ṣoḍaśo'dhyāyaḥ || 16||

।०इन ।०इन

|0in |0in

अथ सप्तदशोऽध्यायः । श्रद्धात्रयविभागयोगः

atha saptadaśo'dhyāyaḥ| (śraddhātrayavibhāgayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

ये शास्त्रविधिमुत्सृज्य यजन्ते श्रद्धयान्विताः ।

ye śāstravidhimutsṛjya yajante śraddhayānvitāḥ |

तेषां निष्ठा तु का कृष्ण सत्त्वमाहो रजस्तमः ॥ १ ॥

teṣāṁ niṣṭhā tu kā kṛṣṇa sattvamāho rajastamaḥ || 1||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

त्रिविधा भवति श्रद्धा देहिनां सा स्वभावजा ।

trividhā bhavati śraddhā dehināṁ sā svabhāvajā ।

सात्त्विकी राजसी चैव तामसी चेति तां शृणु ॥ २ ॥

sāttvikī rājasī caiva tāmasī ceti tāṁ śṛṇu ।। 2।।

सत्त्वानुरूपा सर्वस्य श्रद्धा भवति भारत ।

sattvānurūpā sarvasya śraddhā bhavati bhārata ।

श्रद्धामयोऽयं पुरुषो यो यच्छ्रद्धः स एव सः ॥ ३ ॥

śraddhāmayo'yaṁ puruṣo yo yacchraddhaḥ sa eva saḥ ।। 3।।

यजन्ते सात्त्विका देवान्यक्शरक्शांसि राजसाः ।

yajante sāttvikā devānyakśarakśāṁsi rājasāḥ ।

प्रेतान्भूतगणांश्चान्ये यजन्ते तामसा जनाः ॥ ४ ॥

pretānbhūtagaṇāṁścānye yajante tāmasā janāḥ ।। 4।।

अशास्त्रविहितं घोरं तप्यन्ते ये तपो जनाः ।

aśāstravihitaṁ ghoraṁ tapyante ye tapo janāḥ ।

दम्भाहंकारसंयुक्ताः कामरागबलान्विताः ॥ ५ ॥

dambhāhaṅkārasaṁyuktāḥ kāmarāgabalānvitāḥ ।। 5।।

कर्षयन्तः शरीरस्थं भूतग्राममचेतसः ।

karṣayantaḥ śarīrasthaṁ bhūtagrāmamacetasaḥ ।

मां चैवान्तःशरीरस्थं तान्विद्ध्यासुरनिश्चयान् ॥ ६ ॥

māṁ caivāntaḥśarīrasthaṁ tānviddhyāsuraniścayān ।। 6।।

आहारस्त्वपि सर्वस्य त्रिविधो भवति प्रियः ।

āhārastvapi sarvasya trividho bhavati priyaḥ ।

यज्ञस्तपस्तथा दानं तेषां भेदमिमं शृणु ॥ ७ ॥

yajñastapastathā dānaṁ teṣāṁ bhedamimaṁ śṛṇu ।। 7।।

आयुःसत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः ।

āyuḥsattvabalārogyasukhaprītivivardhanāḥ ।

रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः ॥ ८ ॥

rasyāḥ snigdhāḥ sthirā hṛdyā āhārāḥ sāttvikapriyāḥ ।। 8।।

कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः ।

kaṭvamlalavaṇātyuṣṇatīkśṇarūkśavidāhinaḥ ।

आहारा राजसस्येष्टा दुःखशोकामयप्रदाः ॥ ९ ॥

āhārā rājasasyeṣṭā duḥkhaśokāmayapradāḥ ।। 9।।

यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत् ।

yātayāmaṁ gatarasaṁ pūti paryuṣitaṁ ca yat ।

उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम् ॥ १० ॥

ucchiṣṭamapi cāmedhyaṁ bhojanaṁ tāmasapriyam ।। 10।।

अफलाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते ।

aphalāṅkśibhiryajño vidhidṛṣṭo ya ijyate ।

यष्टव्यमेवेति मनः समाधाय स सात्त्विकः ॥ ११ ॥

yaṣṭavyameveti manaḥ samādhāya sa sāttvikaḥ ।। 11।।

अभिसंधाय तु फलं दम्भार्थमपि चैव यत् ।

abhisandhāya tu phalaṁ dambhārthamapi caiva yat ।

इज्यते भरतश्रेष्ठ तं यज्ञं विद्धि राजसम् ॥ १२ ॥

ijyate bharataśreṣṭha taṁ yajñaṁ viddhi rājasam ।। 12।।

विधिहीनमसृष्टान्नं मन्त्रहीनमदक्षिणम् ।

vidhihīnamasṛṣṭānnaṁ mantrahīnamadakśiṇam ।

श्रद्धाविरहितं यज्ञं तामसं परिचक्शते ॥ १३ ॥

śraddhāvirahitaṁ yajñaṁ tāmasaṁ paricakśate || 13||

देवद्विजगुरुप्राज्ञपूजनं शौचमार्जवम् ।

devadvijaguruprājñapūjanaṁ śaucamārjavam |

ब्रह्मचर्यमहिंसा च शारीरं तप उच्यते ॥ १४ ॥

brahmacaryamahiṁsā ca śārīraṁ tapa ucyate || 14||

अनुद्वेगकरं वाक्यं सत्यं प्रियहितं च यत् ।

anudvegakaraṁ vākyaṁ satyaṁ priyahitaṁ ca yat |

स्वाध्यायाभ्यसनं चैव वाङ्मयं तप उच्यते ॥ १५ ॥

svādhyāyābhyasanaṁ caiva vāṅmayaṁ tapa ucyate || 15||

मनः प्रसादः सौम्यत्वं मौनमात्मविनिग्रहः ।

manaḥ prasādaḥ saumyatvaṁ maunamātmavinigrahaḥ |

भावसंशुद्धिरित्येतत्तपो मानसमुच्यते ॥ १६ ॥

bhāvasaṁśuddhirityetattapo mānasamucyate || 16||

श्रद्धया परया तप्तं तपस्तत्त्रिविधं नरैः ।

śraddhayā parayā taptaṁ tapastattrividhaṁ naraiḥ |

अफलाकाङ्क्शिभिर्युक्तैः सात्त्विकं परिचक्शते ॥ १७ ॥

aphalākāṅkśibhiryuktaiḥ sāttvikaṁ paricakśate || 17||

सत्कारमानपूजार्थं तपो दम्भेन चैव यत् ।

satkāramānapūjārthaṁ tapo dambhena caiva yat |

क्रियते तदिह प्रोक्तं राजसं चलमध्रुवम् ॥ १८ ॥

kriyate tadiha proktaṁ rājasaṁ calamadhruvam || 18||

मूढग्राहेणात्मनो यत्पीडया क्रियते तपः ।

mūḍhagrāheṇātmano yatpīḍayā kriyate tapaḥ ।

परस्योत्सादनार्थं वा तत्तामसमुदाहृतम् ॥ १९ ॥

parasyotsādanārthaṁ vā tattāmasamudāhṛtam ।। 19।।

दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।

dātavyamiti yaddānaṁ dīyate'nupakāriṇe ।

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ २० ॥

deśe kāle ca pātre ca taddānaṁ sāttvikaṁ smṛtam ।। 20।।

यत्तु प्रत्त्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ।

yattu prattyupakārārthaṁ phalamuddiśya vā punaḥ ।

दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥ २१ ॥

dīyate ca parikliṣṭaṁ taddānaṁ rājasaṁ smṛtam ।। 21।।

अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते ।

adeśakāle yaddānamapātrebhyaśca dīyate ।

असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

asatkṛtamavajñātaṁ tattāmasamudāhṛtam ।। 22।।

ॐतत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः ।

omtatsaditi nirdeśo brahmaṇastrividhaḥ smṛtaḥ ।

ब्राह्मणास्तेन वेदाश्च यज्ञाश्च विहिताः पुरा ॥ २३ ॥

brāhmaṇāstena vedāśca yajñāśca vihitāḥ purā ।। 23।।

तस्मादोमित्युदाहृत्य यज्ञदानतपःक्रियाः ।

tasmādomityudāhṛtya yajñadānatapaḥkriyāḥ ।

प्रवर्तन्ते विधानोक्ताः सततं ब्रह्मवादिनाम् ॥ २४ ॥

pravartante vidhānoktāḥ satataṁ brahmavādinām ||24||

तदित्यनभिसंधाय फलं यज्ञतपःक्रियाः ।

tadityanabhisandhāya phalaṁ yajñatapaḥkriyāḥ |

दानक्रियाश्च विविधाः क्रियन्ते मोक्षकाङ्क्षिभिः ॥ २५ ॥

dānakriyāśca vividhāḥ kriyante mokśakāṅkśibhiḥ ||25||

सद्भावे साधुभावे च सदित्येतत्प्रयुज्यते ।

sadbhāve sādhubhāve ca sadityetatprayujyate |

प्रशस्ते कर्मणि तथा सच्छब्दः पार्थ युज्यते ॥ २६ ॥

praśaste karmaṇi tathā sacchabdaḥ pārtha yujyate ||26||

यज्ञे तपसि दाने च स्थितिः सदिति चोच्यते ।

yajñe tapasi dāne ca sthitiḥ saditi cocyate |

कर्म चैव तदर्थीयं सदित्येवाभिधीयते ॥ २७ ॥

karma caiva tadarthīyaṁ sadityevābhidhīyate ||27||

अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ।

aśraddhayā hutaṁ dattaṁ tapastaptaṁ kṛtaṁ ca yat |

असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेप्य नो इह ॥ २८ ॥

asadityucyate pārtha na ca tatprepya no iha ||28||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

श्रद्धात्रयविभागयोगो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

śraddhātrayavibhāgayogo nāma saptadaśo'dhyāyaḥ || 17||

|0इन |0इन

|0in |0in

अथाष्टादशोऽध्यायः । मोक्शसंन्यासयोगः

athāṣṭādaśo'dhyāyaḥ| (mokśasannyāsayogaḥ)

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

संन्यासस्य महाबाहो तत्त्वमिच्छामि वेदितुम् ।

sannyāsasya mahābāho tattvamicchāmi veditum |

त्यागस्य च हृषीकेश पृथक्केशिनिषूदन ॥ १ ॥

tyāgasya ca hṛṣīkeśa pṛthakkeśiniṣūdana || 1||

श्रीभगवानुवाच ।

śrībhagavānuvāca |

काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः ।

kāmyānāṁ karmaṇāṁ nyāsaṁ sannyāsaṁ kavayo viduḥ |

सर्वकर्मफलत्यागं प्राहुस्त्यागं विचक्शणाः ॥ २ ॥

sarvakarmaphalatyāgaṁ prāhustyāgaṁ vicakśaṇāḥ || 2||

त्याज्यं दोषवदित्येके कर्म प्राहुर्मनीषिणः ।

tyājyaṁ doṣavadityeke karma prāhurmanīṣiṇaḥ |

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यमिति चापरे ॥ ३ ॥

yajñadānatapaḥkarma na tyājyamiti cāpare || 3||

निश्चयं शृणु मे तत्र त्यागे भरतसत्तम ।

niścayaṁ śṛṇu me tatra tyāge bharatasattama |

त्यागो हि पुरुषव्याघ्र त्रिविधः सम्प्रकीर्तितः ॥ ४ ॥

tyāgo hi puruṣavyāghra trividhaḥ samprakīrtitaḥ || 4||

यज्ञदानतपःकर्म न त्याज्यं कार्यमेव तत् ।

yajñadānatapaḥkarma na tyājyaṁ kāryameva tat |

यज्ञो दानं तपश्चैव पावनानि मनीषिणाम् ॥ ५ ॥

yajño dānaṁ tapaścaiva pāvanāni manīṣiṇām || 5||

एतान्यपि तु कर्माणि सङ्गं त्यक्त्वा फलानि च ।

etānyapi tu karmāṇi saṅgaṁ tyaktvā phalāni ca |

कर्तव्यानीति मे पार्थ निश्चितं मतमुत्तमम् ॥ ६ ॥

kartavyānīti me pārtha niścitaṁ matamuttamam || 6||

नियतस्य तु संन्यासः कर्मणो नोपपद्यते ।

niyatasya tu sannyāsaḥ karmaṇo nopapadyate |

मोहात्तस्य परित्यागस्तामसः परिकीर्तितः ॥ ७ ॥

mohāttasya parityāgastāmasaḥ parikīrtitaḥ || 7||

दुःखमित्येव यत्कर्म कायक्लेशभयात्त्यजेत् ।

duḥkhamityeva yatkarma kāyakleśabhayāttyajet |

स कृत्वा राजसं त्यागं नैव त्यागफलं लभेत् ॥ ८ ॥

sa kṛtvā rājasaṁ tyāgaṁ naiva tyāgaphalaṁ labhet || 8||

कार्यमित्येव यत्कर्म नियतं क्रियतेऽर्जुन ।

kāryamityeva yatkarma niyataṁ kriyate'rjuna |

सङ्गं त्यक्त्वा फलं चैव स त्यागः सात्त्विको मतः ॥ ९ ॥

saṅgaṁ tyaktvā phalaṁ caiva sa tyāgaḥ sāttviko mataḥ || 9||

न द्वेष्ट्यकुशलं कर्म कुशले नानुषज्जते ।

na dveṣṭyakuśalaṁ karma kuśale nānuṣajjate |

त्यागी सत्त्वसमाविष्टो मेधावी छिन्नसंशयः ॥ १० ॥

tyāgī sattvasamāviṣṭo medhāvī chinnasaṁśayaḥ || 10||

न हि देहभृता शक्यं त्यक्तुं कर्माण्यशेषतः ।

na hi dehabhṛtā śakyaṁ tyaktuṁ karmāṇyaśeṣataḥ |

यस्तु कर्मफलत्यागी स त्यागीत्यभिधीयते ॥ ११ ॥

yastu karmaphalatyāgī sa tyāgītyabhidhīyate || 11||

अनिष्टमिष्टं मिश्रं च त्रिविधं कर्मणः फलम् ।

aniṣṭamiṣṭaṁ miśraṁ ca trividhaṁ karmaṇaḥ phalam |

भवत्यत्यागिनां प्रेत्य न तु संन्यासिनां क्वचित् ॥ १२ ॥

bhavatyatyāginām pretya na tu sannyāsinām kvacit || 12||

पंचैतानि महाबाहो कारणानि निबोध मे ।

pañcaitāni mahābāho kāraṇāni nibodha me |

साङ्ख्ये कृतान्ते प्रोक्तानि सिद्धये सर्वकर्मणाम् ॥ १३ ॥

sāṅkhye kṛtānte proktāni siddhaye sarvakarmaṇām || 13||

अधिष्ठानं तथा कर्ता करणं च पृथग्विधम् ।

adhiṣṭhānaṁ tathā kartā karaṇaṁ ca pṛthagvidham |

विविधाश्च पृथक्चेष्टा दैवं चैवात्र पंचमम् ॥ १४ ॥

vividhāśca pṛthakceṣṭā daivaṁ caivātra pañcamam || 14||

शरीरवाङ्मनोभिर्यत्कर्म प्रारभते नरः ।

śarīravāṅmanobhiryatkarma prārabhate naraḥ |

न्याय्यं वा विपरीतं वा पंचैते तस्य हेतवः ॥ १५ ॥

nyāyyaṁ vā viparītaṁ vā pañcaite tasya hetavaḥ || 15||

तत्रैवं सति कर्तारमात्मानं केवलं तु यः ।

tatraivaṁ sati kartāramātmānaṁ kevalaṁ tu yaḥ |

पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दुर्मतिः ॥ १६ ॥

paśyatyakṛtabuddhitvānna sa paśyati durmatiḥ || 16||

यस्य नाहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ।

yasya nāhaṅkṛto bhāvo buddhiryasya na lipyate |

हत्वाऽपि स इमाँल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते ॥ १७ ॥

hatvā'pi sa imām̐llokānna hanti na nibadhyate || 17||

ज्ञानं ज्ञेयं परिज्ञाता त्रिविधा कर्मचोदना ।

jñānaṁ jñeyaṁ parijñātā trividhā karmacodanā |

करणं कर्म कर्तेति त्रिविधः कर्मसंग्रहः ॥ १८ ॥

karaṇaṁ karma karteti trividhaḥ karmasaṅgrahaḥ || 18||

ज्ञानं कर्म च कर्ताच त्रिधैव गुणभेदतः ।

jñānaṁ karma ca kartāca tridhaiva guṇabhedataḥ |

प्रोच्यते गुणसङ्ख्याने यथावच्छृणु तान्यपि ॥ १९ ॥

procyate guṇasaṅkhyāne yathāvacchṛṇu tānyapi || 19||

सर्वभूतेषु येनैकं भावमव्ययमीक्शते ।

sarvabhūteṣu yenaikaṁ bhāvamavyayamīkśate |

अविभक्तं विभक्तेषु तज्ज्ञानं विद्धि सात्त्विकम् ॥ २० ॥

avibhaktaṁ vibhakteṣu tajjñānaṁ viddhi sāttvikam || 20||

पृथक्त्वेन तु यज्ज्ञानं नानाभावान्पृथग्विधान् ।

pṛthaktvena tu yajjñānaṁ nānābhāvānpṛthagvidhān |

वेत्ति सर्वेषु भूतेषु तज्ज्ञानं विद्धि राजसम् ॥ २१ ॥

vetti sarveṣu bhūteṣu tajjñānaṁ viddhi rājasam || 21||

यत्तु कृत्स्नवदेकस्मिन्कार्ये सक्तमहैतुकम् ।

yattu kṛtsnavadekasminkārye saktamahaitukam |

अतत्त्वार्थवदल्पं च तत्तामसमुदाहृतम् ॥ २२ ॥

atattvārthavadalpaṁ ca tattāmasamudāhṛtam || 22||

नियतं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।

niyataṁ saṅgarahitamarāgadveṣataḥ kṛtam |

अफलप्रेप्सुना कर्म यत्तत्सात्त्विकमुच्यते ॥ २३ ॥

aphalaprepsunā karma yattatsāttvikamucyate || 23||

यत्तु कामेप्सुना कर्म साहंकारेण वा पुनः ।

yattu kāmepsunā karma sāhaṅkāreṇa vā punaḥ |

क्रियते बहुलायासं तद्राजसमुदाहृतम् ॥ २४ ॥

kriyate bahulāyāsaṁ tadrājasamudāhṛtam || 24||

अनुबन्धं क्शयं हिंसामनपेक्श्य च पौरुषम् ।

anubandhaṁ kśayaṁ hiṁsāmanapekśya ca pauruṣam |

मोहादारभ्यते कर्म यत्तत्तामसमुच्यते ॥ २५ ॥

mohādārabhyate karma yattattāmasamucyate || 25||

मुक्तसङ्गोऽनहंवादी धृत्युत्साहसमन्वितः ।

muktasaṅgo'nahaṁvādī dhṛtyutsāhasamanvitaḥ ।

सिद्ध्यसिद्ध्योर्निर्विकारः कर्ता सात्त्विक उच्यते ॥ २६ ॥

siddhyasiddhyornirvikāraḥ kartā sāttvika ucyate ।। 26।।

रागी कर्मफलप्रेप्सुर्लुब्धो हिंसात्मकोऽशुचिः ।

rāgī karmaphalaprepsurlubdho hiṁsātmako'śuciḥ ।

हर्षशोकान्वितः कर्ता राजसः परिकीर्तितः ॥ २७ ॥

harṣaśokānvitaḥ kartā rājasaḥ parikīrtitaḥ ।। 27।।

अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैष्कृतिकोऽलसः ।

ayuktaḥ prākṛtaḥ stabdhaḥ śaṭho naiṣkṛtiko'lasaḥ ।

विषादी दीर्घसूत्री च कर्ता तामस उच्यते ॥ २८ ॥

viṣādī dīrghasūtrī ca kartā tāmasa ucyate ।। 28।।

बुद्धेर्भेदं धृतेश्चैव गुणतस्त्रिविधं शृणु ।

buddherbhedaṁ dhṛteścaiva guṇatastrividhaṁ śṛṇu ।

प्रोच्यमानमशेषेण पृथक्त्वेन धनंजय ॥ २९ ॥

procyamānamaśeṣeṇa pṛthaktvena dhanañjaya ।। 29।।

प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च कार्याकार्ये भयाभये ।

pravṛttiṁ ca nivṛttiṁ ca kāryākārye bhayābhaye ।

बन्धं मोक्शं च या वेत्ति बुद्धिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३० ॥

bandhaṁ mokśaṁ ca yā vetti buddhiḥ sā pārtha sāttvikī ।। 30।।

यया धर्ममधर्मं च कार्यं चाकार्यमेव च ।

yayā dharmamadharmaṁ ca kāryaṁ cākāryameva ca ।

अयथावत्प्रजानाति बुद्धिः सा पार्थ राजसी ॥ ३१ ॥

ayathāvatprajānāti buddhiḥ sā pārtha rājasī || 31||

अधर्मं धर्ममिति या मन्यते तमसावृता ।

adharmaṁ dharmamiti yā manyate tamasāvṛtā |

सर्वार्थान्विपरीतांश्च बुद्धिः सा पार्थ तामसी ॥ ३२ ॥

sarvārthānviparītāṁśca buddhiḥ sā pārtha tāmasī || 32||

धृत्या यया धारयते मनःप्राणेन्द्रियक्रियाः ।

dhṛtyā yayā dhārayate manaḥprāṇendriyakriyāḥ |

योगेनाव्यभिचारिण्या धृतिः सा पार्थ सात्त्विकी ॥ ३३ ॥

yogenāvyabhicāriṇyā dhṛtiḥ sā pārtha sāttvikī || 33||

यया तु धर्मकामार्थान्धृत्या धारयतेऽर्जुन ।

yayā tu dharmakāmārthāndhṛtyā dhārayate'rjuna |

प्रसङ्गेन फलाकाङ्क्शी धृतिः सा पार्थ राजसी ॥ ३४ ॥

prasaṅgena phalākāṅkśī dhṛtiḥ sā pārtha rājasī || 34||

यया स्वप्नं भयं शोकं विषादं मदमेव च ।

yayā svapnaṁ bhayaṁ śokaṁ viṣādaṁ madameva ca |

न विमुंचति दुर्मेधा धृतिः सा पार्थ तामसी ॥ ३५ ॥

na vimuñcati durmedhā dhṛtiḥ sā pārtha tāmasī || 35||

सुखं त्विदानीं त्रिविधं शृणु मे भरतर्षभ ।

sukhaṁ tvidānīṁ trividhaṁ śṛṇu me bharatarṣabha |

अभ्यासाद्रमते यत्र दुःखान्तं च निगच्छति ॥ ३६ ॥

abhyāsādramate yatra duḥkhāntaṁ ca nigacchati || 36||

यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।

yattadagre viṣamiva pariṇāme'mṛtopamam ।

तत्सुखं सात्त्विकं प्रोक्तमात्मबुद्धिप्रसादजम् ॥ ३७ ॥

tatsukhaṁ sāttvikaṁ proktamātmabuddhiprasādajam ।। 37।।

विषयेन्द्रियसंयोगाद्यत्तदग्रेऽमृतोपमम् ।

viṣayendriyasaṁyogādyattadagre'mṛtopamam ।

परिणामे विषमिव तत्सुखं राजसं स्मृतम् ॥ ३८ ॥

pariṇāme viṣamiva tatsukhaṁ rājasaṁ smṛtam ।। 38।।

यदग्रे चानुबन्धे च सुखं मोहनमात्मनः ।

yadagre cānubandhe ca sukhaṁ mohanamātmanaḥ ।

निद्रालस्यप्रमादोत्थं तत्तामसमुदाहृतम् ॥ ३९ ॥

nidrālasyapramādotthaṁ tattāmasamudāhṛtam ।। 39।।

न तदस्ति पृथिव्यां वा दिवि देवेषु वा पुनः ।

na tadasti pṛthivyāṁ vā divi deveṣu vā punaḥ ।

सत्त्वं प्रकृतिजैर्मुक्तं यदेभिः स्यात्त्रिभिर्गुणैः ॥ ४० ॥

sattvaṁ prakṛtijairmuktaṁ yadebhiḥ syāttribhirguṇaiḥ ।। 40।।

ब्राह्मणक्शत्रियविशां शूद्राणां च परंतप ।

brāhmaṇakśatriyaviśāṁ śūdrāṇāṁ ca parantapa ।

कर्माणि प्रविभक्तानि स्वभावप्रभवैर्गुणैः ॥ ४१ ॥

karmāṇi pravibhaktāni svabhāvaprabhavairguṇaiḥ ।। 41।।

शमो दमस्तपः शौचं क्शान्तिरार्जवमेव च ।

śamo damastapaḥ śaucaṁ kśāntirārjavameva ca ।

ज्ञानं विज्ञानमास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥ ४२ ॥

jñānaṁ vijñānamāstikyaṁ brahmakarma svabhāvajam || 42||

शौर्यं तेजो धृतिर्दाक्श्यं युद्धे चाप्यपलायनम् ।

śauryaṁ tejo dhṛtirdākśyaṁ yuddhe cāpyapalāyanam |

दानमीश्वरभावश्च क्शात्रं कर्म स्वभावजम् ॥ ४३ ॥

dānamīśvarabhāvaśca kśātraṁ karma svabhāvajam || 43||

कृषिगौरक्श्यवाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।

kṛṣigaurakśyavāṇijyaṁ vaiśyakarma svabhāvajam |

परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥ ४४ ॥

paricaryātmakaṁ karma śūdrasyāpi svabhāvajam || 44||

स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ।

sve sve karmaṇyabhirataḥ saṁsiddhiṁ labhate naraḥ |

स्वकर्मनिरतः सिद्धिं यथा विन्दति तच्छृणु ॥ ४५ ॥

svakarmanirataḥ siddhiṁ yathā vindati tacchṛṇu || 45||

यतः प्रवृत्तिर्भूतानां येन सर्वमिदं ततम् ।

yataḥ pravṛttirbhūtānāṁ yena sarvamidaṁ tatam |

स्वकर्मणा तमभ्यर्च्य सिद्धिं विन्दति मानवः ॥ ४६ ॥

svakarmaṇā tamabhyarccya| siddhiṁ vindati mānavaḥ || 46||

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मोत्स्वनुष्ठितात् ।

śreyānsvadharmo viguṇaḥ paradharmotsvanuṣṭhitāt |

स्वभावनियतं कर्म कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् ॥ ४७ ॥

svabhāvaniyataṁ karma kurvannāpnoti kilbiṣam || 47||

सहजं कर्म कौन्तेय सदोषमपि न त्यजेत्।

sahajaṁ karma kaunteya sadoṣamapi na tyajet ।

सर्वारम्भा हि दोषेण धूमेनाग्निरिवावृताः॥ ४८॥

sarvārambhā hi doṣeṇa dhūmenāgnirivāvṛtāḥ ।। 48।।

असक्तबुद्धिः सर्वत्र जितात्मा विगतस्पृहः।

asaktabuddhiḥ sarvatra jitātmā vigataspṛhaḥ ।

नैष्कर्म्यसिद्धिं परमां संन्यासेनाधिगच्छति॥ ४९॥

naiṣkarmya।siddhiṁ paramāṁ sannyāsenādhigacchati ।। 49।।

सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे।

siddhiṁ prāpto yathā brahma tathāpnoti nibodha me ।

समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा॥ ५०॥

samāsenaiva kaunteya niṣṭhā jñānasya yā parā ।। 50।।

बुद्ध्या विशुद्धया युक्तो धृत्यात्मानं नियम्य च।

buddhyā viśuddhayā yukto dhṛtyātmānaṁ niyamya ca ।

शब्दादीन्विषयांस्त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च॥ ५१॥

śabdādīnviṣayāṁstyaktvā rāgadveṣau vyudasya ca ।। 51।।

विविक्तसेवी लघ्वाशी यतवाक्कायमानसः।

viviktasevī laghvāśī yatavākkāyamānasaḥ ।

ध्यानयोगपरो नित्यं वैराग्यं समुपाश्रितः॥ ५२॥

dhyānayogaparo nityaṁ vairāgyaṁ samupāśritaḥ ।। 52।।

अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम्।

ahaṅkāraṁ balaṁ darpaṁ kāmaṁ krodhaṁ parigraham ।

विमुच्य निर्ममः शान्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ ५३ ॥

vimucya nirmamaḥ śānto brahmabhūyāya kalpate || 53||

ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्शति ।

brahmabhūtaḥ prasannātmā na śocati na kāṅkśati |

समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥ ५४ ॥

samaḥ sarveṣu bhūteṣu madbhaktiṁ labhate parām || 54||

भक्त्या मामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्त्वतः ।

bhaktyā māmabhijānāti yāvānyaścāsmi tattvataḥ |

ततो मां तत्त्वतो ज्ञात्वा विशते तदनंतरम् ॥ ५५ ॥

tato māṁ tattvato jñātvā viśate tadanantaram || 55||

सर्वकर्माण्यपि सदा कुर्वाणो मद्व्यपाश्रयः ।

sarvakarmāṇyapi sadā kurvāṇo madvyapāśrayaḥ |

मत्प्रसादादवाप्नोति शाश्वतं पदमव्ययम् ॥ ५६ ॥

matprasādādavāpnoti śāśvataṁ padamavyayam || 56||

चेतसा सर्वकर्माणि मयि संन्यस्य मत्परः ।

cetasā sarvakarmāṇi mayi sannyasya matparaḥ |

बुद्धियोगमुपाश्रित्य मच्चित्तः सततं भव ॥ ५७ ॥

buddhiyogamupāśritya maccittaḥ satataṁ bhava || 57||

मच्चित्तः सर्वदुर्गाणि मत्प्रसादात्तरिष्यसि ।

maccittaḥ sarvadurgāṇi matprasādāttariṣyasi |

अथ चेत्त्वमहंकारान्न श्रोष्यसि विनङ्क्श्यसि ॥ ५८ ॥

atha cettvamahaṅkārānna śroṣyasi vinaṅkśyasi || 58||

यदहंकारमाश्रित्य न योत्स्य इति मन्यसे ।

yadahaṅkāramāśritya na yotsya iti manyase |

मिथ्यैष व्यवसायस्ते प्रकृतिस्त्वां नियोक्ष्यति ॥ ५९ ॥

mithyaiṣa vyavasāyaste prakṛtistvāṁ niyokśyati || 59||

स्वभावजेन कौन्तेय निबद्धः स्वेन कर्मणा ।

svabhāvajena kaunteya nibaddhaḥ svena karmaṇā |

कर्तुं नेच्छसि यन्मोहात्करिष्यस्यवशोपि तत् ॥ ६० ॥

kartuṁ necchasi yanmohātkariṣyasyavaśopi tat || 60||

ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति ।

īśvaraḥ sarvabhūtānāṁ hṛddeśe'rjuna tiṣṭhati |

भ्रामयन्सर्वभूतानि यन्त्रारूढानि मायया ॥ ६१ ॥

bhrāmayansarvabhūtāni yantrārūḍhāni māyayā || 61||

तमेव शरणं गच्छ सर्वभावेन भारत ।

tameva śaraṇaṁ gaccha sarvabhāvena bhārata |

तत्प्रसादात्परां शान्तिं स्थानं प्राप्स्यसि शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

tatprasādātparāṁ śāntiṁ sthānaṁ prāpsyasi śāśvatam || 62||

इति ते ज्ञानमाख्यातं गुह्याद्गुह्यतरं मया ।

iti te jñānamākhyātaṁ guhyādguhyataraṁ mayā |

विमृश्यैतदशेषेण यथेच्छसि तथा कुरु ॥ ६३ ॥

vimṛśyaitadaśeṣeṇa yathecchasi tathā kuru || 63||

सर्वगुह्यतमं भूयः शृणु मे परमं वचः ।

sarvaguhyatamaṁ bhūyaḥ śṛṇu me paramaṁ vacaḥ |

इष्टोऽसि मे दृढमिति ततो वक्ष्यामि ते हितम्॥ ६४ ॥

iṣṭo'si me dṛḍhamiti tato vakśyāmi te hitam || 64||

मन्मना भव मद्भक्तो मद्याजी मां नमस्कुरु ।

manmanā bhava madbhakto madyājī māṁ namaskuru |

मामेवैष्यसि सत्यं ते प्रतिजाने प्रियोऽसि मे ॥ ६५ ॥

māmevaiṣyasi satyaṁ te pratijāne priyo'si me || 65||

सर्वधर्मान्परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

sarvadharmānparityajya māmekaṁ śaraṇaṁ vraja |

अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्ष्ययिष्यामि मा शुचः ॥ ६६ ॥

ahaṁ tvāṁ sarvapāpebhyo mokśyayiṣyāmi mā śucaḥ || 66||

इदं ते नातपस्काय नाभक्ताय कदाचन ।

idaṁ te nātapaskāya nābhaktāya kadācana |

न चाशुश्रूषवे वाच्यं न च मां योऽभ्यसूयति ॥ ६७ ॥

na cāśuśrūṣave vācyaṁ na ca māṁ yo'bhyasūyati || 67||

य इदं परमं गुह्यं मद्भक्तेष्वभिधास्यति ।

ya idaṁ paramaṁ guhyaṁ madbhakteṣvabhidhāsyati |

भक्तिं मयि परां कृत्वा मामेवैष्यत्यसंशयः ॥ ६८ ॥

bhaktiṁ mayi parāṁ kṛtvā māmevaiṣyatyasaṁśayaḥ || 68||

न च तस्मान्मनुष्येषु कश्चिन्मे प्रियकृत्तमः ।

na ca tasmānmanuṣyeṣu kaścinme priyakṛttamaḥ |

भविता न च मे तस्मादन्यः प्रियतरो भुवि ॥ ६९ ॥

bhavitā na ca me tasmādanyaḥ priyataro bhuvi || 69||

अध्येष्यते च य इमं धर्म्यं संवादमावयोः ।

adhyeṣyate ca ya imaṁ dharmya|ṁ saṁvādamāvayoḥ |

ज्ञानयज्ञेन तेनाहमिष्टः स्यामिति मे मतिः ॥ ७० ॥

jñānayajñena tenāhamiṣṭaḥ syāmiti me matiḥ || 70||

श्रद्धावाननसूयश्च शृणुयादपि यो नरः ।

śraddhāvānanasūyaśca śṛṇuyādapi yo naraḥ |

सोऽपि मुक्तः शुभाँल्लोकान्प्राप्नुयात्पुण्यकर्मणाम् ॥ ७१ ॥

so'pi muktaḥ śubhām̐llokānprāpnuyātpuṇyakarmaṇām || 71||

कच्चिदेतच्छ्रुतं पार्थ त्वयैकाग्रेण चेतसा ।

kaccidetacchrutaṁ pārtha tvayaikāgreṇa cetasā |

कच्चिदज्ञानसंमोहः प्रनष्टस्ते धनंजय ॥ ७२ ॥

kaccidajñānasammohaḥ pranaṣṭaste dhanañjaya || 72||

अर्जुन उवाच ।

arjuna uvāca |

नष्टो मोहः स्मृतिर्लब्धा त्वत्प्रसादान्मयाऽच्युत ।

naṣṭo mohaḥ smṛtirlabdhā tvatprasādānmayā'cyuta |

स्थितोऽस्मि गतसंदेहः करिष्ये वचनं तव ॥ ७३ ॥

sthito'smi gatasandehaḥ kariṣye vacanaṁ tava || 73||

संजय उवाच ।

sañjaya uvāca |

इत्यहं वासुदेवस्य पार्थस्य च महात्मनः ।

ityahaṁ vāsudevasya pārthasya ca mahātmanaḥ |

संवादमिममश्रौषमद्भुतं रोमहर्षणम् ॥ ७४ ॥

saṁvādamimamaśrauṣamadbhutaṁ romaharṣaṇam || 74||

व्यासप्रसादाच्छ्रुतवानेतद्गुह्यमहं परम् ।

vyāsaprasādācchrutavānetadguhyamahaṁ param |

योगं योगेश्वरात्कृष्णात्साक्शात्कथयतः स्वयम् ॥ ७५ ॥

yogaṁ yogeśvarātkṛṣṇātsākśātkathayataḥ svayam || 75||

राजन्संस्मृत्य संस्मृत्य संवादमिममद्भुतम् ।

rājansaṁsmṛtya saṁsmṛtya saṁvādamimamadbhutam |

केशवार्जुनयोः पुण्यं हृष्यामि च मुहुर्मुहुः ॥ ७६ ॥

keśavārjunayoḥ puṇyaṁ hṛṣyāmi ca muhurmuhuḥ || 76||

तच्च संस्मृत्य संस्मृत्य रूपमत्यद्भुतं हरेः ।

tacca saṁsmṛtya saṁsmṛtya rūpamatyadbhutaṁ hareḥ |

विस्मयो मे महान्राजन्हृष्यामि च पुनः पुनः ॥ ७७ ॥

vismayo me mahānrājanhṛṣyāmi ca punaḥ punaḥ || 77||

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः ।

yatra yogeśvaraḥ kṛṣṇo yatra pārtho dhanurdharaḥ |

तत्र श्रीर्विजयो भूतिर्ध्रुवा नीतिर्मतिर्मम ॥ ७८ ॥

tatra śrīrvijayo bhūtirdhru|vā nītirmatirmama || 78||

ॐ तत्सदिति श्रीमद् भगवद्गीतासूपनिषत्सु

om tatsaditi śrīmad bhagavadgītāsūpaniṣatsu

ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे

brahmavidyāyāṁ yogaśāstre śrīkṛṣṇārjunasaṁvāde

मोक्शसंन्यासयोगो नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

mokśasannyāsayogo nāma aṣṭādaśo'dhyāyaḥ || 18||

।०इन् ।०इन्

|0in |0in

ॐ

om

शांताकारं भुजगशयनं पद्मनाभं सुरेशम्।

śāntākāraṁ bhujagaśayanaṁ padmanābhaṁ sureśam |

विश्वाधारं गगनसदृशं मेघवर्णं शुभांगम्।

viśvādhāraṁ gaganasadṛśaṁ meghavarṇaṁ śubhāṅgam |

लक्श्मीकांतं कमलनयनं योगीभिर्ध्यानगम्यम्।

lakśmīkāntaṁ kamalanayanaṁ yogībhirdhyāamagamyam |

वंदे विष्णुं भवभयहरं सर्वलोकैकनाथम्॥

vande viṣṇuṁ bhavabhayaharaṁ sarvalokaikanātham ||